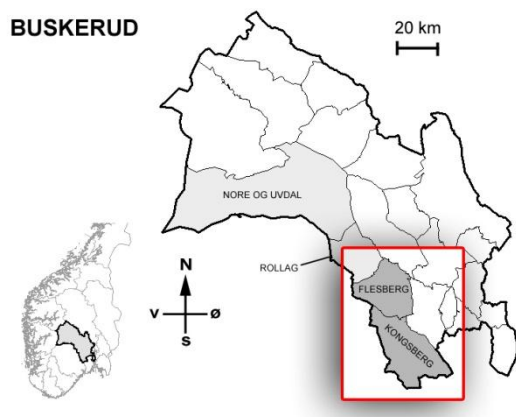

GROPRISTNINGER I NUMEDAL

En kontekstuell visuell landskapsanalyse,
knyttet til et utvalg elementer i dalgangen mellom kyst og fjell i Buskerud.

Bente Fønnebø

Masteroppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høsten 2008

Forord

Jeg vil først takke Christopher Prescott for avgjørende veiledning og diskusjoner i skrivefasen av oppgaven. Jeg vil takke Einar Østmo for rask og god veiledning i alle faser og spesielt tilknyttet distribusjon og kontroll av nyregistrerte lokaliteter i Numedal. Jeg vil samlet takke Institutt for arkeologi, kunsthistorie og historie IAKHs ansatte og en spesiell takk til Mimi Koppang for velvillighet og ryddighet gjennom hele studiet som deltidsstudent på UiO med 100% lærerjobb på Høyskolen i Oslo. Jeg vil videre takke Ingrid Fuglestvedt for inspirerende teoriforelesninger som bidro til mitt syn på faget som et spennende samtidsfag. Atle Omland må takkes for dialoger i skriveprosesser på mellomfag, Anne Lene Melheim og Lisbeth Skogstrand for ypperlig masterfeltkurs på Hunn 2006, med ekskursjon til bl.a. Tossene i Sverige, hvor vi fikk se inn i graveprosessen ved ristninger. Jeg vil takke Nils Anfinset og Anne Lene Melheim for lærerikt feltkurs i 2002, også på Hunn. Sammen med feltkurs i 2001 - 2002 og 2003 på Tanums Helleristningsmuseum, Underløs i Tanumshede i Sverige, er dette årsaken til at jeg torde gå løs på et omfattende registreringsarbeid i felt, med rapporter og opplæring i Askeladden, GIS og GPS. Takk til Espen Uleberg for rask hjelp med karttilgang. Videre må jeg takke Buskerud Fylkeskommune for generell velvillighet og Kjell Erik Sønsterud spesielt for alltid positiv forståelse, opplæring og samarbeid om registreringsarbeidet i Askeladden. Lokalt må jeg takke alle lokalhistoriske kontakter og aktuelle grunneierne i Flesberg, Hvittingfoss og Kongsberg for befaringer på privat grunn. En spesiell takk til Wenche Gulbrandsen, Kjell Landerud, Asbjørn Løvstad og Tore Sønju. Sistenevnte må takkes spesielt for hjelpsomhet sommeren 2007. Jeg takker i tillegg Kongsberg Byhistorielag for mulighet til å formidle masterarbeidet lokalt høsten 2007.

Jeg vil til sist takke min fantastiske familie, min mor, min datter, min sønn og min mann. De har støttet meg gjennom hele arkeologistudiet. Min datter må takkes for hennes utrolige forståelse, humor og oppmuntring når mamma bare tenker på skålgroper. Min sønn takkes for diskusjoner og faglige innspill og min mann for alle turene til skålgropfelt, tålmodighet og kreativitet. Uten alt dette ville det ikke blitt mulig å fullføre masteroppgaven.

Nesodden, desember 2008

Bente Fønnebø

Opplysninger om foto og illustrasjoner i oppgaven

Alle foto i oppgaven er tatt av undertegnede og kan ses som del av tekst. Detaljopplysninger finnes i figurlisten. Unntaket er foto av portable ristninger hentet fra Brynjaldsen (1983) og Michaelsen 2003). Foto fra de 11 lokaliteter, K 1 til og med 11, og fra feltarbeid i Sverige, er anvendt i Del I bevisst for å illustrere tilnærming til teori med eksempler som senere blir presentert i analysen i del II. Målestokk er ikke lagt inn i illustrasjonene i del I. I fototekst under bildene vil dette fremkomme der det har betydning for tekst. Jeg anvender betegnelsen gropristninger om rene skålgropristninger og blandede ristninger om figur og gropristninger av sørlige former. Ristninger av nordlige former i Buskerud er ikke med i oppgaven.

Forkortelser og begrep som tas i bruk fra starten i oppgaven

K 1 – 11 = Kongsberg - lokalitet 1 – 11 i undersøkelsesområdet

Gropristning og gropstein = lokalitet med kun groper

Blandet ristning = lokalitet med figurer og groper

Forkortelser tilknyttet tidsepoker:

M	- Mesolitikum	9500 - 4000 f.Kr.
YSTA	- Yngre steinalder	5000 - 1750 f.Kr.
N	- Neolitikum	3950 - 1750 f.Kr.
TN / MN A	- Tidligneolitikum Mellomneolitikum A	4000 - 2800 f.Kr.
MN B	- Mellomneolitikum B (stridsøksperioden)	2800 - 2350 (2400) f.Kr.
SN	- Senneolitikum	(2400) 2350 - 1750 f.Kr.
TSN	- Tidlig senneolitikum (dolketiden)	2400 – 2000 f.Kr.
BA	- Bronsealder	(1800) 1750 – 500 f.Kr.
EBA	- Eldre bronselader	(1800) 1750 - 1100 f.Kr.
YBA	- Yngre bronselader	1100 - 500 f.Kr.
JA	- Jernalder	500 f.Kr – 800 e.Kr.
FJA	- Førromersk jernalder	500 f.Kr. - Kr. f.
FA	- Folkevandingstid	Kr.f - 500 e.Kr.

(kilde: Norsk arkeologisk leksikon 2005, suppleert med Vankilde 2001)

Innholdsliste

Forord.....	II
Innholdsliste	IV
Tabeller	IX
Figurliste (modeller, figurer, foto, kart.)	IX

DEL I..... 1

Kapittel 1 - Innledning, introduksjon og problemstilling..... 1

1.1. Introduksjon	1
1.1.1. Oppgavens oppbygning, inndeling.....	2
1.1.2. Avgrensning	2
1.2. Undersøkellesområdet og representativitet	3
1.2.1. Oversikt og presentasjon av lokalitetene i oppgaven.	4
1.2.2. Problemområdet – hva gjør groplokaliteter interessante?	9
1.3. Teoretisk tilnærming	9
1.3.1. Mandts tolkninger av gropers funksjon og mening i tid og rom.....	10
1.3.2. Østmos tilnærming til bergkunst i Buskerud.....	11
1.3.3. Forslag til modell bygget på Østmos modell.....	11
1.3.4. ROM- hierarkiets ulike nivåer.	12
1.4. Semiotiske begreper og binære opposisjoner	13

Kapittel 2 - Struktureringselementer i landskapet og gropstedet 14

2.1. Binære opposisjoner ved ristningsberg.....	14
2.2. Ristninger som det av helhetlige skulpturelle landskap	15

Kapittel 3 - Forskningshistorikk og fortolkningsteorier 17

3.1. Tradisjoner tilknyttet tolkningsteorier	17
3.1.1. Gruppe 1: Groper som kultiske hjelpemiddel	17
3.1.2. Gruppe 2: Groper som kultisk – religiøse symboler.....	18
3.1.3. Gruppe 3: Groper og gropsteiner som fysiske markeringstegn	19
3.2. Groptradisjonen, ulike aspekter ved forskningshistorikk	20
3.2.1. Dateringsspørsmålet	21
3.2.2. Ulik svensk og dansk tradisjon	21

Kapittel 4 - Forskningshistorikk, definisjoner og terminologi..... 23

4.1. Grunnleggende begreper i gropforskning.....	23
4.1.1. Terminologi: bergkunst eller helleristning	23
4.1.2. Et historisk tilbakeblikk på gropbegrepet og terminologi.	24
4.2. Begrepet skålgrop – en fortolkning	25
4.2.1. Tre aktuelle definisjoner	26
4.2.3. Definisjonsforsøk.....	27

4.3. Motivvariasjon likevel?	27
4.4. Terminologi: Lokalitet og felt.	28
4.5. Oppsummering	28
Kapittel 5 - Visuell arkeologisk landskapsanalyse	29
5.1. Sentrale perspektiver	29
5.1.2. Relasjoner, sammenhenger og kronologi	31
Kapittel 6 - Senarioer og horisonter – ulike tolkninger	31
6.1. Forskningshistorikk og kronologi.....	31
6.2. Innselsets og Mandts senarioer.....	32
6.2.1. Senario 1: SN – EBA.....	32
6.2.2. Senario 2: YBA – Tidlig FJA	32
6.2.3. Groper i historisk tid – stølene og setervollene.	33
6.3. Bengtsons tre horisonter	33
6.3.1. Senario 1: MN eller SN horisont	33
6.3.2. Senario 2: EBA – YBA horisont.....	33
6.3.3. Senario 3: Middelalder og historisk horisont	34
6.4. Østmos senario BA – FJA. Gropristninger som del av sammensatte samfunnsstrukturer.	34
Kapittel 7 – Kategorier: forskningshistorikk og valgte kategorier	35
7.1. Kategorier - forskningshistorikk.....	35
7.1.1. Kort oppsummering	36
7.1.2. Forslag til kategorier.....	36
Kapittel 8 - Sentrale begreper - semiotikk og binære opposisjoner	37
8.1. Tegnsystem og doble betydninger som mangesidighet ved et tegn.....	37
8.1.1. Groper på tredimensjonale markeringer og som språklige uttrykk.....	38
8.1.2. Semiotikk – om signifikat = mening og signifikant = foruttrykk	39
8.2. Hvordan jeg anvender begrepene i analyse av figur og gropsystemer.	39
8.3. Ritualisering av landskapet – binære opposisjoner.	40
8.4. Grop som ikon, symbol og indeks – flersidighet i system.	41
8.5. Formelementene i komposisjon, arkitektur og geologiske strukturer	41
DEL II - ANALYSE OG TOLKNING	43
Kapittel 9 - Landskaps og næranalyse av undersøkelsesområdet	43
9.1. Introduksjon, oppbygging og tilnærming	43
9.2. Rituelle plasser, kult og utvekslingsplasser og fordeling kategorier	43
9.2.1. Tabell 2 og 3. Motiver og enkeltminner i undersøkelsesområdet.....	44
9.2.2. Tabell 3 Enkeltminner.	45
9.2.3. Hvordan jeg anvender arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder.....	46
9.2.4. Å avdekke mulige kontrasterende elementer gjennom henvendelser.	47

9.3. Gropenes og gropstedets som kommunikasjonsuttrykk i samfunn.....	48
9.3.1. Oppsummering gropens kvaliteter som kommunikasjonsuttrykk.	48
10.1. Sørvest Buskerud.....	49
10.2. Bevegeleslinjer, linjer og landemerker i Numedal	50
10.3. Topologiske trekk og geologiske forhold i del - landskapet.....	50
10.4. Hva kan eldre stier og ferdselsveier langs Numedalslågen fortelle?	52
Kapittel 11 - Nivå 2 Storskala overordnende rom	54
11.1. Hvittefoss, Kongsberg og Flesberg	54
11.1.1. Begrep anvendt tilknyttet overordnende rommene.	55
11.1.2. Overordnet rom med gulv, vegger og tak med linjer og landemerker	55
11.2. Overordnet rom. Hvittefoss. Kongsberg	56
11.2.1. K1 Eid. Hvittefoss	57
11.2.3. Oppsummering Hvittefoss	58
11.3. Overordnet rom Kongsberg.....	59
11.3.1. K1 Langekjenn. Kongsberg	59
11.3.2. K5 Eilif Guttormensvei 12. Kongsberg.....	60
11.3.3. K6 Glogersteinen. Kongsberg.....	60
11.3.4. K7 Granatdammen. Kongsberg.....	61
11.3.5. K8 Kjerringsteinen. Kongsberg	62
11.3.6. Oppsummering Kongsberg K4, K5, K6, K7, K8	62
11.4. Overordnet rom i Flesberg	62
11.4.1. Flesberg overordnet del 1	63
11.4.2. K10, K11 Dønnsteinen og Stuvstadsteinen. Flesberg.	64
11.4.3. K10 Dønnsteinen. Lyngdal. Flesberg.....	65
11.4.4. K11 Stuvstadsteinen. Stuvstadgrenda. Flesberg.....	65
11.4.5. Oppsummering overordnet rom Flesberg.....	66
11.5. Rom 1, 2, 3. Hvittefoss, Kongsberg og Flesberg.	66
11.5.1. Tabell 4.....	66
11.5.2. Offentlig eller privat: gropsteiner, gropstninger og blandede ristninger	67
Kapittel 12 Næranalyse av underordnede rom	68
12.1. Gropenes henvendelser og gropstedets eksponering.	68
12.1.1. Variabler tilknyttet gropenes henvendelser i komposisjoner.....	69
12.1.2. Formelementer og funksjoner.	69
12.2. Hvittefoss, Underordnet rom 1 Eid. (K 1: 4 felt)	70
12.2.1. Arkitektur, plassering og rom.	70
12.2.2. Komposisjonen, motiv, form og geologiske strukturer.	71
12.2.3. Felt 1.....	71
12.2.4. Felt 2.....	72
12.2.5. Felt 3.....	73
12.2.6. Felt 4.....	73
12.2.7. Oppsummering – Rom 1, arkitektur og komposisjon.....	74
12.3. Underordnet rom 2 (K 2, K 3) Gullihagen. Hvittefoss.	75
12.3.1. Arkitektur, plassering og rom.	75
12.3.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.....	77
12.3.3. Oppsummering underordnet rom 2, Gullihagen. Hvittefoss.	77

12.4. Kongsberg. Underordnet rom 3 Granatberget (K7, 1 felt)	78
12.4.1. Arkitektur, plassering og rom.	78
12.4.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	79
12.4.3. Oppsummering underordnet rom 3. Granatdammen. Kongsberg	79
12.5. Kongsberg Underordnet rom 4 Gamlegrendsåsen.....	80
12.5.1. Arkitektur, plassering og rom.	80
12.5.2 Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	81
12.5.3. K4 Langekjenn Felt 1 – 5	81
12.5.4. Komposisjon, motiv, form, geologiske strukturer.	82
12.5.5. Delfelt 1. 12 groper, 1 groptegn og 1 kretstegn.....	84
12.5.6. Delfelt 2 og 3 Ubestemmelige figurer, rektangel, groper og bokstavrekker	85
12.5.7. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	85
12.5.9. Ubestemmelige figurer, linjer, strenger.....	85
12.5.10. Felt 3 Fotsålenes plassering i komposisjon og henvendelser til andre figurer.	86
12.5.11. Felt 4 og 5	87
12.5.12. Oppsummering K4 – et langtidsberg med flere historiske og forhistoriske lag	87
12.6. K5, Eilif Guttormsens Vei 12.....	88
12.6.1. Arkitektur, plassering og romlige strukturer	88
12.6.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	88
12.6.3. Felt 2.....	88
12.6.4. Oppsummering K5. Groper og buefigurer. Eilif Guttormsens vei 12.Kongsberg	89
12.7. K6 Glogersteinen, gropstein med 1 grop og 1 groptegn.	89
12.7.1. Arkitektur, plassering og rom.	89
12.7.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	90
12.7.3 Oppsummering K6 Markante landskapselementer i nærområdet.....	90
12.8. K8 Kjerringsteinen	90
12.8.1. Arkitektur, plassering og rom.	90
12.8.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.	91
12.8.3. Oppsummering K8	91
12.9. Underordnet rom 5, Toensetra. Flesberg	92
12.9.1. Arkitektur, plassering og rom.	92
12.10. Underordnet rom 6. Dønnsteinen. Flesberg.....	93
12.10.1. Underordnet rom 6.1. Dønnsteinen i Lyngdal. Flesberg.	94
12.10.1.1. Arkitektur, plassering og rom.	94
12.10.1.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.....	95
12.10.2. Stuvstadgrenda.....	95
12.10.2.1. Arkitektur, plassering og romlige kvaliteter	95
12.10.2.1. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.....	96
12.10.3. Oppsummering komposisjon og tegngmatikk	96
Kapittel 13 - Oppsummering og konklusjon.....	98
13.1. Målsettingen med masteroppgave om gropristninger i Numedal.	98
13.2. Sammenhenger og trekk ved lokalitetene K1 – 11.....	99
13.3. Motiver i området.....	100
13.3.1. Tendenser i forhold til gropenes plassering og henvendelser i komposisjoner	100
13.4. Tendenser tilknyttet tabell 4.	100
13.4.1. K4, Eid, Hvitvingfoss – dateringsspørsmålet.....	101

13.5. Utvalgte landskapselementer som kan tilsi intensjonelle valg.	101
13.6. Motiver som er av særlig interesse i forhold til gropristninger.	102
13.5.1. Kretstegn - et politisk tegn eller tegn for høy 7status eller rikdom.....	103
13.6. Bue, sikksakk eller bølgefigurer, sjamanisme og trancetilstand.	103
13.7. Rektangel, kretstegn og geometriske figurer.	104
13.8. Avsluttende kommentar om mangesidighet, mening og funksjon i tid og rom.	105
Kapittel 14 - Litteraturliste	106
Appendiks A og B.....	112
Appendiks A. Oversikt over appendiksens oppbygning.....	112
Appendiks A. Katalog over bergkunst i Kongsberg og Flesberg kommune.	113
Appendiks B. Plansjer	120

Tabeller

Tabell 1 Kapittel 1.2.1 Oversikt lokaliteter: ID, gnr, bnr, h. o.h., antall lok, felt, motiv/ groper

Tabell 2 Kapittel 9.2.1 Oversikt over motiver representert i undersøkelsen.

Tabell 3 Kapittel 9.2.2 Oversikt enkeltminner

Tabell 4 Kapittel 11.6.1 Resultat henvendelser og eksponering i overordnet rom.

Tabell 5 kapittel 12.10.3 Resultat gropenes plassering i komposisjon og tegnkategorier i underordnet rom.

Figurliste (modeller, figurer, foto, kart.)

Figur 1. Undersøkellesområdet Buskerud i Østlig del av Norge med tilgrensede fylker.

Figur 2. Kartet viser undersøkelsesområde i Buskerud.

Figur 3. Spredningskart over gamle og nye blandede og gropristninger i Buskerud.

Figur 4. Østmos modell (1990:90)

Figur 5. Modell av Bente Fønnebø. Bygger på Østmos kommunikasjonsmodell (1990:90).

Figur 6. ROM- hierarkimodell (Gansum 1995:91 ff, Gansum m.fl.1997:42)

Figur 7. Skjematisk inndeling av groper som indeks, ikon og symbol.

Figur 8, 9, 10. Foto. Rom 2 Kongsberg.

Figur 11,12, 13. Foto: K 10. Lyngdal. Flesberg.

Figur 14, 15, 16. Foto: K10, Dønnsteinen i Flesberg og K4. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 17, 18. Dekkstein 1, fra grav 40 x 45cm (Brynjaldsen 1983), dekkstein 2 (Glob 1969)

Figur 19, 20, 21. Utsnitt fra K4 felt 1 og 2. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 22, 23, 24. Foto: T60, Tanumshede. Bohuslän. Sverige, neste: Begby i Østfold, Norge, til høyre: figur fra Fossum i Tanumshede. Sverige.

Figur 25, 26, 27. Foto av T80-2, T55 og T68. Tanum, Bohuslän. Sverige.

Figur 28, 29, 30. Foto: K 4, felt 2. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 31, 32, 33. Foto. K 1. Hvittingfoss.

Figur 34, 35, 36 Foto: K4, Kongsberg, K9 og K10 Flesberg.

Figur 37, 38, 39 K1, felt 1. Hvittingfoss. K4, delfelt 3, Kongsberg og K1, felt 1. Hvittingfoss.

Figur 40, 41. Foto: danske portable steiner (Brynjaldsen 1983) og fra Fyn (Mathisen 2003)

Figur 42, 43, 44. Foto: K8, Kongsberg, K10, Flesberg, K6, Kongsberg.

Figur 45, 46. Foto. Ny groplokalitet, Krusebyen i Vestby i Akershus.

Figur 47. Modell for formelementer og funksjoner. (Mørch 1994:64).

Del II

Figur 48. Gansum m.fl. (1997: 14 Fig. 2).

Figur 49. (Gansum m.fl. 1997:14 Fig. 2)

Figur 50. (Gansum m.fl. 1997:15 Fig. 4).

Figur 51. Kart: Numedal i Buskerud, Hordaland og Hardangervidda.

Figur 52, 53. Foto: Sandsværbygdene og Lågen, sett fra Komnes kirke.

Figur 54. Kart: Alle lokalitetenes plassering i dalgangen Numedal.

Figur 55. Kart fra 1805, bygger på beretning fra 1595 (Isachsen 1944:10).

Figur 56. Kart: Overordnede rom i Numedal.

Figur 57, 58. Foto: Nybrufossen, Kongsberg og Lågen gjennom Kongsberg.

Figur 59. Kart: K1, 2 og 3. Hvittingfoss.

Figur 60. Foto: K1, Eid, Hvittingfoss

Figur 61. Foto: K2. Gullihagen. Hvittingfoss.

Figur 62. Foto: K3. Gullihagen. Hvittingfoss.

Figur 63. Kart. Overordnet rom 2, Kongsberg.

Figur 64, 65. Foto: K1. Langekjenn. Kongsberg

Figur 66, 67. Foto: K5. E. Guttormsens vei 12. Kongsberg.

Figur. 68, 69. Foto K6. Glogersteinen. Kongsberg

Figur 70, 71. Foto: K7. Granatdammen. Kongsberg.

Figur 72, 73 Foto K8. Kjerringsteinen. Kongsberg

Figur, 74. Kart K9. Toensetra. Flesberg.

Figur 75,76. Foto: K9. Toensetra. Flesberg.

Figur 77. Kart: K 10, Lyngdal og K11. Stuvstadgrenda. Flesberg.

Figur 78, 79. Foto: K10. Dønnsteinen. Lyngdal. Flesberg.

Figur 80, 81. Foto: K11. Nordre Stuvstad. Flesberg.

Figur 82, 83. Foto: K7. Granatdammen. Kongsberg.

Figur 84. Kart: Underordnet rom 1. K1. Hvittingfoss.

Figur 85, 86, 87. Foto: K4. Felt 1. Hvittingfoss.

Figur 88, 89, 90. Foto: K4, felt 1, utsnitt grop. Hvittingfoss.

Figur 91, 92. Foto: K4, felt 2. Hvittingfoss.

Figur.93, 94. Foto:K4, felt 3. Hvittingfoss.

Figur 95, 96. Foto: K4, felt 4. Hvittingfoss.

Figur 97. Kart: Underordnet rom 2. Hvittingfoss.

Figur 98. Foto: K3, rundrøys, K3 i SØ.

Figur 99, 100. Foto. K 3, rundrøys og knakkesteiner. Hvittingfoss.

Figur 101, 102, 103. Foto K2 og K3. Hvittingfoss.

Figur 104. Kart. Underordnet rom 3. Kongsberg.

Figur 105, 106. Foto: Rom 3. K7. Kongsberg

Figur 107, 108. Foto: Rom 3. K7.utsnitt, Kongsberg.

Figur 109. Kart: Underordnet rom 4. Kongsberg.

Figur 110. Foto: K4. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 111, 112. Foto. delfelt 2. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 113. Foto. K4,delfelt 1. Langekjenn. Kongsberg

Figur 114, 115, 116. Foto: K4, delfelt 1, gruppe1, gruppe 2. Langekjenn. Kongsberg.

Figur 117. Nattfoto. K4.delfelt 2, Langekjenn. Kongsberg.

Figur 118, 119. Nattoto. K4, delfelt 2, Langekjenn, Kongsberg.

Figur 120, 121, 122, 123. Foto: delfelt 3, Langekjenn. Kongsberg.

Figur, 124, 125. Foto: K4,delfelt 3. Langekjenn. Kongsberg.

Figur, 126, 127. Foto: K4, delfelt 4, årstall 1912, delfelt 5. årstall 1742.

Figur 128. Foto: K 5. felt 2.E. Guttormsens vei.12. Kongsberg.

Figur 129. Foto: K5, felt 2, E. Guttormsens vei 12. Kongsberg.

Figur 130, 131. Foto: K6. Glogersteinen. Kongsberg.

Figur 132, 133, 134, Foto: K6. Glogersteinen.Kongsberg.

Figur 135, 136, 137, 138, 139. Foto: K8. Kjerringsteinen. Kongsberg.

Figur |40. Kart. K9. Toensetra. Flesberg.

141, 142, Foto: Toensetra. Flesberg.

Figur 143, 144. Foto.Toensetra. Flesberg.

Figur 145. Kart. K 10, Dønnsteinen Flesberg.

Figur 146, 147, Foto: K 10. Dønnsteinen. Flesberg

Figur 148. Kart. K11. Nordre Stuvstad. Flesberg.

Figur 149, 150, 151. Foto: K 11. Nordre Stuvstad. Flesberg.

Figur 152, 153, 154. Foto: K 11, Nordre Stuvstad. Flesberg.

Figur 155. viser Abstrakt – geometriske motiv (Mandt 1991:33)

Figur 156. viser, Bjørngård, Trøndelag, (Illustrasjonen er hentet fra Sognnes 1999:61)

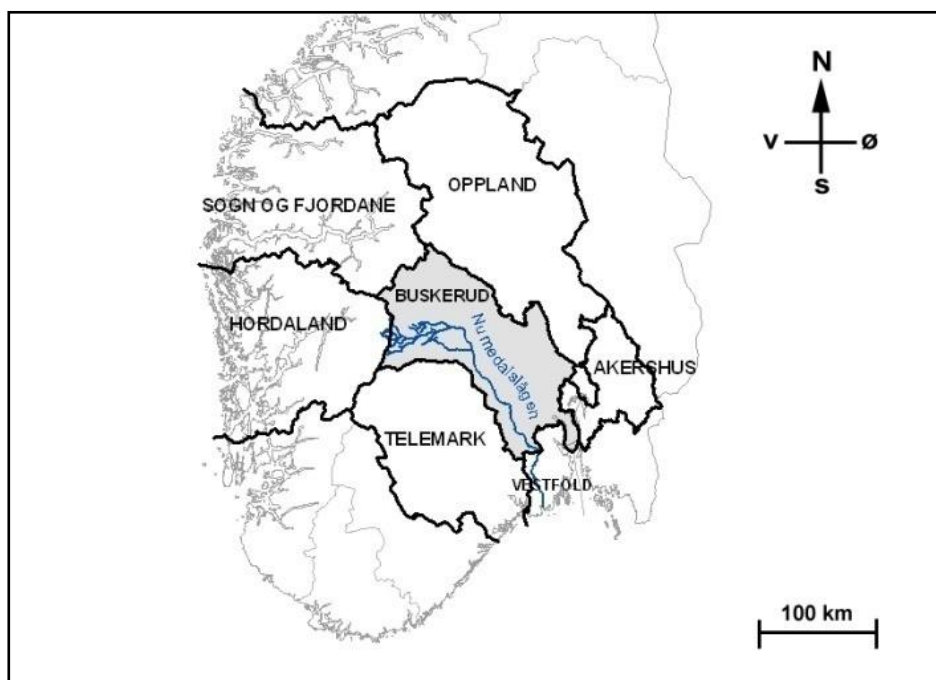
DEL I

Kapittel 1 - Innledning, introduksjon og problemstilling

1.1. Introduksjon

Oppgaven handler om gropristninger som intensjonelt plassert kommunikasjonsuttrykk i ulike kontekster. Mitt utgangspunkt er å se bergkunst som del av en hensikt for den eller de grupper som daglig eller ved årlige eller faste samlinger, forholdt seg til struktureringselementer i landskapet, med muligheter, begrensninger og ressurser. I forlengelsen kan det være sentralt å avdekke hvilke kommunikasjonsuttrykk gropen som tegn kan ha vært del av. Jeg er opptatt av tegnet som symbol, ikon og indeks, og hvordan de henvender seg og grader av fattbarhet i binære opposisjoner, motsetninger tilknyttet stedets ulike romlige kvaliteter.

Gropmotivet er den vanligste form for ristninger i Skandinavia, men det minst utforskede av ristningsmotivene ifølge flere forskere (Mandt & Lødøen 2005, Innselset 1995;2005) Mitt inntrykk er at skålgropa ofte dominerer i antall i motivoversikter, mens det er andre motiv som skipet, mennesket eller fotsåler som får fokus i analysen og tolkningen. De forskere som har arbeidet med skålgropa som forskningsobjekt vil derfor ha en sentral plass i oppgaven. Valg av undersøkelsesområder, problemstilling, oppgavens teoretiske tilnærminger og avgrensninger er gjort på grunnlag av mange sammensatte overveielser. Oppgaven bygger på forskningshistoriske litteraturstudier tilknyttet bergkunst for å kunne diskutere fruktbare begreper og terminologi innen skålgropforskning. Gjennom en visuell landskapsanalyse undersøker jeg et utvalg struktureringselementer i et avgrenset område i dalgangen Numedal.

*Figur 1.
Undersøkelsesområdet
Buskerud i Østlig del
av Norge med
tilgrensede fylker.*

Min problemstilling blir som følgende:

Kan man, gjennom fokus på gropristninger og deres kontekst i et avgrenset landskap i Numedal, på østsiden av Hardangervidda, komme på sporet av tegnets mangesidighet, funksjon og mening?

- en landskapsstudie som bygger på analyse av et kvalitativt utvalg blandede, gropsteiner og gropslokaliteter ved Numedalslågen, og henvendelser til et utvalg landskapselementer.

1.1.1. Oppgavens oppbygning, inndeling.

Oppgaven er todelt. Del I består av åtte kapitler som dekker problemområdet, terminologi og sentrale begreper og teoretiske innfallsvinkler, forskningshistorikk og kategorier. Først fokuserer det på avgrensning; kort om undersøkelsesområdet og presentasjon av lokalitetene og de teoretiske innfallsvinklene. I kapittel to og tre, utdypes teori og innfallsvinkler til tema, problemområde, problemstilling. Jeg diskuterer valg av terminologi, definisjoner, kategorier og de eksisterende fortolkninger. I kapittel fem presenteres noen sentrale elementer i landskapsanalysen. Ulike dateringsforslag med senarioer og horisonter legges frem i kapittel seks før jeg i kapittel syv, legger frem forskning tilknyttet kategorier og foreslår kategorier for bruk i oppgaven. I kapittel åtte, beskrives begreper som binære opposisjoner og hvordan jeg anvender tegnlære, arkitektur, komposisjon, formelementer og funksjoner i analysen i Del II.

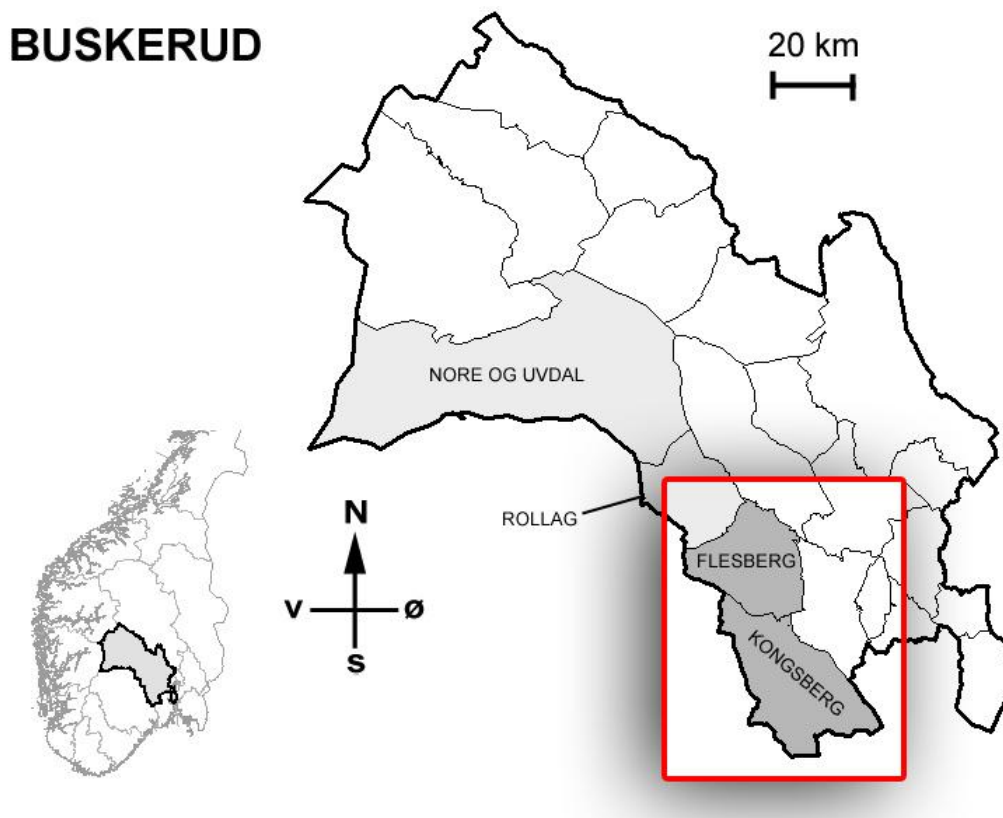
Del II beskrives først del - landskapet Buskerud, dalgangen Numedal og Numedalslågen, hvor enkelte struktureringselementer tilknyttet linjer og flater, skilles ut og drøftes i forhold til fattbarhet og henvendelser. Landskapet analyseres etter ROM hierarkimodellen gjort rede for i 1.3.4. Etterpå beskrives de tre overordnede rom Hvittingfoss, Kongsberg og Flesberg og til sist seks underordnede rom hvor det foretas et mikrostudie av rommets arkitektur og komposisjon og synlige geologiske strukturer. I kapittel 133 oppsummeres analysen og tendenser i lys av relevant forskning.

1.1.2. Avgrensning

Jeg avgrenser oppgaven geografisk til Kongsberg og Flesberg kommune i dalgangen Numedal SØ i Buskerud. Jeg tar utgangspunkt i kjente lokaliteter registrert av Buskerud Fylkeskommune i 2007 – 2008. Det er behov for å lage nye oversikter for hele Buskerud, men dette må komme i neste omgang. Jeg tar forbehold om fremtidig endret representasjon i regionen og åpner for at representasjonsbildet kan endres ved ytterligere systematiske undersøkelser i alle deler av dalføret og fylket. Buskeruds veideristninger, blandede og eventuelle nye gropristninger i andre deler av fylket, ligger utenfor studie, men aktuell

forskning knyttet til Buskerud som kaster lys over tema i Numedal vil anvendes. Tematisk avgrensar jeg oppgaven til fokus på hvordan gropsteiner og ristninger i landskapet kan ha vært del av ulike intensjoner og sammenhenger som vi i dag kun kan finne fragmenter av.

1.2. Undersøkelsesområdet og representativitet

Figur 2. Kartet viser undersøkelsesområde sørvest i Buskerud avgrenset til Kongsberg og Flesberg kommune.

Numedal i Buskerud har i tidligere oversikter skiltet med en gropristning med ti groper på Langekjenn i Kongsberg, foruten en blandet lokalitet med fire felt ved Eid i Hvittingfoss. Det kan derfor synes merkelig å skrive en master om skålgroper i Numedal i Buskerud. En tilvekst på ni lokaliteter i dalgangen, to av dem enten ”glemte” som Toensetra og Dønnsteinen i Flesberg, og syv nye innmeldt til Buskerud Fylkeskommune i 2007 – 2008, kan forsvare fokus på gropristninger i Numedal. Disse presenteres i kapittel 11 og 12. Samlet finnes 19 kjente ristningene av sørlige former, 16 i Flesberg, Kongsberg og Hole De resterende i Øvre Eiker, i Modum og på Ringerike. De nyregistrerte i Numedal, er fremkommet uten systematisk leting. Oppgaven vil konsentreres om elleve lokaliteter i Hvittingfoss, Kongsberg og Flesberg. Systematisk undersøkelse i Hallingdal og andre deler av Buskerud kan endre bildet. Det er en rimelig hypotese at det er mange lokaliteter som ikke er funnet i Buskerud. I spredningskartet i 1.1.2 figur 2. har jeg tegnet inn eldre og nye lokaliteter, for å vise omfanget av kjente

ristninger av sørlige former i sørøstlig del av Buskerud. I tabell 1 presenteres kun de elleve i Numedal. Etter mitt syn er det behov for å systematisere lokalitetene for hele fylket for å kunne få regional oversikt og utlede mulige tilknytninger eller ikke til dalførets toplogiske og kulturhistoriske elementer. De nye registreringene i 2007 og 2008, gir rom for å kunne anta at mange groplokaliteter fremdeles ikke er registrert i regioner hvor forskningsaktiviteten til knyttet bergkunst har vært lav. Mads Malmer formulerer dette slik:

”En årsak til att forekomster av kända ristningar och målningar skiftar från område till område, och från land till land, er att arkeologer och å intresserade lekmän – inte överalt har haft samma ressurser att leta etter dem.” (Malmer 1989:15.)

I forlengelsen eller som en underliggende premiss, mener jeg at nye funn ikke bare gir nye ”prikker på kartet”, men også nye muligheter til å forstå et uklart fenomen, og differensiere betydning uttrykt i ulike kontekster i et avgrenset område i dalgangen Numedal..

1.2.1. Oversikt og presentasjon av lokalitetene i oppgaven.

Lokalitetene er delt i Kongsberg en til elleve: K 1 – 11. Kategorier er delt i gropristning, blandet ristning eller portable ristninger. Valgte kategorier og terminologi fremkommer i 7.1.2 og 8.4. I Tabell 1, viser fordelingen mellom blandede ristninger, gropristninger og gropsteiner og antall andre enkeltminner, og hvilke motiver som er representert utenom groper. Tabellen viser ID nummer i Askeladden, lokalitetens navn, gårds og bruksnummer, høyde over havet, antall lokaliteter og felt, antall motiver og groper.

Tabell 1

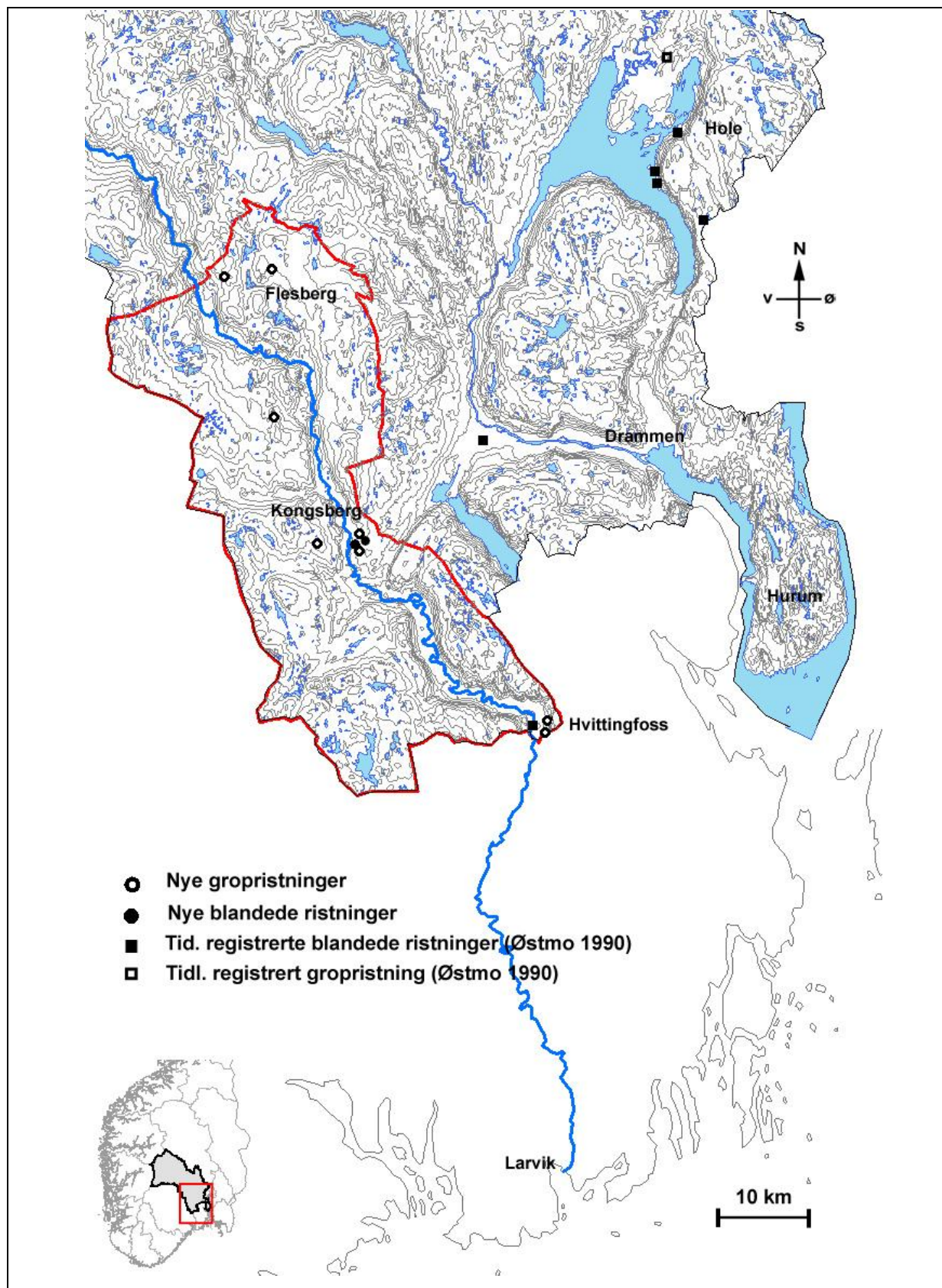
ID nr. Askeladden Gnr/bnr.	Kategori	h. o. h.	K + felt	Orientering	motiver og enkelt minner	Ant. grop
76831 Eid Gnr.1/1 Hvittingfoss	1 Blandet ristning	39	K1: 1 2 3 4	på 20 x 15 m. bergrygg på tvers ut elva mot vik i SØ. I kantsone V ved Lågen	4 groper 4 skip 1 hånd 4 fotsåler 5 føtter	4
113044 Gullihagen Gnr. 12/5 Hvittingfoss	1 Grop ristning	138	K 2: 1	på NS gående 20x3 m. Berg på øy mellom to oppdyrkede jorder i innmark. 110 m. V for driftsbygning. 1550 m. Ø for Lågen.	2 groper 5 usikre groper	2
113043 Gullihagen Gnr.12/5 Hvittingfoss	1 Grop ristning	142	K3: 1 2 enkelt minner	på vertikal 40 x 2,5 m bergvegg 2 m. fra bakkenivå i kantsone av innmark, rundrøys 14 m i Ø, 118 m. S for våningshus, utsyn til ID 113044 230 m. i SØ 1600 m. Ø for Lågen	1 grop 1 rundrøys 1 rydn. røys	1
100048 Langekjenn Gnr.8570/1 Kongsberg	1 Blandet ristning skriver berg med 87 ristninger inkludert 2 nyere inscrip. felt 4 1742	246	K4 1 2 3 4 5	På NS gående svaberg 12x 8m, 500 m. NØ for ID 112992 og ID 113048 2 m. fra bolig, ved 770 m. fegate 30 m i N. 800 m. NØ for ID 112992 og 830 m SØ for 117743 1,2 km. Ø for Lågen	32 groper 1 kretstegn 9 groper m streng/linje 7 gropskyer 13 ubest. figurer 1 skip 12 fotsåler 1 ildsted,	32 9 7

	felt 5 1907				3 knuseflater 1 rektangel 6 bokstavrek 2 nye inskrip.	
112992 Gnr. 8583/123 E.Guttormsens vei 12 Kongsberg	1 Blandet ristning	230	K 5 1 2 1 enkelt minne	På NS gående svaberg SØ 1 m. fra bolig, i hageanlegg 550 m. Ø for Lågen.	2 groper 3 slanger 5 steiner i formasjon	2
113047 Glogersteinen Tislegård Gnr.8586/1 Kongsberg	1 Gropstein	277	K 6/ 1 4 enkelt minner	På NS gående stein på 20 x 19, 5 m. svaberg, 1 m. S for Uformet steingard, 70 m N for 13 x 2 m heller, 20 m fra rundrøys, rydn. røys 35 m begge i SØ. 558 m. Ø for Lågen	2 groper 1 heller 1 rundrøys 1rydn. røys 1 U - formet steinanlegg	2
117707 Granatberget Hedenstad Bnr. 651 /1 Statsskog. Kongsberg	1 Grop ristning.	589	K 7 1	På 40 m. NS gående bergtunge i på spiss ut i skogsvei 50 m Ø for Granatdammen. 1 km. S for Sachsen 3,2 km V for Lågen	2 groper	2
117743 Kjerringstein Tislegård Bnr. 8586 /1 Kongsberg 5 m. Ø for ID 99948 -20	1 Gropstein.	227	K 8 1	På 50 x30 m toppflate på 2 m. høy jordfast stein, midt på 17x10 m. NS gående svaberg. I V 4,5 m. fordypning mot kvadratisk stein 40 x40 cm. 25 m. Ø for rv. 134.800 m Ø for Lågen	1 grop oval med 2 cm. renne	1
116746	1	558	K 9	På 1 x 20 m. NS	4 groper	4

Toensetra Toen gård Gnr. 141/1 Flesberg	Grop ristning		1	gående svaberg 1 m fra seterbu, på setervoll 200 m. NØ for Dronningkollen 200 m. fra Louise Dam i SV 3,7 km V for Lågen		
79714 Dønnsteinen Søre Låg Gnr.71/1 Flesberg	1 Grop ristning	400	K 10 1	På toppflate på kvadratisk av løsblokk på NS gående 40 m. berg med 4 steiner, myr og bekk 10 m i Ø 30 m. fra rv.134. 5 km. Ø for Lågen.	19 groper	19
117783 Nordre Stuvstad Gnr. 49/2/ Flesberg	1 Gropstein \ 	500 -520	K 11 1 4 enkelt minner	I bratt skrånende terreng. 25 m. i Ø heller 1,215 m i NV heller 2, 228 m. i NV hule.3 km. Ø for Lågen	2 groper 1 hule 1 bogastelle 1 heller 1 heller	2

Oversikten vil utdypes med foto og kartutsnitt når lokalitetene presenteres og analyseres i landskapsanalysen i del II. kapittel 10, 11 og 12.

Figur 3. Undersøkellesområdet satt inn i spredningskart over blandede og gropristninger i Buskerud.

1.2.2. Problemområdet – hva gjør groplokaliteter interessante?

Mandt (1991: 495) ser en mulig tolkning av ristninger som territoriale kultplasser.

Gropristningene ses som del av en lokal tradisjon på et lavere eller privat nivå i samfunnsorganisasjonen, i motsetning til BAs blandede ristninger som ses som mulige knutepunkter for større revirer, enten for å opprettholde og befeste elitens makt og kult.

Mandt foreslår med henvisninger til vestnorske ristninger at gropristningene i større grad kan ha tilhørt lokale grupperinger, et syn Ulf Bertilsson (1989) også har fremsatt, men da til grend eller bygdens utbredelse. Det er enighet om at konteksten i forhold til groplokaliteter er avgjørende. Blant de forskere jeg har studert, ses gropene som del av mangesidighet i mening og funksjon i ulik tid og rom. Symbolets tvetydighet, de ulike lag av konnotasjoner eller bibetydninger, og gropenes plassering på særegne steiner eller berg, gjør symbolet til del av kontraster i landskapet. Jeg ønsker å utforske binære strukturer, som kan fremtre i dalgangen og mulige terrengdetaljer på stedene der ristningene finnes. Ulikhet i henvendelser og plassering mellom gropristningene og blandede ristningene, kan muligens si noe om det i Numedal finnes områder der det ikke er billedristninger. Piker plassering i landskapet mot offentlig eller privat, innadvendt eller utadvendt, innsyn eller utsyn? I den topologiske struktur og i forhold til kulturminnets henvendelser, kan plassering i forhold til bevegelseslinjer i det omkringliggende landskap, muligens avdekkes trekk som skiller gropristninger fra blandede. En steinbauta som rager mot himmelen, på et berg med kvartsrike bergstriper, i et skrånende landskap vendt mot dalgangen, kan utgjøre en binær kontrast i nærområdet. Observasjoner av elementer i landskapet, kan bidra til å si noe om anleggets henvendelser til markerte terrengdetaljer og stedets egnethet til sosial, økonomisk eller kultisk samhandling for større eller mindre grupper.

1.3. Teoretisk tilnærming

Ristninger kan ses som sosiale og rituelle knutepunkter for informasjon og menneskelig samhandling (Mandt 1991: 513). Gropene kan, ifølge Østmo (1990:90), ses som kommunikasjonsuttrykk og som abstrakte tegn. Både Østmo (1990), Mandt (1991;2005), har vært opptatt av hvordan plasseringen og ulike distribusjonsmønstre mellom gropristninger og blandede ristninger, kan fortelle noe om ulik funksjon og mening. Østmo påpekte (1990:121), at de mest iøynefallende regionale forskjeller i distribusjon mellom gropristninger og blandede i Øst Norge, var at groper var enerådende nord for Tyrifjorden, på Romerike og i Follo. Groper som danner områder med kun groper, gjenkjennes i Innselsets forskningsområde i Valdres, som er et gropområde uten billedristninger. Det kan være

interessant om dagens distribusjonsoversikter, viser samme tendens som i 1990, med nye forekomster av gropristninger i Buskerud.

1.3.1. Mandts tolkninger av gropers funksjon og mening i tid og rom

Mandt (1991:489 – 514). tar i *Vestnorske ristninger i tid og rom*, utgangspunkt i K.

Kristiansen analyse av endringer i samfunnsstrukturen i nordisk YSTA og BA. Hun bygger på Thomas B. Larssons samfunnsanalyse (Larsson 1986:11 fig.3). Hun viser til en skjematisk modell for nøkkelfaktorer som spiller inn på utforming av samfunnet som økonomi, ideologi, produksjon og reproduksjon. Hun diskuterer Sunnmøre og Sogn og Fjordane, som del av sosiale kommunikasjonsnett og samfunnsrelasjoner som kan ha påvirket valg av steder for territoriale markeringer via bergkunst. Mandt foreslår at blandede og rene gropristningers pga. ulik plassering, hadde ulik funksjon for forskjellige sosiale og økonomiske grupper. Hun foreslår at større regioner, var delt i territorier med felles økonomiske, ideologiske og sosiale soner. De store blandede ristningsberg, ser hun som mulige sentrale begravellessteder eller kultplasser. Det kan ha handlet om rettigheter til vann, beite, åker og jaktområder.

Helligsteder eller kultplasser, knyttes til ulike territorier med offentlige ristningssteder.

Gropstedene ses pga. en annen distribusjon enn blandede ristninger, som samlingssteder for lokalgrupper eller gårdsgrupper, tilknyttet ei bygd eller grend. I 2005 utvider hun tolkninger tilknyttet gropristninger, begrunnet i svært ulike funnkontekster og den lange brukstid, fra SN til daterbare kontekster som gropsteiner og dekksteiner i BA eller JAgrover.

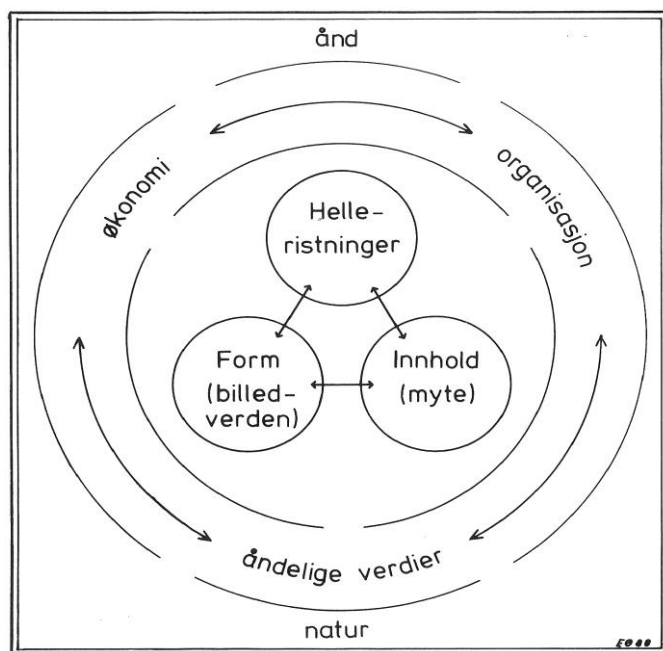
Høyfjellsristninger ses som mulige spor tilbake til de første februkere ca. 2000 f. Kr i overgang mellom SN og EBA. Hun stiller seg kritisk til tolkning av groper som *stølsristningene* tilknyttet den faste BAgården, og hevder at det da burde vært mye mer omfattende innslag av gropristninger også utenfor Vest Norge og Valdres. Gropristninger burde da finnes på setervoller i hele Norge. Mandt mener det kan gi et skjevt bilde av gropfenomenet i det forhistoriske samfunn å betegne dem som *stølsristninger* (2005:190) Ny kunnskap fra undersøkelsene i Årdalsfjella i Indre Sogn, viser spor av februkere i SN, som kan ha hugget groper i fjellet.

I Østmos (1990) tolkning av ristningene, er groper inkludert i sørskandinaviske former, som kommunikasjonsuttrykk. Stedene ses som møtested for varebytte eller utveksling, tilknyttet Øst-Norge, hvor blandede ristninger og gropristninger kobles til ulike roller i vareutveksling gjennom fra EBA til YBA. Han ser for seg forskjellige nettverk av sosiale sammenhenger, dels bestående av aktører som delte de kulturelle verdier som bronzen var uttrykk for, dels nettverk knyttet til andre koder hvor behovsvarer styrte utveksling.

Østmo henviser til Øystein Johannesen, som kobler skog og fjelltrakter på Østlandet til handel tilknyttet verdifulle pelsdyr. Som byttmiddel mot prestisjevarer, foreslår Johansen pelsverk fra innlandsdaler. Østmo foreslår, at ulik beliggenhet for blandede ristinger og skålgropene, kan avspeile et vareutvekslingssystem i BA. Både Mandt og Østmo er opptatt av å spore samfunnsrelasjoner og ressursutnyttelse, som kan ha påvirket valg av stedet for bergkunst.

1.3.2. Østmos tilnærming til bergkunst i Buskerud

I den eneste oversikt over bergkunst av sørlige former i Buskerud, diskuterer Østmo mulige kommunikasjon og vareutveksling som kan ha vært virksomme i dalganger i Øst Norge (1990:130). Han ser for seg ristningsstedene som del av sosiale og økonomiske kommunikasjonsnett, hvor handel, utveksling og varebytte mellom kyst og innland, kan ha vært ett element. Han ser groper som del av figurristninger gjennom hele BA, men at de fleste ble hugget i YBA eller JA. Gropstedene som ligger i produksjonsområdene, kobles til ressurser i innlandet. De fleste blandede ristninger i Buskerud ligger ved jordbruksområder med unntak av Hvittingfoss ved Eid. Østmo (1990:129) ser den helt spesielle plassering inntil fossen, som en port inn til ressurser i høyereliggende soner. Østmos samfunnsmodell for kommunikasjon viser hvordan gropene og andre motiv kommuniserer med samfunnet.

ånd /sjel/identitet som menneske i landskapet.

Modellen har likhetstrekk med Larssons modell som Mandt (1991:489). Anvender.

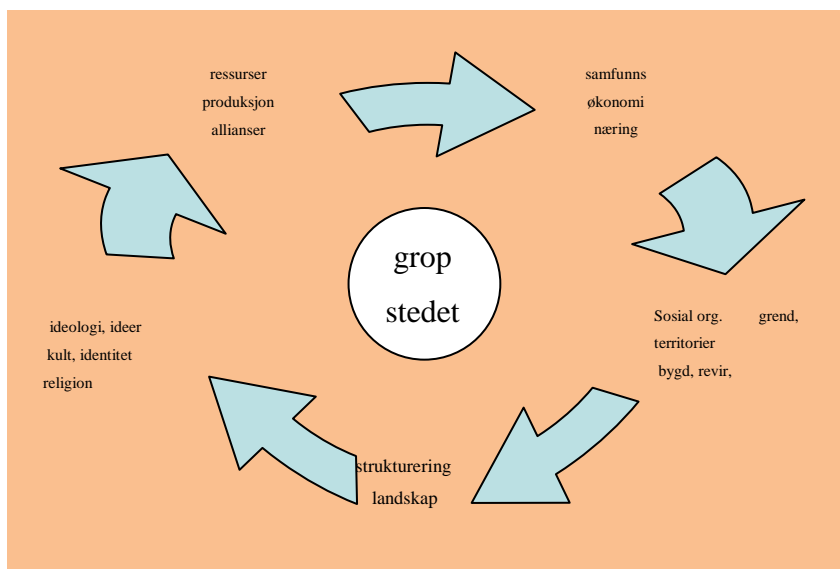
Figur 4. Østmos modell (1990:90)

Modellen visualiserer i denne sammenheng gropristningers mulige forbindelse ut til samfunnsstrukturer på tre nivåer:

- 1) Innhold eller Myte, fremkommet i ideologi og religion – gir kommunikasjonsuttrykk med bestemt form (abstrakte tegn som fungerer som ikon, indeks eller symbol)
- 2) Samfunn, økonomi, næring og ressurser, politisk og sosial organisasjon
- 3) Naturen og menneskets "ubegripelige"

1.3.3. Forslag til modell bygget på Østmos modell

Jeg har i forlengelsen av å se groper som kommunikasjonsuttrykk, forsøkt å visualisere hvordan selve gropstedet, kan være et like sterkt meningsuttrykk som gropen uavhengig av om de tilhører de høyere (elite, ledende grupper) eller lavere nivåer (familie, gårder, grend) i samfunnet. Poenget er å se gropsymbolet som en del av den symbolverden som opprettholder og befester lagdelingen. Hvis en kobler gropene til Østmos modell, kan dette visualiseres slik:

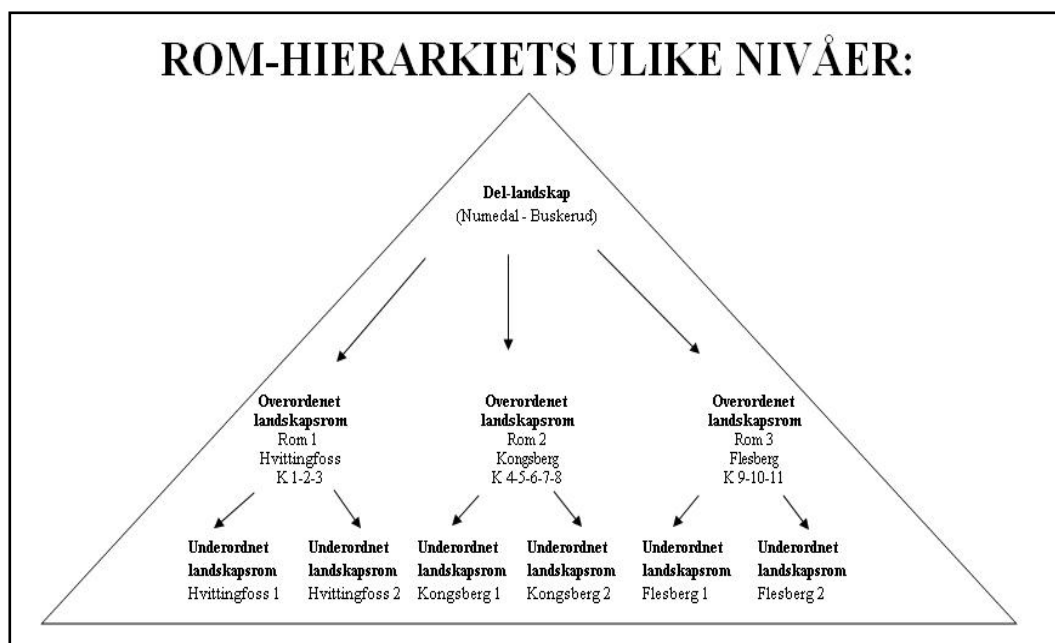

Figur 5. Stedene som del av kommunikasjonsuttrykk og del av ideologi, allianser, ressurser, økonomi og sosial organisasjon. Bygger på Østmos kommunikasjonsmodell (1990:90).

Dalgangene mellom kyst og fjell, kan settes inn i en samfunnsmodell der strukturering av landskapet, inngikk i daglig eksistens. Både faste og sesongbaserte forflytninger, krever bevegelseslinjer og fattbare strukturer i landskapet. Østmo påpeker at Hvitvingfoss K 1, ligger akkurat der folk på vei opp elva måtte på land for å passere fossen. I forhold til Mandt og Østmos tolkninger, kan kommunikasjons - eller bevegelseslinjer, med blandingsøkonomi og utbredt mobilitet i landskapet, ha påvirket valg av steder som egnet seg til samfunns og sosial orden. De ulike tolkningsperspektivene som er fremkommet, knytter stedets funksjon til rommets utforming og geografiske plassering.

1.3.4. ROM- hierarkiets ulike nivåer.

ROM – hierarkiet i en landskapsanalyse, er beskrevet av Gansum (1995:91ff), anvendt av Gansum m .fl. (1997:42)) Den viser tre nivå i landskapet. Jeg har laget en modell som gir meg mulighet til å analysere gropristninger i de ulike 3 nivåer i Buskerud og Numedal. Modellen utdypes i innledningen i Del II tilknyttet analysen i undersøkelsesområdet.

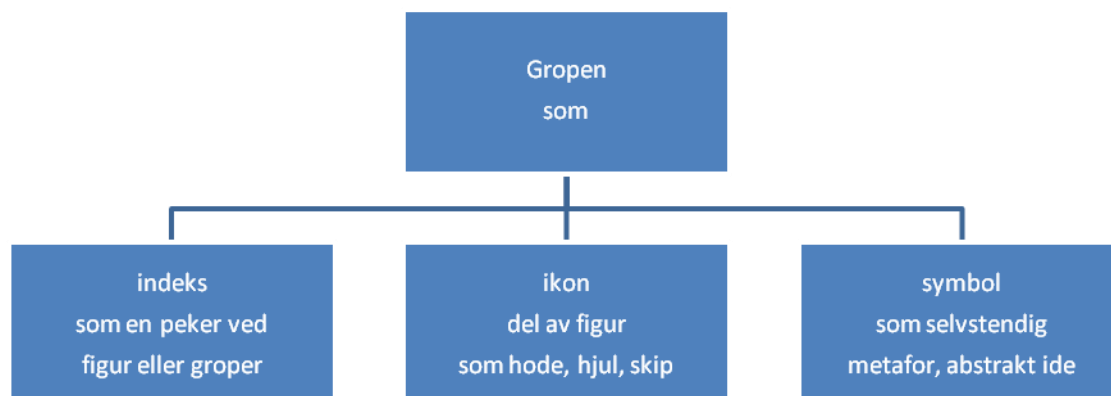

Figur 6. Romhierarkimodell etter Gansum (Gansum 1995:91 ff) anvendt av Gansum m.fl.1997:42)

Figur 6 viser øverste nivå som er Numedal i Buskerud, neste nivå er Kongsberg og Flesberg kommune og det siste nivået er nærområdene ved hver lokalitet eller flere lokaliteter som naturlig kan ses som enhetlige rom. De tre nivåene, utdypes i kapittel 10, 11 og 12.

1.4. Semiotiske begreper og binære opposisjoner

For å få frem form, innhold og uttrykksvariasjon, som gropsymbolet kan ha operert innenfor, har jeg anvendt C. P Pierce (1993) og hans inndeling av tegn i indeks, ikon og symbol. Indeks, ikon og symbol, kan øke muligheten til å begripe gropas mangetydighet og flersidigheten slik Mandt (2005:192) har påpekt. Jeg har laget følgende modell for å analysere gropen som kommunikasjonsuttrykk:

Figur 7. Gropetegnet kan ha inngått i tegngrammatikk som jeg viser i denne oversikten.

Å skille ut gropens rolle som indeks, ikon og symbol, kan vise hvilke kvaliteter som kan ha gjort tegnet til et langtidsaktivt tegn med ulik mening i ulik kontekst.

I kapittel 8.4 utdypes tegnet som indeks, ikon eller symbol som del av semiotiske paradokser; doble lag av mening slik C S Pierce (1994) deler tegn i systemer, hvor samme tegn, kan mene ulikt, etter hvordan de opptrer i forhold til andre tegn eller som selvstendig tegn. Kontekstuelle sider ved gropene som visuelt språk, i ulike relasjoner til andre figurer og groper, kan vise tvetydighet som nettopp kan være symbolets styrke, som langtidsaktivt og kontekstavhengig tegn. For å finne et redskap til å analysere komposisjon, form og motivvariasjon, har jeg valgt å utforske gropen som del av intensjonelt tegngrammatikk. I tillegg har jeg valgt ett semiotisk begrep, som jeg tror kan bidra til ytterligere forståelse av tvetydighet og doble meningsnivåer ved tegnet. Et begrep, som kan kobles til doble meningsnivåer, er kontrasterende elementer; binære opposisjoner, på selve bergflater, mellom gropene og mellom grop og figur, for å få innsikt i hvilke virkemidler som har vært aktive i gropproduksjonen. I kapittel 12, analyseres gropene og deles i indeks, ikon og symbol.

Kapittel 2 - Struktureringselementer i landskapet og gropstedet

2.1. Binære opposisjoner ved ristningsberg

I tilnærmingen til de 11 lokalitetene, har jeg gjennom hele oppgaven og i analysen brukt foto under ulike lysforhold i løpet av dagen og i nattlys, for å få frem tredimensjonale elementer, som på avgjørende måte, er del av det skiftende ved groputtrykk. Sprekker, renner, kvartsårer, vannførende linjer og tekstur, opptrer ofte sammen med figurer og groper på mange lokaliteter i Trøndelag, bl.a. på Leirfall. Turid Brox Nilsen (2005:13), viser i sin fragmentariske undersøkelse, hvordan naturdannelser og geologiske strukturer bl.a. kvarts, i tillegg til å ha vært et materiale for redskaper, kan ha hatt symbolsk eller rituell betydning for valg av bergflate på ristningsstedet. For å komme på sporet av naturdannelser som betydningsbærende for utforming av ristninger, har jeg valgt flere synsvinkler. Ifølge Brox Nilsen kan bergets geologiske strukturer ha inspirert til plassering av motivene og valgte komposisjoner. Flere forskere har vært opptatt av ulike rituelle koder, som har utspilt seg på ristningestedet. Det er avdekket gjentakende mønstre, i plassering, i nærhet til myr eller vann, ildsteder på berget, steinpakninger ved ristningene, tendenser til sydvendt berg, i forhold til maksimale lysforhold. Gjennom flere nyere nordiske forskningsarbeider som bl.a.

Tanumsprosjektet – arkeologiske undersökningar 1998 – 2004 (Bengtsson, Gustafsson og Strid 2005), har forskere bl.a. på Tossene i Sverige, gjennom utgravinger ved ristninger, oppsummert at sprekkene og fordypninger, er depoter, som etterpå er forseglet med mindre steiner som lokk. Utgraving av Raä 232 Tanum, viste steinpakninger tett inntil feltet. Her ble det funnet en 2 cm. flateretusjert pilspiss og flintavslag. Forskningsgravingen i Tossene, viste at like viktig som å telle, måle diameter og dybde på groper, skip og fotsåler, for å nevne tre motiv som finnes i mitt undersøkelsesområde, er det å undersøke bergets sprekker, form og arkitektur, med renner og kontrasterende linjer, for å danne seg et bilde av ristningen rolle som del av større sosiale, ideologiske og rituell koder i den samfunnsorden de var del av.

I Joachim Goldhahns (2005: 582) *Slagsta revisited – en essä om behovet av subjektivt tolkende dokument* diskuteres subjektivitet og valg tilknyttet dokumentasjonsmåter med refleksjoner omkring hva man velger å se etter når man registrerer ristninger. På samme måte, som utgravninger ved lokaliteter i Sverige og på Bornholm, har gitt ny kunnskap om stedets betydning, kan nye og varierte dokumentasjonsmåter, med supplerende synsvinkler enn de todimensjonale, fortelle om mulig aktivitet ved og på berget. Nedleggelse av flint, leireklining, knust keramikk i spekker og fordypninger, steinlegginger foran berget, mellom bergflater, kokegroper og ildsteder, var gjentakende i funnoversikter. I Adoranten 2006, gjør en rekke forskere rede for erfaringer de har gjort ved graving ved ristninger, blant annet på Madsebakken på Bornholm (Kaul; Sørensen 2006), hvor flateavdekking påviste ulike kulturlag fra TN,SN frem til EBA, YBA og romersk JA.

I *Att grava ut bilder*, forteller Bengtsson (2004), om resultater av graving i sprekker og mellom ristningsberg. På gropfeltet Raä 446:3 som besto av dype groper og uthugde renner, tolkes funnene til N. Flere renner på lokaliteten løper mot eller avsluttes i en sprekk. Utgraving av sprekken viste keramikkskår, slått flint, kvarts og brent leire. Noen av flintavslagene og kvartsavslagene passet i hverandre, noe som tilsier at de er hugget på stedet. I arbeidet på lokalitetene, ble fokus under feltarbeidet, flyttet fra motivene til renner, sprekker og strukturer.

2.2. Ristninger som det av helhetlige skulpturelle landskap

”Studiet av närområdet syftade till att försöka göra topologiska iakttagelser av en sådan natur att resultater skulle kunna bidra till att avtäckna ytterligare komponenter i vad vi skulle kunna kalla den rituelle kod som konstituerar ristningarnas placering i landskapet. Vissa element i denna kod, er allerede kända, t x. att ristningarna ofta huggits in på hållar som översilas av vatten och att de ofta vender mot syd, öst eller derimellan. Studie av ristningplatsens minilandskap syftade till att undersöka om det fanns

kunskap att vinna genom att förutsetningslöst studera själve berget och dess mikrotopografi, samt ristningplatsens omedelbara närområda.” (Bengtsson 2004:11)

Bengtsson ser et mønster i det han betegner som rituelle koder og rituelle henvendelser til betydningsbærende elementer i ristningenes nærlandskap. Rituelle ytringer kan være gjentakende nærhet til våtmark, myr eller rennende vann, avskallede flater på berget ved figurer og groper, og plassering i helling mot S og SØ. Turid Brox Nilsens (2005:66) undersøkelse på Leirfall i Trøndelag, viser hvordan lokalitetens naturlige renner og sprekker er anvendt som kjøl på skip (2005: Delfelt III C 34 - 37) eller linjer som del av rammefigurer (2005: Delfelt III C 50 og 52) Brox Nilsen viser hvordan pyritthull, kvartsårer og tekstur direkte er del av motivene. Valg av plassering og komposisjon, konkluderer hun, har vært påvirket og inspirert av bergets naturlige kvaliteter. Mandt (2005:17) nevner forma på berget, kvartsgangen som skiller figurgrupper og lyset som element som har inspirert til valg av sted. Brox Nilsen henviser til John Coles (1999) undersøkelse av to enkeltlokaliteter i Skåne og Christopher Tilley (1999) undersøkelse fra Dalsland. Begge undersøkelsene viser ifølge Brox Nilsen hvor avgjørende valg av sted har vært. Begge ser bergkunst i landskapet som bevisst strukturering av ideer og ideologi. Tilley mener stedet er valgt for å fremheve mening som del av en kosmologisk bevissthet. Joachim Goldhahn (2005) mener de ulike kontekster gropene opptre i kan avdekke mangesidighet i mening og funksjon. Han stiller kritiske spørsmål til dokumentasjonsmåter som han hevder underkommuniserer bergkunst generelt. Han tar i *Mellan sten och järn* (2005: 586), et oppgjør med positivistenes krav på 1970 tallet knyttet til kun å dokumentere det menneskeskapte. Dette er etter hans mening preget av en narrativ positivistisk fase i arkeologien.

Goldhahn mener at mye av dagens dokumentasjon og registreringsmetoder preges av strenge krav om ikke å registrere naturdannelser. Svart – hvitt fremstillinger som er todimensjonale, gir en flat fortolkning av tredimensjonale steiner eller berg. De blir nedgradert til bilder.

Figur 8, 9, 10. Alle fra underordnet rom 2 Kongsberg viser tre eksempler på hvordan gropsteiner eller felt kan få frem motsetninger som fremheves gjennom ulike binære kontraster skapt av vertikale og horisontale linjer og plassering av groper i forhold til steinformasjoner eller møte mellom høyreist form og flater.

Jeg har fundert over om gropristningene i enda større grad, lider under den todimensjonale fremstillingsmåte fordi de først i tredimensjonale gjengivelser fullt ut viser de komplekse kvaliteter de er del av som markante steiner eller relieff i berget. Gropene med teksturer, renner, linjer, haler og stren, kan miste mye av det varierte formuttrykket i todimensjonale fremstillinger hvor de fremstår som sorte prikker på en hvit flate.

Markerte terrengdetaljer, bergets særlige farge og iøynefallende naturdannelsene, kan være viktige grunner til valg av sted, hevder Kalle Sognnes (1999:106). Gjennom nattfoto og foto i ulikt lys og synsvinkler som vektlegger lave ståsteder i terrenget, kan bidra til å se groper som skulpturelle deler av landskapet. Fotoillustrasjonene som jeg presenterer, kan ses som del av tekst og bidra til å få frem tredimensjonale kvalitetene av allmenn gyldighet.

Kapittel 3 - Forskningshistorikk og fortolkningsteorier

3.1. Tradisjoner tilknyttet tolkningsteorier

Sonja Innselset delte i 1995 tolkningsteoriene i tre hovedgrupper:

- 1) Groper som kultiske hjelpemiddel,*
 - 2) Groper som kultisk – religiøse symboler*
 - 3) Groper og gropsteiner som fysiske markeringstegn*
- (Innselset 1995:24)*

3.1.1. Gruppe 1: Groper som kultiske hjelpemiddel

Gropene tolkes som et middel til å gjennomføre kulthandlinger. Handlingen å hugge dem er sentralt. De ses som blodofferskåler, kultbord for symbolske matoffer, skåler til flytende

væske eller brennoffer. Pulver – og steinmjølteorier, kommer inn under tolkningstradisjonen. Man foreslo, at målet var å ta magi eller kraft fra utvalgte berg og steiner, for å gi til dyr eller spre på dyrket mark. Dette skulle være et kultisk hjelpemiddel, hvor gropa som står igjen, er et restprodukt (Marstrander 1963:308). Marstrander viser til etnografiske kilder, hvor steinmelet var en sentral del av ritualer, knyttet til vern av buskap og dyrket mark. Carl Axel Alfhins (Ohlsson 1945), hevdet i likhet med Marstrander, at det var selve huggingen, som var sentral. Arnvid Lillehammer (1994) spør om gropene er rester etter gåtefulle ritualer utført av kvinner. Mads Malmer ser gropene som skåler for flytende væske, med en praktisk funksjon, i motsetning til figurer som han så som symbolske. Ifølge Malmer (1989:12,75), er gropene i hovedsak, plassert på horisontale flater, i motsetning til på malninger og billedsteiner. Gropfelt tillegges en seremoniell funksjon, som han hevdet fortsatte uavbrutt inn i historisk tid. Malmer (1989:43), mente det var mentalt tilfredsstillende å legge noe i gropene. Han skiller groper fra figurer, som er ikoniske billedtegn. Offerskålteorien formulerer han slik:

”Den ende ledtråden til tolkning synes å vara att skålgroparna mycket oftare än andra hållristningsfigurer, är placerade på vågräta ytor och att de synes avsedda för att rymma någott, fast eller flytande. De iblant förekommande rämnorna, synes tyda på det sistnämnda. Väskan kan ha varit brännbar, - anordningar för utvinning av sältran, är kända från bronsålderboplasser. Åtminstone en del skålgropar bör ha haft en funktion i ceremonier med spektakulära inslag.” (Malmer 1989: 54)

*Figur 11,12, 13.
Tre eksempler på
groplokalteter hvor
gropene er plassert på
horisontale flater. K 10,
K11 og K9 i Flesberg.*

3.1.2. Gruppe 2: Groper som kultisk – religiøse symboler

Gropene tolkes som tegn. De er symboler for vern, rensing, beskyttelse eller fruktbarhet. Kvinnen kobles til symbolet i ulik grad. Gropen skal beskytte mot dårlig avling, skal gi grøde og vekst. Occar Almgren (1927) tolket gropene som en del av bronsealderens fruktbarhetssymboler. Johannes Bøe(1944) så høyfjellsristningene i Luster i Sogn som generelle fruktbarhetssymboler. Jørgen Jensen (2002) hevder at groper og bilder, kan ses som metaforer, som bilder på viktige verdier og ideer. Metaforer beskrives som symboler som virker med en indirekte sekundær betydning. De peker mot noe helt annet enn det vi ser. Jensen hevder at ristninger som tegn som er del av sosiale og kognitive koder. Gropene ses

som forfedrekultiske symboler som del av begravelsesritualer og del av forfedrekulten (Jensen 1985:119). Fred Gudnitz (1972) nevner STAs veideristninger, megalittgraver eller storsteinsgraver, dysser, ganggraver og hellekister, på små lommeskålsteiner, på bautaer og omtaler gropa som *”et av de mest rendyrkede universelle symbol fra fortiden”*

Figur 14, 15, 16. Fra venstre K10, Dønnsteinen Lyngdal i Flesberg. Og til høyre K4. Langekjenn. Kongsberg. Kultisk symbol eller fysisk markering?

3.1.3. Gruppe 3: Groper og gropsteiner som fysiske markeringstegn

Gropene tolkes som markeringer for betydningsfulle steder, kjennemerke, grensemerker for ferdselsårer, markering av beitrett, gode havner, som kart, astronomiske markeringer, tellesystem for gravlagte på megalitter, minnesteiner over hendelser eller døde i kamp, merker for gravsteder eller rettersteder. Groprekker tolkes som stilistiske hærer eller som kopper til å samle regnvann der det ikke er vannkilder (Sjöberg 1822:46). Et annet forslag, er samlingssted for varebytte eller sosial eller økonomisk samhandling. Mandt (1991: 495,507) tolkes stedet som kultplasser og territoriale markeringer for mindre grupper eller Bertilsson(1989) ei grends utbredelse. Østmo ser gropene som en type standardfigurer og samtidig som et abstrakt symbol. Hans syn er at gropene ofte opptrer i bratte bergvegger eller skrånede flater, de kan derfor ikke være offerbord. Han ser en mulighet for at ulik utbredelse mellom blandede og gropristninger kan tilsa ulik funksjon i BA og foreslår at gropstedet i innlandsdaler på Østlandet, kan ha vært del av kommunikasjon og bytte av ulike ressurser.

Oppsummering tre tolkningstradisjoner.

De tre tolkningsgruppene, viser et skille mellom en kulttrettet og praktisk funksjon. Det er et skille mellom de som ser gropfenomenet som del av konkret nyttefunksjon, og de som ser de som metaforer eller symboler. Noen forskere er opptatt av tvetydighet, av doble betydninger avhengig av kontekst. Både Mandt og Østmo, tolker gropa som symbol. Samtidig ser de mulighet for, at de er konkrete markering i landskapet, som kultplass eller del av vareutvekslings - eller kommunikasjonssystemer. Østmo (1990:106), hevder at det er mest fruktbart å se gropene som abstrakte symboler avhengig av den sammenheng de opptrer. I

gruppe 1, kan gropa knyttes til indeks, et konkret tegn på kult, og vise til en konkret årsak. I gruppe 2, kan gropa fungere som selvstendig symbol. I gruppe 1 og 3 som ikon, der den enten er skål, fordi den ligner skål, eller er del av et motivs mening. I gruppe 3, kan gropa være indeks som skilt, en peker – pil mot noe viktig og samtidig symbol for ideer og forestillinger.

3.2. Groptradisjonen, ulike aspekter ved forskningshistorikk

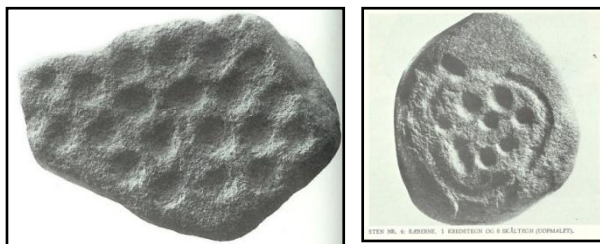
Klas-Göran Selinge (1989:139), stilte spørsmål om ikke gropene tilhørte en opprinnelig tradisjon. Han knytter dette til gropas langtidsaktive og verdensomspennende utbredelse. Mangetydighet og gjentakende bruk og endret funksjon i ulike meningssammenhenger, fremheves også i Norsk arkeologisk leksikon, som særegent for gropa. Den romlige omorganiseringen fra groper på megalitters takheller, hevder Bengtsson (2004:132) kan tyde på en endret mening fra forfedredyrking, til symbol for beskyttelse og rensing av beite. Bengtsson synes å se en morfologisk forskjell mellom groper i figurfelt, og groper på megalitter og rene gropfelt med renner. Groper på figurfelt, er gjennomgående grunnere og mindre i diameter, hevder han. Etter hans syn, er gropene forankret i en eldre tradisjon og i et bredere samfunnssjikt enn eliten i BA. Han mener dette var grunnen til at man fortsatte å hugge groper i 2000 år, lenge etter at man sluttet å hugge figurristninger sist i FJA.

Johs Bøe hevdet i 1944, at det var to trekk ved gropene som skilte dem fra jordbruksristningene. De finnes på andre steder enn billedristninger, og ofte ved beite og vann. De er i hovedsak hugget dypere enn billedristningene. Ulik utbredelse mellom gropristninger og blandede ristninger, har flere forskere sett som et argument for å skille tradisjonen fra sørlige eller sørskandinaviske former. Sonja Innselset (1995:13), hevder at gropene har en mye videre utbredelse enn billedristninger, er selvstendige symboler og det eneste helleristningsmotivet som kan danne egne ristningsområder. Gro Mandt, ser gropene som flerfunksjonelle og flertydige (1991:362), og på siden av sørlige former. Mandt & Løddøen (2005), argumenterer for å skille ut *rene* gropristningene fra sørlige former, med henvisning til topologiske og geografiske mønstre i Sogn, Valdres og Tyllidalen. Innselset hevder, at distribusjonsmønsteret for *rene* gropristninger som helhet, kan gi støtte til en tidligere tradisjon og datering enn figurfelt. Bengtsson mener figurfeltene av sørlige former, er kommet etter gropene, som manifesterte stedet som kultplass i N. Han hevder at man søkte eldre kultplasser i overgangen SN, EBA og fortsatte å hugge bilder på samme flater gjennom BA. Dette syn samstemmer med Johs Bøe, som i 1944, hevdet at rene gropfeltene kom først:

”For den som har arbeidet med denne gruppen i marken er det ingen tvil om at det helt fra først av har vært groper og bare eller så godt som bare det.” (Bøe 1944:173)

3.2.1. Dateringsspørsmålet

Å datere groper, er ikke enkelt, hvis de ikke er funnet i daterbare kontekster. Når gropene opptrer i grupper med andre motiv, har noen forskere sett dem som samtidige, men dette er spekulasjoner. Lommeskålsteiner eller gravheller på eller i daterbare graver eller på boplasser, er den vanligste daterbare kontekst. I Norden, er gropene tolket inn i et tidsspenn fra TN, SN, EBA, YBA til FJA, helt opp til MA og videre til folketro på 1900 tallet.

Figur 17, 18. Fra venstre dekkstein fra grav 40 x 45cm (Brynjaldsen 1983) og dekkstein med kretstegn og groper. (Glob 1969)

Dekksteiner på graver eller gropsteiner i gravkontekster eller på megalitter, er mest anvendt som dateringsmetoder tilknyttet groper. I Kate Syvertsens hovedfagsoppgave (2003:31) *Ristninger i graver og graver med ristninger*, gjør hun rede for Rogalands gravheller, i hovedsak dateres til BA. Ulf Bertilsson (1989:33,36), hevder at groper på megalitter, er samtidige, og ser de som innledning til BA. Göran Burenhult (1989:67), hevder at groptradisjonen, er en MN eller TN tradisjon. I Norden settes de eldste dateringer av groper til MN, TN og SN. I Norge, er de eldste gropene av nordlige former, registrert på Vingen i Nordfjord (Bakka 1973), og datert til siste del av MN på grunnlag av veideristningene på feltene. Den samme dateringen, foreslås på de eldste ristningene i Ausevik i Sunnfjord (Walderhaug 1994: 88). Ifølge Gudnitz (1972), er de eldste gropheller i Europa, funnet i den franske grotten La Ferassie i Dordogne i Frankrike. Under utgraving av en barnegrav, dekket en flat stein med groper graven. C 14 prøver, viste at graven var anlagt 28 000 f.Kr. I Innselsets oversikt (1995:70) henviser hun til Urs Schweglers avhandling i Sveits (1992:10,58), og gravheller i daterbare kontekster fra mousterien (70 – 38 000 f.Kr.) og aurignacien (28500 – 22000 f Kr.) i La Ferassie i Dordogne. Nordbritiske groper og geometriske ”cups and rings”, dateres av Richard Bradley (1994:96) til 1900 -1500 f.Kr.

3.2.2. Ulik svensk og dansk tradisjon

Mads Malmer (1989), skilte i *Bergkunsten mening och innhåll*, groper ut som en fjerde ristningstradisjon i 1989 på grunnlag av studier i Sverige. Han foreslo å dele sørlige og nordlige ristninger i følgende kategorier (Malmer 1989:39):

1. De sydlige helleristninger – jordbruksristninger datert i et spenn fra SN, EBA – YBA til FJA. Syd Sverige
2. De nordlige helleristninger – viltristninger. Ved Nämforsden, er sydlige og nordlige ristninger blandet. De eldste av de nordlige i Nord - Sverige dateres 4000 f.Kr. YSTA og i Syd - Sverige til M.
3. Hellemalerier, et 20 talls malninger fra Lappland til Bohuslän. Motivene tolkes som del av den nordlige tradisjon pga. motivenes likhet.
4. Skålgropene – eller alvekvarner. Etter hans syn hører de nært sammen med sydlige ristninger, men begynner tidligere og avsluttes senere. Hugges helt til JA, for eksempel i Birkas vikingegraver i Mälaren. Alvegroptradisjonen fortsetter som en folkelig tradisjon eller folketro i historisk tid

I Sverige ligger hoveddelen av figurer og groper i samme områder i Bohuslän, Uppsala, Östergötland og Västergötland., derfor er groper tolket som del av BA. De siste års graving ved ristninger, har flyttet de eldste dateringene av groper til MN, TN, SN (Bengtsson, Gustafson og Strid 2005) Hoveddelen av Danmarks ristninger, er groper på billedsteiner og dysser, med unntak av Bornholms ristninger. Gravmonumenter, dysser og jættestuer, utgjør ifølge Jørgen Jensen (2002:344), rester etter et rituelt landskap fra MN – TN, fra 4000 – 2000 f.Kr. ¼ del av gropene finnes på løse blokker, ¼ på megalitter (Glob 1969; Malmer 1989; Jensen 2002). På Fyn finnes 127 lokaliteter, med groper på dekksteiner på dysser, i jættestuer og på bergknauser (Michaelson 2003: 24 – 26) Gropområdene på Fyn, er en parallell til områder med kun groplokaliteter i Valdres og Indre Sogn. Bengtsson (2004), hevder at den nordiske groptradisjonen, tiltross for forskyvninger i de ulike kontekster, har en felles opprinnelse i gravkontekst og en ubrutt kontinuitet fra MN og frem tid historisk tid, i et tidspenn på 4500 år. Etter hans syn, er offeret et fellestrekk, der gropene er brukt som beholdere for ofret materie, metall eller olje.

Kapittel 4 - Forskningshistorikk, definisjoner og terminologi

4.1. Grunnleggende begreper i gropforskning

I dette kapitlet, drøfter jeg begrep som er mest anvendt i gropforskning, i lys av relevant forskningshistorikk. Jeg diskuterer gropbegrepet, motivvariasjon, groper, særegen tradisjon og aktuell terminologi. Til sist oppsummeres de valg jeg har fortatt, som grunnlag for videre arbeid med ristningenes formvariasjon, gropstedene og analyse av nærlandskapet.

Figur 19, 20, 21. Foto viser u
K4 felt 1 og 2 hvor det finnes
41 groper, 9 gropsvermer og 8
prikkhugde svermer.
Langekjenn. Kongsberg.

4.1.1. Terminologi: bergkunst eller helleristning

Bergkunst brukes som en fellesbetegnelse for både bergmalinger, helleristninger og gropristninger. Skålgroper er definert som bergkunst, og ofte betegnet som helleristning. Tradisjonen å lage bergkunst, ble opprettholdt i Australia frem til 1960-tallet. Andre kontinenter som fortsatte å lage bergkunst, var Sør-Afrika. På det amerikanske kontinentet, ble det opprettholdt, frem til 1600 tallet, ifølge Mandt&Løvdøen (2005:10). Hvis en søker på bergkunst i Norsk arkeologisk leksikon, henvises det til *helleristninger og bergmalinger*. Skålgroper nevnes ikke her som bergkunst, men helleristning. *Helleristning* defineres som *figur slipt eller prikkhugget, sjeldnere risset, - inn i stein, et globalt fenomen*. At groper ikke nevnes, kan tolkes som at de er sett på som motiv på linje med figurene. Helleristning som betegnelse for figur og groper, som *ikke* er risset, men banket eller prikkhugget, er omdiskutert. I *Dansk arkeologisk leksikon* (1985:118) hevder Jørgen Jensen at begrepet:

”Helleristninger generelt, er misvisende fordi figur og gropristningene nesten aldri er ristet, risset eller innskåret, men hugget som brede furer og opptrer på vidt forskjellig underlag, på små og store steiner og faste berg og klippe, ikke bare heller.”

Innsigelse mot betegnelsen helleristning, gjentas av Turid Brox Nilsen (2002). Hun hevder at bergkunst de siste 30 årene, har tatt over det foreldede begrepet helleristning. Flere forskere mener det er problematisk å legge skålgropene geografisk inn under sør eller nordskandinaviske former. I oversikten over Østlandets ristninger velger Østmo (1990) betegnelsen sørskandinaviske former. Men han vedgår at geografiske betegnelser ikke er uproblematisk, fordi det finnes eksempler på nordskandinaviske i de sørskandinaviske og omvendt. I oversikten skilles likevel ikke gropene ut som en egen form, fordi de etter hans syn, i stor grad, opptrer i figurrelasjoner til sørskandinaviske former. Han påpeker samtidig ”at i mange av de jordbruksbygdene i innlandet, som mangler figurrestninger, har det vist seg at vi har nokså betydelig innslag av skålgropristninger” (Østmo 1990:110). Mange forskere påpeker det langtidsaktive og verdensomspennende, som et viktig argument for å anvende bergkunst, spesielt om groper, for ikke å binde dem geografisk eller dateringsmessig til en bestemt periode eller områder (Bertilsson 2005, Mandt2005) Mads Malmer (1989:39) bruker betegnelsen ”sydlige og nordlige ristninger”. Brox Nilsen (2005:3) påpeker at i Trøndelag, møtes sør og nordlige ristninger, men at det er flest av sørlige former. Arnvid Lillehammers (1994:107), hevder at skålgropene, ringer og geometriske mønstre, tilhører både det han betegner som jordbruks og veideristninger, av sør og nordskandinaviske former. I Norsk arkeologisk leksikon, ses groper som del av både veide - og jordbruksristning, begrunnet i datering i et bredt spenn fra YSTA frem til MA, men at hoveddelen av de *rene* gropfeltene dateres til SN frem til EJA. (C.P 331: 2005:331 i Hedager & Østmo)

4.1.2. Et historisk tilbakeblikk på gropbegrepet og terminologi.

”Den austligste forekomsten vi har fått tak i, er på gården Hodnane, som tilhører gårdene Skår, Flikke og andre gårder i Luster. Her ligger det ute på setervollen en rundaktig stein som er fullkommen oversådd med skålformete groper, noen rett grunne, andre meget djupe og til dels forbundet med lettere linjer. På vestsida av Dalsdalen er det slike ristninger på støl etter støl. Ikke en av de ristningsgrupper vi har støtt på viser noen forbindelse med dyrket jord, (med unntak av den på Saude) Ellers ligger de uten unntak oppi utmarka eller langt til fjells. I en høyde som anslagsvis kan variere fra en 4 -500 til en 1000 meter over havet. Noen ligger så nakent og utsatt til at en synes stedet egner seg lite selv til stølsdrift.” (Bøe 1944: 171).

Med sitatet fra Johs Bøe tilknyttet Luster, ønsker jeg å fokusere på gropenes motivvariasjon, funksjon, mening og kontekstbredde i fortsettelsen. I beskrivelsen fremkommer detaljer, som viser at heller ikke her er gropene *rene*, men består av komplekse tegnvariasjoner. Linjene og rennene er del av gropenes uttrykk, men synes å ha blitt neddempet i videre forskning.

Når de *kuleformede gropene*, ble betegnet som *skålgroper*, er usikkert. Gropbegrepet nevnes i oversikter som Oluf Ryghs laget over norske helleristninger i 1873. Hans betegnelse *skålformede huller* (1873:461), er det nærmeste jeg kan komme skålbegrepet. *Innhulninger i stein i form av kulesegement*, er en annen av Rygh betegnelser. Rygh påpeker at de enten er del av figurfelt, eller opptrer i *rene* gropfelt, eller på større lokaliteter med flere felt. I oversikten fra 1873, nevnes 164 *skålformede* og *koppformede huller* dvs. skålgropfelt, 144 konsentrert i Østfold. På 1930 - 40 tallet, foretar Bjørn Hougen en rekke registreringer av *koppformede hull* i støls og høyfjellsområder i Norge. Når Johs Bøe (1944:169 - 174) omtaler gropristninger i artikkelen *Høgfjellsristninger i Luster i Sogn i Viking*, kaller han dem *reine støls eller høyfjellsristninger* (1944:177-178), *skålformete groper* (1944:172 og *skålgroper* (1944:173) Bøe var den første som laget oversikter over groper i Luster og Indre Sogn, og han nevnes i *Fra Jeger til bonde - gård og seter* (Mikkelsen 1989: 315) som eksempel på en forsker som tolker gropristninger som del av februknomadisme og agro – pastoralt levesett.

Figur 22, 23, 24. Fra venstre ses fire groper som hjul på vognfigur T60, Tanumshede. Bohuslän. Sverige, 2 figurer med to groper under føttene på den største, Begby i Østfold Norge, til høyre grop mellom bena på figur på Fossum i Tanumshede. Sverige.

4.2. Begrepet skålgrop – en fortolkning

Begrepet *skålgrop*, er en tolkning av *groper som skåler*, noe jeg vil hevde er uheldig, og kan gi en forforståelse av groper som skåler. Etter mitt syn, er det ikke grunnlag for, ut i fra undersøkelsen jeg har foretatt, og andre sammenhenger jeg har sett groper opptrer, å hevde at vi generelt har med *skåler* å gjøre. *Skålgrop* som begrep, er innarbeidet i nordisk bergkunstforskning. I det øyeblikk man anvender skål om gropene, har man foretatt en tolkning mot praktisk funksjon som beskrevet i de tre teorier om mening 3.1. En skål er i synonymordboka fra 2008, definert som en *koppform som kan fylles med væske*. Dette innebærer en tolkning mot gruppe 1 i Innselsets oversikt over tolkningsteorier.

Figur 25, 26, 27. Foto av T80-2, T55 og T68 viser de mangfoldige komposisjoner groper kan være del av, i mindre eller større grupper, på linje, i ringer eller danne mønstre. Tanum, Bohuslän. Sverige.

4.2.1. Tre aktuelle definisjoner

For å få større klarhet i hvilke definisjoner som er fruktbare, gjengis tre definisjoner:

- 1) Norsk arkeologisk Leksikon definerer grop som ”en rund, noen ganger oval fordypning hogd i stein:” De er vanligvis 4 – 6 cm., men kan være større i diameter og fra noen mm til cm. dype. De fremhever at groper kan opptre i rene skålgropfelter uten andre helleristningsmotiver gjerne i utmark og spesielt i stølsområder i fjellet. (C.P i Hedager og Østmo 2005:331)
- 2) G.M i Mandt & Lødøen (2005:184), definerer groper som: runde, noen ganger ovale fordypninger fra to – tre til tolv cm., fra et par cm. dype til helt grunne. De kan opptre både enslige på feltet og andre ganger i grupper på mer enn hundre, kan ha tilfeldig, spredt plassering til tette grupperinger på linjer og geometriske former, knyttet sammen med uthugde renner. Form - og mengde og mønstre kan være del av renner og sprekker. Noen utgjør del av sammensatte motiv for eksempel hode på en menneskefigur.
- 3) Innselset (1995:10.:2005:74) brukte i 1995 uttrykket normal skålgrop og betegner en normal skålgrop som 4 – 5 cm. I diameter, vid øverst og fra noen mm. til 1 cm. dype. Hun hevdet at de normale er mest utbredt, mens de større og ovale er sjelden. De større kan ha tverrmål på 10 – 15 cm. og tilsvarende dypere. Den normale gropa beskrives som: rundt halvkuleformet hull banket inn i berg eller stein. I 2005, modererer Innselset fokus på normal grop, jevnfør 8.3.

4.2.3. Definisjonsforsøk

I de tre definisjonene savnes de store forskjellene i formkontekster groper opptrer. Jeg oppsummerer på grunnlag av de tre beskrivelsene følgende:

Definisjon skålgrop:

En gropristning er en rund, eller oval grop hugget i stein. To eller flere, kan være bundet sammen. Noen ganger er de del av andre former, enten tilknyttet naturdannelser eller uthugde renner og svermer, på linjer eller i geometriske mønstre. De kan være hugget i uthugde sprekker og renner eller i naturdannelser. De kan opptre alene, i grupper eller ansamlinger. De kan være som del av andre tegn og figurer, på stasjonære eller portable steiner. De kan opptre på skrående, vertikale eller horisontale bergflater, varierer i diameter fra 1 til 15cm og dybde fra noen mm. til 4 cm i dybde.

Groper har større utbredelse enn figurristninger av sør og nordlige former, og er eneste ristningsmotiv som kan danne egne områder, for eksempel i Valdres og på Fyn i Danmark. (Innselset 1995:13;Michaelsen 2003:25)

4.3. Motivvariasjon likevel?

Innselsets (1995:1) beskrev i 1995, groper som: ”Ei fornminnegruppe som gjør lite av seg og har en minimal motivvariasjon, er vanskelig å tolke og datere.” Gjennom masterarbeidet, ble jeg tvunget til å stille en del spørsmål ved gropenes og varierte kontekster, de kan opptre i. Kanskje var ikke formvariasjonen minimal, og kanskje var gropa flertydig som tegn og kommunikasjonsuttrykk, med varierende form og funksjon som indeks, ikon og symbol.

Figur 28, 29, 30. Til venstre: doble groper, 4 cm diameter og dybde 1 cm og til høyre, gruppe med fire groper i ulik størrelse fra punkt til 4 cm. i diameter og dybde 0.5 cm. Alle K 4, delfelt 2. Langekjenn. Kongsberg.

I artikkelen *Skålgroper i Valdres og Indre Sogn – ikkje berre ”stølsristningar”?* (2005), viser Innselset til variasjon og kompleksitet ved gropmotivet. Hun skriver (2005:74)

”Selv om gropristningene er stereotype, kan den enkelte skålgrop fremstå på ulike måter og størrelse på gropene varierer sterkt, men hovedtyngden har en diameter på 1 – 8 cm.”

I Valdres og Indre Sogn er kun 2 % ovale. Innselset fremhever at to eller flere groper kan være bundet sammen i renner. Groper kan danne mønstre i billedfelt. Hun legger til at i Valdres hvor fyllittiske bergarter dominerer, har gropene blitt utsatt for sterk forvitring slik at gropenes størrelse er endret fra den opprinnelige. Groper som ligger på figurristningsfelt, inngår ofte i komposisjoner, eller danner egne motivgrupper, vinkler eller stjernebildet som Karlsvogna i Ulvestad i Vestre Slidre, men dette er uvanlig i gropfelt. Innselset fremhever, at de svenske gropristningene, viser mye større grad av varierende komposisjoner, dannet av groper, eller sammenbundet i systemer av renner.

4.4. Terminologi: Lokalitet og felt.

Ulike forskere betegnes *felt*, *delfelt*, *område*, *forekomst* og *lokalitet* noe ulikt. Innselset betegner en ren gropristning, som et ristningsfelt uten andre motiv enn groper, og et rent gropområde, som et område med kun groper dvs. en lokalitet med flere felt. Brox Nilsen bruker samme terminologi som Marstrand og Sognnes (Marstrander og Sognnes 1999) på Leirfall. En *lokalitet* = *en samling felt* som ligger nær hverandre. *Et felt* = *et enkeltberg* eller *en enkelt blokk* med ristninger. I tillegg anvendes *delfelt* = *en avgrenset del av et felt skilt fra ristningene ved naturlige skiller* som sprekker eller avgrensende elementer. Mandt anvender en *lokalitet* = *støl, grend* eller *område med en visuelt lik enhet*. En *gropstein* = et felt.

4.5. Oppsummering

Jeg anvender *bergkunst* om gropristninger og blandede ristninger. Videre groper, groplokalitet og gropristninger om de ulike kategorier. Begrepet skålgrop, er så innarbeidet i nordisk bergkunsthforskning, at man ikke kan unngå begrepet, derfor vil jeg veksle mellom skålgrop og gropristninger. Der det er mulig, vil jeg vise til groper, groptegn, gropsvermer og gropformasjoner. En *lokalitet* = *en samling felt* som ligger nær hverandre. *Et felt* = *et enkeltberg* eller *en enkelt blokk* med ristninger. I tillegg er *delfelt* = *en avgrenset del av et felt skilt fra ristningene ved naturlige skiller* som sprekker eller andre avgrensende elementer. *Delfelt* kan være anvendelig der det er flere områder og historiske lag på berget. Når det gjelder gropvariasjoner og definisjoner, utvider Innselset (2005:74) definisjonen av *normal* skålgrop og setter gropmotivet inn i flere sammenhenger og mer kompleks formvariasjon.

Målet mitt er, å spore flere sammensatte meningsbærende mønstre i fragmentariske spor. Å etterstrebe et dobbeltblikk på fragmenter i tolkningsarbeid, beskrives på en visuell måte av Mandt & Lødøen (2005):

”Et helt spekter av elementer kan være viktig for tolkning, formen på berget, kvartsgangen som skiller figurgrupper, nærhet til vann, vegetasjon rundt feltet avstanden til andre lokaliteter, gravhaugen på knausen bak, funnet i myra like ved, boplasser noen hundremeter unna, utsynet til et fjell, hvor den første solstrima treffer om våren, lyder fra bekker, foss eller elver, ekkoet fra en steil bergvegg eller lyden når bildet hugges.” (2005: 15)

Mitt utgangspunkt for analysen, er at gropa kan ha et mangesidig meningsinnhold som ikoner, indeks eller symboler. Som kommunikasjonssystem, deltar de i tegnstrategier i ulike tidsperioder. Jørgen Jensen fremhever at ristninger kan ses som metaforer, som virker gjennom sekundær betydning. På samme måte som Jensen, mener jeg at gropene, kan forstås som sosiale, kulturelle og kognitive koder som kommunikasjons uttrykk. Mangetydighet ser jeg som motivets særlige kvalitet. Jensen (2002:314), sammenligner motivenes ofte kaotiske plassering, med måten kunstneren uttrykker seg i billedkunst. Dette er en interessant sammenligning i forhold til å fokusere på komposisjon, arkitektur, plassering, form og motivvariasjon. I Danmark er billedsteinene fremtredende i bergkunst. Groper er integrert del av billedsteinenes motiver i et tilsynelatende kaos av skip, kretstegn, fotspor, dyr og mennesker. Jensen hevder, at det som kan virke kaotisk og tilfeldig, kan ha tilhørt en assosiasjonsskjede med en bakenforliggende ide og logikk. Han peker på at en metafor ikke reduserer antallet meninger, men utvider og integrerer de forskjellige symbolers meninger.

”Man søger på sitt vis ikke lenger at isolere betydningsindholdet af ristningerne, men søger snarere at utvide det, så deres mangetydighed træder frem.” (2002:314)

Kapittel 5 - Visuell arkeologisk landskapsanalyse

5.1. Sentrale perspektiver

Den visuelle landskapsanalysen er en motvekt til å se på landskapet i fugleperspektiv på et kart. Groper som sorte punkter hvor informasjonen begrenses til antall, størrelse, dybde og relasjoner mellom gropene på feltene, sier lite om valg og utnyttelse av strukturer i berget eller plassering i nærlandskapet. Turid Brox Nilsen (2005) viser gjennom studiet av geologiske strukturer og motivenes utnyttelse av sprekker, hvordan nærstudiet, kan avdekke kvaliteter og detaljer som igjen kan henseile på intensjon og mening. To perspektiver er viktig når man arbeider med visuell landskapsanalyse (Gansum m.fl. 1997:13):

1. Landskapet må betraktes som en overflate

2. Landskapet må observeres i et menneskelig perspektiv, slik det oppfattes med mennesket som observatør og målestokk

Jeg bruker et eksempel fra Hvittingfoss, Felt 1, hvor to groper, er integrert i et tofuret skips utforming, for å vise hvordan gropenes plassering i forhold til strukturene i berget, på avgjørende måte påvirker hele figuruttrykket. Skipet er av Østmo (1990:122) datert til EBA per. 1.

Figur 31, 32, 33. Foto viser hvordan et lavt ståsted kan avdekke strukturer som påvirker uttrykket. Her K1 Hvittingfoss, hvor sprekkene utgjør komposisjonselementene i skipets lengderetning. To små skålgroper 1,5x1 cm er integrert i skipet på begge sider rett under de ytterste mannstrekene.

Figur 31 - 33 fra Hvittingfoss K 1 – 11, viser hvordan skuringsstripene og en kraftig sprekk følger skipets lengderetning og forsterket inntrykk av bevegelse og fart. Fra skipet går det en diagonal renne, ned mot en oval grop og til vannspeilet i retning av tapt relasjon til fossen i N. Ved å se skipet nedenfra, der fossens 20 m. fall traff berget i BA, blir henvendelsen, som nå er tapt, tydeligere. Hugging av skipet i relasjon til skuringsstriper og sprekkene, kan ha forsterket skipets symbolske mening. Komposisjonen uttrykker bevegelse og fart. I analysearbeidet, støtter jeg meg foruten til Gansum m.fl. til Aksel Mørchs formalestetiske modell(1994:64)), som jeg redegjør for i 8.5. De to gropene, er integrert i skipets utforming. Ulike synsvinkler, kan få frem romlige forhold, som kan ha hatt betydning for valg av plassering og retning på figurer og groper. Ved å velge synsvinkel fra gulv, tak eller veggene i rommet, kan bergets kvaliteter som skulpturell form, tre frem. Ved å undersøke lokalitetene under ulike lysforhold i løpet av en dag, kan man oppdage hvordan flater, linjer, sprekker, og geologiske strukturer på ulike måter forandrer motivets uttrykk. Tilsynelatende ubetydelige spor etter avskalling på flater, konkave flater, mulige knuseflater, fordypninger, renner og vannførende linjer i berget, kan ha vært aktive deler av ristningens komposisjon.

Gjennom kombinasjon av kart, illustrasjoner og fotodokumentasjon, kan kontraster i forhold til *plassering og grader av fattbarhet* gjøres observerbart i en generell menneskelig

målestokk. Tolkningene av fattbarhet og henvendelser, vil ifølge Gansum m.fl. (1997) likevel være påvirket av subjektive oppfatninger av hvilke landskapselementer som har betydning.

5.1.2. Relasjoner, sammenhenger og kronologi

Å avdekke arkeologiske strukturer, ser Gansum m.fl. ((1997: 13:21) som en subjektiv prosess. De fremhever at tolkning av strukturen alltid vil være avhengig av hvordan den som tolker og ser sammenhengen mellom de ulike delene, oppfatter landskapet. For kritisk å ordne subjektive observasjoner, deler de den arkeologiske struktur i tre deler: *Relasjoner, sammenhenger og kronologi*. *Relasjon og kronologi*, handler om forhold til tap av landskapsrelasjoner, som for eksempel tidligere strandlinjer, fjernede/bortsprenge naturelementer, ødelagte røyser eller ferdselsveier. *Sammenheng og kronologi*, handler om at *et kulturminne kan ha mistet sin opprinnelige sammenheng og innpasses i nye sammenhenger*, som vanskeliggjør tolkning og datering. Bevissthet om de tre punkter, kan bidra til å skille ut tapte relasjoner, og ulike lag fra ulike tidsepoker av historiske og forhistoriske faser. Turid Brox Nilsen (2005), viste i sin masteroppgave om Leirfallristningene i Nord- Trøndelag, hvordan studie av mikronivået, avdekket lag av strukturer, som på en avgjørende måte inngikk intensjonelt i komposisjoner. Lokaliteten på Leirfall, er i over flere tusen år anvendt, og gitt nye meningsnivåer. Gjennom å se på geologiske strukturer, arkitektur, komposisjon og skipskronologi, skilte hun ut seks ulike kronologiske lag, noe som gav klarhet i hvilke lokaliteter som hadde vært brukt gjennom de ulike tidsepoker. På K 4, Kongsberg, har jeg et skriverberg, hvor det er vanskelig å skille ut de ulike kronologiske lag, på grunn av forstyrrelser fra nyere historiske inskripsjoner og tapte relasjoner og sammenhenger i landskapet, på grunn av nyere bebyggelse og aktiviteter.

Kapittel 6 - Senarioer og horisonter – ulike tolkninger

6.1. Forskningshistorikk og kronologi

Jeg gjennomgår nå Innselsets, Mandts og Bengtssons forsøk på å sette groper inn i senarioer eller horisonter. Til sist legger jeg frem Østmos forslag til tolkning og datering. Noen områder i Valdres og Sogn, har kun gropristninger. Jeg gjennomgår først Innselsets to senarioer fra 1995, med justeringer fra 2005, supplert med Mandts forslag fra 2005. Etterpå går jeg igjennom Bengtssons tre horisonter, som han foreslår på grunnlag av gropstudier i Askum i Sverige. Senarioene kan bidra til å kaste lys over den forskningshistoriske forståelse av

mening og funksjon i tid og rom, som kan trekkes inn i tolkning av gropristninger i Numedal. Innselset (2005:70), hevder at problemet med gropristninger i utmark, er at konteksten ikke er daterbar på vanlig måte. Den eneste løsningen, er å sannsynliggjøre en kronologi som ikke blir motsagt av kildematerialet. Gjennom å diskutere ulike kontekster som gropene opptrer i, vil det kanskje være mulig å spore fragmenter av gropristningenes funksjon og mening.

6.2. Innselsets og Mandts senarioer

6.2.1. Senario 1: SN – EBA

Områder med kun groper, knyttes til en pionerfase i SN der innvandrende februkere møtte et vestlandslandskap ulikt Jylland og Jæren. Kunnskap om februkere og pastoralt levesett i tidlig metalltid i SN, i Årdal mellom Valdres og Sogn ved Søgne fjorden (Prescott 1993:47), anvendes som del av drøftingsgrunnlag for å se gropene som *pastorale ristninger*.

Bakgrunnsteppet er innvandring fra indoeuropeiske agro – pastorale grupper i vestlandske fjordarmer, fra Klokkebegerkomplekset tilknyttet Nord-Jylland. Disse grupper, foreslår det kan ha innvandret fra Lista, og befolket Vestlandet ca. 2000 f.Kr. i overgang SN – BA. Det økonomiske fundamentet, var dyreflokken og sekundærprodukter. Gode beiter med tilgang til vann, var avgjørende for økonomien i tidlig jordbruksfase. Landskapets topologi og ressurser, var sentrale struktureringselementer for fehold gjennom året. Mulige konflikter med de som allerede utnyttet de samme utmarker til jakt og fiske, ses som årsak til intensiv gropproduksjon. Innselset (2005: 85), spør om det var i de første februkernes samfunnssystem, at gropene først kom til å spille en sentral rolle. Ulik utbredelse mellom gropristninger og blandede figur og gropfelt, ses som et argument for at gropene kom først, der det er figurinnslag, og ble komplettert med flere groper og figurer etter hvert som jordbruket festnet seg.

6.2.2. Senario 2: YBA – Tidlig FJA

Mandt (1991: 490) viser til en kontekstuell forståelse av ristningene som symboler som gir individ og grupper identitet og plass i samfunnet. Symbolene nyttes for å påvirke omgivelsene, som del av tegn i et sosialt kommunikasjonsnett, som bevarer og opprettholder og befester religion, ideologi og sosiale institusjoner. Det kan være i form av knutepunkt, møtested, markeringssted for territorier, kan gi det nære landskap en større rolle som intensjonell arena. I Mandt forskningsarbeid *Vestnorske ristninger i tid og rom*(1991) ses en mulig alternativ groptradisjon i sist i YBA, med sammenbrudd i det skandinaviske BA

systemet. Mandt (19991: 495) drøfter mulige territorier og ulik økonomisk og religiøs funksjon. Økonomiske soner eller revirer, kan ha gitt press på den enkelte gruppes rettigheter til vann, beite, åkerjord og jaktområder. Disse territoriene kobler til mulige kultplasser, enten i form av gravanlegg eller helligsteder. Noen steder kan ha vært av en mer offentlig karakter enn andre. Gropstedet foreslås som lokal kultplass, begrenset til grend, gårdsfellesskap eller bygda. Med begrunnelse som store endringer i den agro – pastorale levemåten i overgang YBA – FJA, argumenteres det for intensiv grophugging i konkurranse om arealer i en ny fase med ekspansjon i fjellområdene. Mandt (2005: 192), viser til flere alternative tidsperioder hvor gropene kan ha vært virksomme. Fra tradisjoner tilbake til de eldste februkere 2000 f.Kr. til stølsristninger av JA karakter, som på Svolset i Leikanger. Her er 10 gropsteiner 700 - 800 m.o.h. i kontekster med 16 - 17 tufter, som gav ulik datering fra pollenanalyser fra 50 kullgroper, med topper i aktivitet fra YBA til EJA til VT fra 2 - 300 - 1000 e.Kr.

6.2.3. Groper i historisk tid – stølene og setervollene.

I historisk tid ble de samme områdene attraktive pga. gode beiteforhold. Nyere tids støler ble bygget opp rundt gamle kultplasser (2005:190).

6.3. Bengtsons tre horisonter

6.3.1. Senario 1: MN eller SN horisont

Bengtsson (2004: 69-84), har studert morfologiske forskjeller mellom groper i bronsealderkontekst og på megalitter og rene gropfelt i områder som har få figurristninger. Han ser de store vide og dype gropene sammen med de eldste skipsformer som *opprinnelige kultristninger*, datert til MN – SN (2800 – 1800 (1750) f.Kr.). I siste del av MN til tidlig SN ser han endring i groptradisjonen. Fra tilknytning til megalitter, graver og forfedrekult, endres gropenes mening når de flyttes ut i landskapet. Plassering ved fegater, ved passasjer mellom gode beiter og på beiteområder som landemerker, knytter han til endret betydning som symboler knyttet til rensing av beite og beskyttelse av beitedyr.

6.3.2. Senario 2: EBA – YBA horisont

Gjennom hele BA (1750 – 500 f.Kr.), er gropene knyttet til figurer som viser elitens nærvær. Makt vises i et sett symboler, i første rekke skipet, og varer frem til FJA (500 – Kr.f.) Elitens bilder mister sin makt eller ideologiske posisjon rundt Kristi fødsel, og de anvendes ikke mer. Elitens sosiale interaksjon, handler om kultritualer for å opprettholde samfunnsorden, kultdominans og allianser. Gropen har, etter Bengtssons syn, en annen opprinnelig forankring

i ”et bredere folkedyp”, som gjør at de fortsetter å hugges. Det blir et skille mellom groptradisjonen og BAs ristninger som del av elitens statussymboler og kosmologi. Man fortsetter å hugge groper inn i JA.

6.3.3. Senario 3: Middelalder og historisk horisont

Det oppstår en privatisert alvegropstradisjon i samfunnets brede sjikt som en protest mot kristendommen. Gropen ses som uttrykk for hedensk subkultur og overtro. Det forekommer kollektive ritualer for fruktbarhet og grøde. Gropene hugges i murene på en rekke kirker i Sverige. Et eksempel er Laxerby kirke, hvor man tror gropene ble hugget inn etter at steinene ble satt inn i kirkemuren i 1871 – 1872. Gropsteiner i kirkemurer, kan som han bemerker, hypotetisk sett, være fraktet dit fra eldre lokaliteter. Gropritualene ble så omfattende, at prester forbød dem, og i noen tilfeller sprengte bort groper. De finnes innhugd i murer fra 1930 – tallet, omtalt som ovale kantgroper, mange går over steinens kanter. I kirkekontekst, er de tolket som sakrale elementer, hvor et steinmel skulle virke mot sykdom og kramper.

6.4. Østmos senario BA – FJA. Gropristninger som del av sammensatte samfunnsstrukturer.

Til sist vil jeg i forhold til tolkninger tilknyttet Buskerud, nevne Østmo som tolker (1990:131:32) groper på Østlandet som del av BAs ristningstradisjon. Jordbruket ses som bakgrunn, med husdyrhold som et vesentlig økonomisk grunnlag i siste del av YBA overgang til FJA. Attraktive varer fra innlandet, kan ha fungert som innpass til utvekslingssystem tilknyttet bronse. Han ser forbindelser til vareutveksling i BA slik:

”Skålgroper kan derfor tenkes å avspeile bronsealderens utvekslingssystem. Kanskje var det en sammenheng mellom figurstninger og skålgroper, jordbruksekspanasjon til innlandet og handel med metall og pelsverk, som hadde bakgrunn i de etablerte jordbrukssamfunnet. Hvor de gjennom ekspansjon til innlandet, fikk kontroll over pelsverkproduksjonen og slik skaffet seg et middel til å få en fot innenfor bronsealderens rikdoms og maktsfære i Norden.” (Østmo 1990:132)

Østmo tolker groper og blandende ristninger i Øst Norge, som del av BAs samfunnsstruktur, økonomiske og sosiale organisasjon og henviser til Øystein Johannesens studie (1981), *Metallfunn i østnorsk bronsealder*. Johansen setter Østlandets BA inn i en samfunnsmodell, med en hierarkisk struktur, der vareutveksling, ble kontrollert av eliten, med økonomisk spesialisering, med rituelle sentra og ledere tilknyttet helleristningene. Som byttmiddel tilknyttet prestisjevarer, foreslår han pelsverk. Sentrene koordinerte religiøs, sosial og

økonomisk aktivitet, men status og prestisjesymboler og klare territoriale grenser mellom lederne. Østmo påpeker i denne sammenheng, at det er et uforklarlig trekk at det ikke finnes store omfattende helleristningsplasser som i Østfold og Bohuslän på Østlandet. Grader av monumentaliteten på feltene, hevder Johansen, kan henseile på en kult som når ut over lokal familiegruppe eller grend. Kart over bronsefunn på Østlandet fra 1981, viser at det i Numedal ikke var funnet bronser. Men Østmo fremhever at funnoversikter over flintdolker av type VI, kan kaste lys over bronsealder per. 1 og 2. Han påpeker at Hvittefossristningene, er knyttet til særlige kvaliteter ved stedet og ferdsel opp Lågen og beliggenhet ved fossen og eidet. Østmo tolker gropene som del av figurristninger i BA. Han avviser derfor Johansens konklusjon om at innlandet mangler BA ristninger. Likevel medgir han at det ikke er særlig sammenheng mellom flintdolker, bronser og groper, ei heller i rikere jordbruksbygder med flere dolkefunn. Dolkefunn, selv om de danner funnkonsentrasjoner i Kongsberg og Hvittefoss, synes etter Østmos syn, ikke å kunne ses i sammenheng med ristninger på Østlandet.

Kapittel 7 – Kategorier: forskningshistorikk og valgte kategorier

7.1. Kategorier - forskningshistorikk

Både Bengtsson og Innselset, har foreslått inndelinger i kategorier, for å kunne skille ut de ulike kontekstuelle sammenhenger groplokaliteter er del av. Innselset så (1995), i *Skålgroper – ein analyse av helleristninger i Valdres* og Bengtsson i *Bilder vid vatten* (2004), det å ordne gropene kontekstuell, som hjelp for å få frem sammenhenger og forskjeller som forteller om mening. I arbeid med struktureringselementer i landskapet, kan det å ordne materialet i kategorier bidra til innsikt i *arkitektur* og *plassering*, *komposisjon*, *grammatikk* tilknyttet de formmessige og tredimensjonale kvaliteter på ristningestedet. En høyreist gropstein på et utsiktspunkt, fremstår totalt ulikt, i forhold til en gropristning på en mindre bergflate som ligger dypere i terrenget, f.eks. i kantsone av en setervoll.

Innselsets kategorier:

1. På billedfelt blant andre motiv
2. På rene skålgropfelt i områder med billedristninger
3. I gravkontekst:
 - a. Gropstein eller helle som del av gravkammeret.
 - b. Groper på løse steiner i røysfyll.
 - c. Groper på berg nær eller under gravrøyser.
 - d. Groper på bautasteiner

4. Groper på gravsteiner fra middelalder
5. Rene skålgropfelt i områder uten billedristninger
6. Portable gropristninger

(Innselset 1995:14):

Bengtsons kategorier:

1. Skålgroper på rene skålgroplokaliteter
2. Skålgroper på blandede lokaliteter
3. Skålgroper på megalittgraver

(Bengtson 2003)

7.1.1. Kort oppsummering

Begge opererer med *rene skålgropfelt* eller *rene skålgroplokaliteter*. Begrepet *rene* og *skål* kan være problematisk da skål er en tolkning. Det er også vanskelig å definere noe som rent. Gudnitz (1972) fremhever den store gropvariasjonen på siden av figurer, geometriske uthugd som trapes, trekanter og naturlige rennedannelser. Mandt (2005:184) ser formvariasjon på felt med bare groper i form av linjer, sprekker eller naturlige dannelser som er hugget ut som del av komposisjoner. Groper eller gropsvermer kan danne sammenhengende linjer. Har vi da med et *rent* felt å gjøre? Groper finnes på jordfaste steiner, på bautaer, flyttblokker og svaberg, med variert form. Når de danner linjer, og geometriske former, eller har hale, streng, bindes sammen med streng eller buer, er de da fremdeles rene gropfelt? I mitt forslag har jeg skilt figur og gropristninger fra hverandre med andre begrep enn *rene*. Jeg foreslår jeg følgende kategorier:

7.1.2. Forslag til kategorier

1. **Gropristninger** (groper, gropsvermer og groptegn med hale, streng eller renne på jordfaste stein eller svaberg)
 - a) i områder med kun gropristninger
 - b) i områder med blandede ristninger

Figur 34, 35, 36. Foto viser groper på fast berg og jordfast stein. Fra venstre K4 Kongsberg, K9, K10 Flesberg.

2. **Blandede ristninger** (figur og groper på jordfaste steiner og svaberg)

a) med groper inkludert i figurfeltet

b) med groper ekskludert fra figurfeltet

Figur 37,38,39. Foto viser groper som inngår i komposisjoner med figuren på berget. Fra venstre K1, felt 3 Hvittingfoss, K4, felt3 Kongsberg og K1, felt 1 Hvittingfoss.

3. **Portable ristninger** (lommeskålsteiner, dekksteiner, flyttbare grop og billedsteiner)

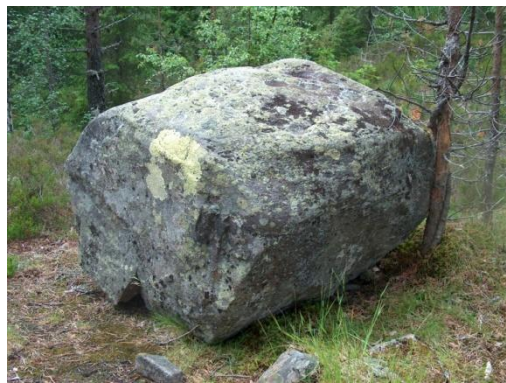
Figur 40, 41. Foto viser danske knyttnevestore gropsteiner (Brynjaldsen 1983) til høyre fra Fyn (Mathisen 2003)

Kapittel 8 - Sentrale begreper - semiotikk og binære opposisjoner

8.1. Tegnsystem og doble betydninger som mangesidighet ved et tegn

Begrepsparet denotasjon og konnotasjon, kan bidra til å forstå bergkunst og doble betydninger ved tegn. Det handler om at tegn, i dette tilfelle groper, har en kjernebetydning: denotasjon, men samtidig bærer av en eller flere tilleggsbetydninger: konnotasjoner. Roland Barthes (1915 – 1980), en fransk litteraturkritiker, filosof og semiotiker har i flere arbeider, diskutert tegnenes manipulerende, tilslørende og opprettholdende egenskaper (Nilsen 1981:8) I *tegnenes vold* (1999:18,80,92), viser han hvordan Japans tegnstruktur gjennomsyrrer alt fra zenhager og byrom, haikudikt, ritualer ved måltider og kroppslige gester. Barthes analyserer tegnstrukturer i ulike samfunn for å finne ut hvordan tegnene gjennomsyrrer fragmenter i det daglige. Han tilhørte 1960 - tallets strukturalister, en retning han senere betegnet som ”et intellektuelt delirium”, og omtalte seg siden som poststrukturalist. I boken om Japan er han opptatt av å se omgivelsene, skilt, arkitektur og rom med ulike symboler som aktive systemer som daglig påvirker alle deler av et samfunn. I *Litteraturens nullpunkt* utforsker han

tvetydighet og konnotasjoner, de doble betydninger(1996:33.81). De nevnte bøker av Barthes har inspirert meg til å undersøke groper som tegnsystem med en særegen gropgrammatikk.

Figur 42, 43, 44. Fra venstre K8, Kjerringsteinen 2x1 m. på Kongsberg og K10, Dønnsteinen 1,7x1,8 m. i Flesberg, videre ses K6, Glogersteinen. Kongsberg. Alle har groper på toppflaten og fremstår som markant kontrast til landskapet omkring.

8.1.1. Groper på tredimensjonale markeringer og som språklige uttrykk

Ved å se groper som aktive tegnsystemer i skriftløse samfunn, kan variasjoner innenfor formuttrykk få større mening. Alle nyansene inngår i kontrasterende strukturer som kommunikasjonsuttrykk. (Olsen 1999, Barthes 1996; 1993) Som språklige uttrykk kan variasjoner av gropene vært anvendt til enten til å tilsløre maktstrukturer. De kan også ha fungert som et mottrekk til maktallianser, ved å inngå i andre allianser hvor de opprettholder en annen sosiale orden enn maktens (Nordbladh 1978a, b, 1980) Som tegnsystem, med felles struktur, kan et tegn anvendes til å øke samhold. Gjennom motsetninger kan tegn komme tydeligere frem i gruppa. I landskapet kan dette forsterkes ved binære motsetninger, ved kontraster som lys – skygge, hardt – bløtt, horisontalt – vertikalt, kulde – varme, Groper på steiner, kan være plassert på måter som tjener ideologiske forestillinger. Begreper binære opposisjoner, er hentet fra strukturalisten Claude Levi – Strauss. Et arkeologisk anlegg med bergkunst, kan få kulturell, sosial og symbolsk mening gjennom kontrasterende elementer. Binære opposisjoner kan fremheve viktige landskapselementer som kan være vanskelig å oppdage med dagens blikk. Mads Malmer påpeker at grunnen til at mennesket hugget symboler i berget, handlet om den rådende sedvane, det skulle gjøres både av fornuftmessige og omstendighetsgrunner, fordi det var det man alltid hadde gjort og burde gjøre. McGee viser til en analogi til inuittsamfunn i Alaska i arktisk Canada og på Grønland (Olsen 1997:198) Beinteknologi var del av et finurlig tegnsystem knyttet til mann – kvinne, – vinter – sommer og sjø - land. Det vesentlige for menneskene, var å opprettholde dette sinnrike symbolske systemets betydning og innhold. Slike system kan gropa ha vært del av.

Kunnskap om et tegns doble meninger, eller flersidighet, kalles i semiotikken for semiotiske paradokser. Groper som system kan ha inngått i et finurlig system av doble meninger. Gropas geometriske og standardiserte formuttrykk, som flere forskere har påpekt, kan gi inntrykk av masseproduksjon eller en mekanisk handling og samtidig godt egnet symbol for tvetydighet. Ved kontraster i landskapet, øker symbolet meningsverdi. Endres lysforhold, påvirker gropenes uttrykk. Mandt & Løvdøen (2005), ser bergkunst generelt tvetydig nettopp fordi de endres av optimale lysforholdene for å kunne kommunisere.

8.1.2. Semiologi – om signifikat = mening og signifikant = formuttrykk

Semiologi handler om en *grunnleggende oppfatning om at alle betydninger blir formidlet via tegn som er ordnet i systemer* (Veiteberg 1992:34) Semiotikk er læren om tegn, og knyttes ofte til to forskere; Ferdinand Saussure og Charles Sanders Peirce. *Semiotikk* kommer av greske *semion*, som betyr tegn eller i medisinsk språk *symptom*. Saussure (Nielsen 1978), er kjent for teori om tegn som en kobling mellom en mental forestilling kalt *signifikat* og det vi ser *signifikant*. Han var opptatt av at et tegn kunne ha en vilkårlig *arbitrær* forbindelse til selve formuttrykket, i dette tilfelle gropa. Forholdet mellom groptegnets utseende og innhold er vilkårlig – det er arbitrært. Tegn som er enkel i form, er godt egnet til å uttrykke ulike meningsnivåer. En sirkel, et punkt eller siksakk som tegn, er de minste meningsbærende enheter i visuell kommunikasjon ifølge semiologiske billedteori (Veiteberg 1992: 34).

8.2. Hvordan jeg anvender begrepene i analyse av figur og gropsystemer.

Tegn som kommunikasjonsuttrykk, handler om sosial semiotikk, der den viktigste læresetningen, er at det er konteksten bak symbolene som er avgjørende for å forstå symbolenes mening (Saussure 1974: 30 - 32) Ved endring, stress eller press, vil økt produksjon av symboler, kunne befeste eller opprettholde privilegier, makt eller orden. Symboler kan være elitens maktmarkeringer i kamp om økonomisk, sosial og ideologisk kontroll (Kristiansen 1998). Visuell kommunikasjon i landskapet, kan forsterke symbolenes aktive rolle i kommunikasjon mellom grupper og allianser. Kommunikasjon er den prosessen hvor enkeltpersoner, grupper eller organisasjoner sender eller overfører informasjon til en annen person, gruppe eller samling – disse sendere og mottakere er avhengig av sosiale og rituelle koder for å forstå budskapet (Søby Kristinasen 1975:6). I senarioforslagene til Innselset og Mandt i 6.2, tolkes press på landskapet som årsak til økt hugging av groper i Sogn, Valdres og Hardanger. Symboler kan alternativt vise til subkultur og lavere sjikt i et samfunn. De kan formidle en motkultur og skjulte strukturer og samfunn i krisen eller kamp

om ressurser. Gropene kan ha fungert som indeks, ikon og symbol, i kommunikasjon i konkurranse om aktuelle ressurser. Det kan handle om orienteringspunkter tilknyttet kontroll over varestrøm, beiter, jaktanlegg og om kosmologi og ideer.

8.3. Ritualisering av landskapet – binære opposisjoner.

Saussure (1974:30 -32), ser geometriske tegn som spesielt godt egnet til å uttrykke binære opposisjoner. Det kan handle om kontraster mellom liv – død, mann – kvinne, barn – ungdom, kulde – varme, vinter og sommer osv. men også om abstrakte følelser tilknyttet nærhet – avstand, kjent – ukjent. Hverdagens fragmenter, dominerer ofte kontrasterende betydninger. Levi – Strauss hevder at kulturelle fenomener får sin betydning ved kontrasterende kategoriene, manifestert i samfunnsstrukturene gjennom materiell kultur. Ved å avdekke polariseringer mellom slike kontraster, kan betydningsbærende elementer fremkomme (Olsen 1997, Nielsen 1978:29). Brox Nilsen (2005:10,50), henviser til flere undersøkelser hvor denne måten å nærme seg bergkunst, har avdekket kvaliteter som ikke i første omgang er enkelt å se. Hun henviser til Grønnesby (1998), som har arbeidet med tegnstrukturer. Han har sett på motiv opptre alene og sammen i grupper på Leirfallristningene. Han ser grupperingene i lys av kulturelle koder for å uttrykke binære kontraster mellom enkeltindivid og gruppefellesskap. Han tolker ristningene på Skatval som en gjenspeiling av private og offentlige ritualer. Offentlig – privat, er ett av de motsetnings – parene jeg vil undersøke i Del II i kapittel 11. Ulike måter å ritualisere landskapet i forhold til offentlig for mange, eller skjermet for mindre grupper, kan ha påvirket hvor og hvordan bergkunst er plassert. Tiltross for tapte relasjoner og sammenhenger, er det et håp at man kan få tak i biter av de elementene som kan ha påvirket valg. Mandt & Løddøen (2005:17), snakker om *det meningsskapende berget* De hevder at isskuringsstriper, rotgang, furer og sprekker, søkk og vannførende renner, var inspirasjonskilden og årsaken til at gropene ble plassert akkurat der.

Figur 45, 46. Utsnitt av en ny lokalitet i Krusebyen, Vestby i Akershus. Kontrasterende hvite linjer og uthugde renner finnes på bergflatene på de fire feltene..

8.4. Grop som ikon, symbol og indeks – flersidighet i system.

C.S. Pierce (1994) har inspirert meg til å se variasjonen groper opptrer, som del av et system av symbol, indeks og ikon. Når gropene opptrer som deler av figurer, som hjul på vogn eller hode på en figur, kobles de til figuren som ikon. Når de står inntil eller mellom bena på en figur, kan den oppfattes som indeks, en peker mot noe arbitrært i forhold til det vi ser. I siste rekke kan gropene opptre selvstendige og forholde seg enten til andre groper eller danne grupper av selvstendige symboler. Hvis vi ser på Kate Syvertsens forskning på gravheller i Rogaland, kan vi tenke oss at gropene på dekkheller, opptrer som indeks, de peker mot en kontesktuell mening, betegnet som forfedrekult. På samme måte kan gropene på megalitter, som Bengtsson henviser til, ha vært pekere mot forfedrekult. Som indeks fungerer gropene som fortidens logoer, som tegn. C. S. Perices (1994) har inspirert meg til å utforske gropsystemet innenfor hans tre begrep. Nedenfor forsøker jeg å anvende dette på groper:

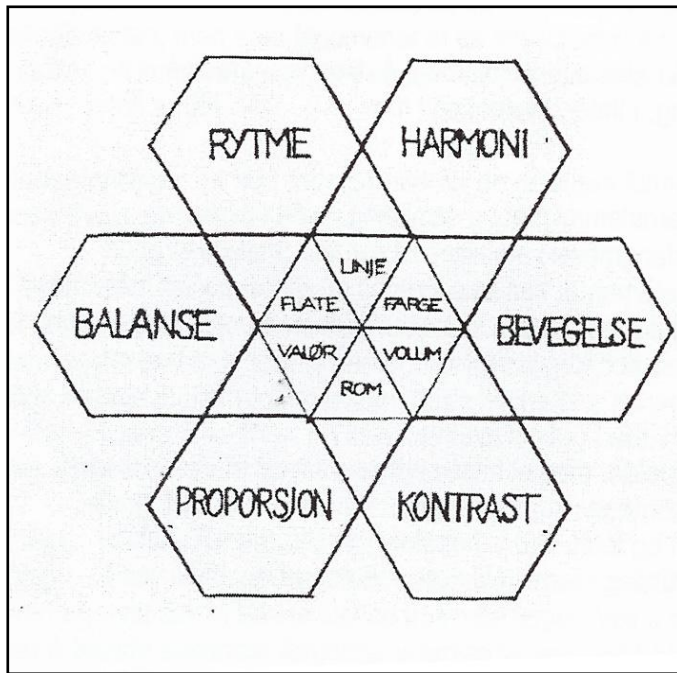
Ikon = det vi ser, en parallell er skilt som varsler glatte veier eller madonnafigur. Groper plassert som del av skipet eller figurer, opptrer som ikon. De er direkte del av skipet.

Indeks = nærhet til – står i et kausalt, et årsak - virkning forhold til det de står for. Groper plassert mellom bena på en menneskefigur eller like ved et håndtegn, nær fotsåler, kan oppfattes som kausalt. Årsaken til plasseringen, har med en virkning som ønskes oppnådd, slik logoer og reklame i vår tid, forsøker å vekke vår oppmerksomhet mot noe helt annen enn det vi ser. De står i et kausalt forhold til andre motiv i motsetning til ikon som er del av figuren.

Symbol = står for noe annet enn det vi ser, – i et arbitrært forhold til det vi ser og betyr noe helt annet enn skål. Groper som symbol, henviser ikke til andre motiv eller er ikke del av motiv. De opptrer alene eller henvendt mot andre groper.

8.5. Formelementene og komposisjon, arkitektur og geologiske strukturer.

Å avdekke formelementer (Gansum m.fl. 1997), som flate og linjer, kan fortelle om hvordan fragmenter, kan ha påvirket valg, som særlig har inspirert til hugging. I analysen har jeg anvendt begreper fra Modell for formelementer og funksjoner (Mørch 1994: 64) der flate, linjer, form, farge, volum og rom, er de formelementer som kan gi ulike funksjoner som rytme, kontrast, harmoni og proporsjoner, bevegelse eller balanse. Modellen kan brukes for å avdekke hvordan sprekker, linjer og flater kan skape funksjoner som på avgjørende måte påvirker uttrykket på bergflaten.

Figur 47. Modell for formelementer og funksjoner. (Mørch 1994:64).

En lignende tilnærming, har Brox Nilsen (2005) brukt på Leirfall. Hun så på Leirfall hvordan mikrotopologien og fragmentering, var viktig for å kunne skille ut, gruppere motiv og strukturer, som kunne avdekke intensjonelle valg. Hun studerte geologiske strukturer, undersøkte horisontale sprekker, som var deler av kjøll og rammefigurer. Noen steder på Leirfall, er mannsstrekene hugget i rett linje fra sprekken. Berget gav noen rammer, med pyrikkhull, kvartslinjer, renner og sprekker, naturlige fordypninger og groper, inspirerte til valg som støttet opp under det den rådende sedvane. Brox Nilsen erfarte at kvart ofte forekom i komposisjonene på Leirfall. Hun påpeker at kvarts i første rekke er redskapsmateriale fra STA, men at det er funnet kvarts i gravkontekst bl.a. i den danske Maglehøi graven, datert til BA, per. 2. Et hengekar i bronse, inneholdt to pyrittbiter, en leirebit, knokler av ulike dyr, virvler fra slanger, bronsebit og to mindre kvartssteiner (2005: 12). Brox Nilsen mener kvarts må ha hatt en viktig symbolsk rolle og at henvendelser mot hvite, kvartsrike årer i bergflatene, er del av formvalg for en funksjon tilknyttet en bevisst symbolsk mening. Å registrere binære kontrasterende elementer i landskapet og på gropstedet, kan bidra til kunnskap om funksjoner, intensjoner og sammenhenger.

DEL II - Analyse og tolkning

Kapittel 9 - Landskaps og næranalyse av undersøkelsesområdet

9.1. Introduksjon, oppbygging og tilnærming

I del II starter jeg med å velge ut noen områder fra den metodikk som er sentral i landskapsanalysen jeg har valgt å anvende. Jeg fokuserer på landskapselementer som gropristninger henvender seg til, samtidig som jeg ønsker å undersøke mangesidighet, funksjon og mening. I Del II bygger jeg opp analysen som et ROM – hierarki etter Gansum (1995:91ff) anvendt av Gansum m .fl. (1997:42)) Modellen, presentert i 1.3.4, gir meg mulighet til å analysere gropene i 3 nivåer i Buskerud og Numedal. Jeg anvender i del II begrepene for landskapsanalyse presentert i 9.2.3, figur 48, 49 og 50. Jeg ser på om henvendelser kan si noe om stedet som offentlig eller privat, beregnet på større eller mindre grupper. Stedet som utvekslingssted, kultsted eller møtested, ulikt for lokal - og regionalgrupper, som bl.a. Mandt, Bertilsson og Østmo foreslår, (jevnfør kapittel 6.2.2 og 6.2.4), velger jeg å fokusere på, for å komme på sporet av gropenes mening og funksjon. Alle tre ser gropstedene som kultsted for lokalgrupper og blandende ristninger som regionale for elitens territoriale utbredelse og kontroll. I del II forsøker jeg å forfølge denne diskusjonen. I kapittel 10 presenteres særtrekk ved del - landskapet. Jeg foretar, i kapittel 11, en undersøkelse av gropstedenes eksponering i forhold til om stedet egner seg for større regionale samlinger, eller i større grad retter seg mot lokale henvendelser, som kan tilsi at stedet ikke skulle sees av alle eller var møte og kultsted for mindre grupper. I kapittel 12 analyseres rommets arkitektur og groper som kommunikasjonsuttrykk. Her anvender jeg et utvalg begrep fra Aksel Mørchs modell for form og funksjon. I kapittel 13, sammenfatter jeg analysen og forskningsteoretiske spørsmål og forsøker komme med noen mulige konklusjoner.

9.2. Rituelle plasser, kult og utvekslingsplasser og fordeling kategorier

Gro Mandts oppdeling i territoriale steder av regional art på de større blandede ristningestedene, mens stedene med kun groper var lokale kultplasser, ønsker jeg å undersøke om kan være relevant i Numedal. Mange forskere har vært opptatt av stedene for bergkunst som kultplasser for rituell aktivitet. Sognnes (1999:111), knytter bergkunst til ritualer som gjentas og befester myter som angår samfunnet. Han deler ritualene i tre områder. Ord og handling gjentas ved viktige begivenheter, delt i økologisk syklus (såing eller høstning),

menneskelig syklus (fødsel eller død) og til sist ikke - sykliske kriseritualer (sykdom). Han hevder at økologiske ritualer, er rettet mot større grupper, mens kriseritualene er knyttet til enkeltindivider. Videre at mytenes hensikt er å gjenoppleve hendelser og mening. I forhold til Østmos modell (1.3.2) blir da ritualene en måte å oppfylle mytene, ideologi og ideer. I Trøndelag, har Sognnes for å undersøke rituelle koder, sett på hvilke motiv som opptrer oftest sammen. Gjentakelse synes å avspeile at få motiv som båten, fotsåler og groper dominerer. Groper forekommer oftest sammen med fotsåler i Trøndelag. Sognnes (1999: 61), ser groper som del av ritualer og sjamanisme. Gjentatte slag mot det samme punktet på berget, mener han kan sammenlignes med banking på sjamantromma, der berget selv har fungert som tromme. Groper, punkter og merker kan være del av lydskapende gjentakende ritualer.

9.2.1. Tabell 2 og 3. Motiver og enkeltminner i undersøkelsesområdet.

Jeg har sett på de ulike motivene som er representert i Numedal og deres plassering i forhold til mulige rituelle koder, tilknytning til rennende vann eller myr, rester etter avskallede flater, male eller knuseflater og enkeltminner i 70 m. radius. Tabell 2, viser hvilke motiv som er representert og kategori, samt motivenes plass på berget. Tabellen etterfølges av tabell 3 over enkeltminner i nærområdet. Tabell 2 og 3 setter gropene i relasjon til andre motiver eller enkeltminner, som kan ha betydning for formuttrykket, funksjon og mening.

Tabell 2 Motiver, kategori og henvendelse på feltene.

Motivtype:	ID og K nr.:	Kategori og Enkeltminner	Motivenes henvendelse Inkludert / ekskludert	Antall:
Bølgefigur eller slange	112992 K 5- 1	Blandet ristning steinsetting, ildpåvirket flate	Inkludert Mellom 5 steiner i kretstegnformasjon	3
Skip	100048 K 4-2	Blandet ristning Ildpåvirket flate	Inkludert mellom groper og figurer	1
Skip	76831 K1-1 K1- 2	Blandet ristning Ildpåvirket flate	Ekskludert i kantsone med lite innsyn	1 3
Rektangel	100048 K 4 -1	Blandet ristning	Inkludert i K 4, felt 2, rektangel i K4-1 i kantsone i N	1

Kretstegn	K4 - 2	Blandet ristning	Sirkel uthugd med linje til mindre grop	1
	K 8	Gropstein	Oval uthugd med renne	1
	117707			
Vogn/ dobbeltegn	100048	Blandet ristning	Inkludert	1
	K 4-2		Midt på i K4-2	
Håndfigur	76831	Blandet figur og grop	Inkludert i K1- 3 som	1
	K1- 3	Lok. på svaberg	består av 1 grop, 4 fotsåler	
Forsåle med tverrstropp	100048 K 4	Blandet ristning	Ekskludert	12
	Delfelt 3		i kantsone på et 3.x1 m. felt overlappende, vendt vekk fra Felt 1 og 2	
			.	
Fotsåler med tverrstropp	76831 K 1	Blandet ristning	Inkludert	4
	Felt 3		med hånd og groper	
fotspor med tær	Felt 4	Blandet ristning	Tapt relasjon (funnet i fossen ved K4)	5
Groper	K1, K4, K 5	Blandet ristning	Inkludert i figurfelt.	46
	K2-1. K3,	1b) i omr. med figurfelt	Kun groper	6
	K6.8,7,9,10, 11	1a) i omr. uten figurfelt	Kun groper	27
Grop tegn	100048 K4	Blandet ristning	Inkludert i figurfelt 1,2,3	9
	113048 K 6	Gropstein	Ekskludert i kantsone	1
Mulig sjaman	100048 K 4	Blandet ristning	Inkludert	1
	Felt 2		Midt i felt 2	
Grop svermer	100048 K 4	Blandet ristning	Inkludert	7
	Felt 2, 3		Midt i felt 2 og 3	

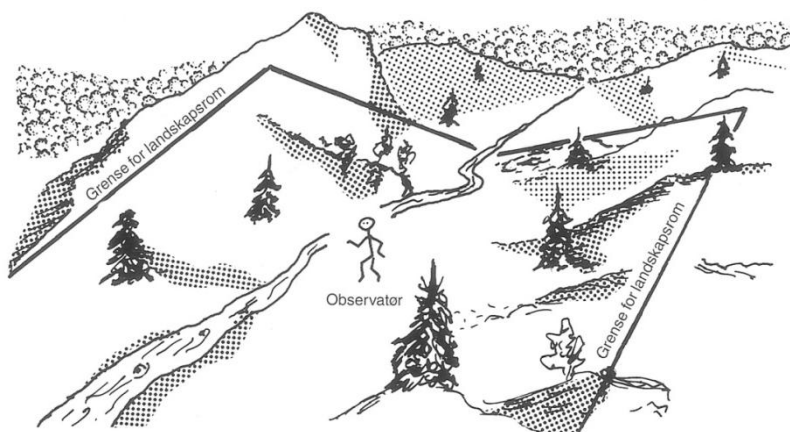
9.2.2. Tabell 3 Enkeltminner.

Tabell 3 viser at kategoriene gropsteiner, blandet og gropristning kan eksponere mot enkeltminner eller aktivitetsspor som kan ha betydning for funksjon og mening.

Enkeltminne	IDnr. og Knr.	Kategori	Avstand til lok.	
Knuseflater	100048 K4	Blandet ristning	Mellom figurer	3
Bergvegg med plata foran	113043 K2	Gropristning	20 - 40 m SØ gående vegg	1
Heller	113047 K6	Gropstein	70 m. Ø for lok.	1
Heller	117783 K11	Gropstein	25 m Ø for lok.	1
	117783 K11	Gropstein	228 m N for lok.	1
Hule	117783 K11	Gropstein	216 m N for lok.	1
Steinsetting	113043 K2	Blandet ristning	Midt på berget	1
Rydningrøys	117743 K8	Gropristning	17 m i V	1
	113047 K 6	Gropstein	30 m i Ø	1
Bogestelle	117783 K 11		216 m i N	1
Rundrøys	113043 K2-2	Gropristning	14 m i V	1
Gravrøys	113047 K6	Gropstein	30 m i Ø	1

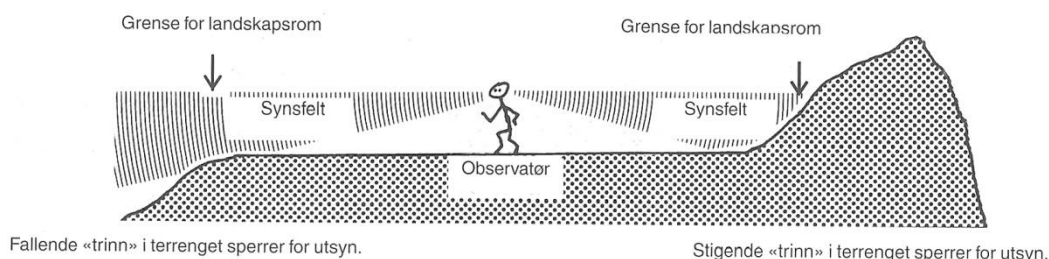
9.2.3. Hvordan jeg anvender arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder

Et kriterium for å kunne kalle noe landskapsrom, er at det finnes sammenhengende *gulv* og *vegger*. *Storskala rom* består av store sammenhengende flater, lange fjellformasjoner, eller markerte fjordarmer mens småskala landskap har et oppdelt preg, vekslinger og korte avstander mellom bekkefar, dalgroper, bergnabber og åkerholmer. Storskala overordnende rom, ses best fra et høyt ståsted med utsyn over dalgangen, mens småskala rom, rundt en ristning, blir mest fremtredende ved at observatøren har et lavt ståsted.

Figur 48. Gansum m.fl. (1997: 14 Fig. 2). Figuren viser observatørens lave ståsted i en dalgang med bekken som bryter gulvet og åsene på hver side som skaper vegger og grenser.

Som regel avgrenses et rom av fjell eller åser, men de kan også avgrenses ved åkerholmer, et bekkedrag, en kolle, en bergrygg eller et nes. I en visuell landskapsanalyse vurderes landskapet som en tredimensjonal overflate i et menneskelig perspektiv, der mennesket er observatør. Menneskets kultivering og strukturering av landskapet vil være avhengig av hvordan mennesket persiperer landskapet og gir det betydningsinnhold ut i fra ulike kulturelle koder (Gansum m.fl.17:1997). Ved å bruke mennesket som målestokk og observatør i direkte kontakt med elementene, skal jeg i det videre forsøke å konkretisere landskapsmetodikken.

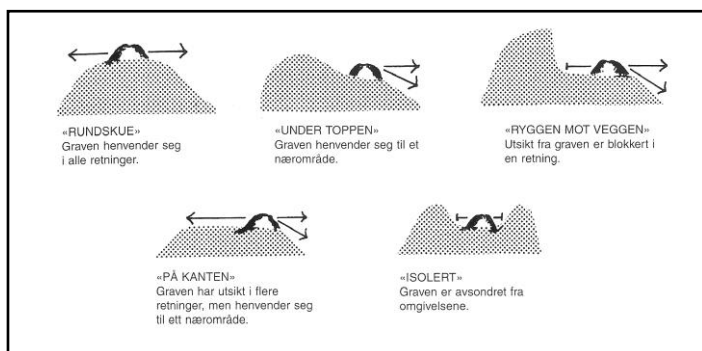
Figur 49. Ristningenes plassering i landskapet kan avdekke grader av offentlig innsyn som kan kaste lys over bruken av rommet i forhold til storgruppe eller lokalgruppe (Gansum m.fl. 1997:14 Fig. 2).

Ristningene kan være plassert i terrenget etter rådende myter og ideer. Ved å avdekke fallende og stigende trinn, utsyn over og innsyn til ristningene, kan en få en oppfatning av hvilke henvendelser som var viktig i et nærområde, til dalgangen, til elver, fossefall, bekker, myr eller horisonter.

9.2.4. Å avdekke mulige kontrasterende elementer gjennom henvendelser.

Stedet kan, ifølge Gansum m.fl. (23:1997), oppfattes som klart eller uklart markert, ha grader av lesbarhet for observatøren. Gansum (1997:15) opererer med fem typer henvendelser: rundskue, under topp, ryggen mot veggen, på kanten og isolert. Disse henvendelsesmåter, vil jeg forfølge i kapittel 10 og på deltalnivå i kapittel 11. Jeg ser på om kulturbetingede og naturlige elementer kan ha inngått i strukturering av landskapet som naturlige landemerker,

landskaps - og bevegelseslinjer, knutepunkter, kanter og avgrensninger og deres fattbarhet.

Figur 50. (Gansum m.fl. 1997:15 Fig. 4).
Figuren viser gravhaugers plassering i

forhold til landskapet, som kan overføres til groper plassering

De fem plasseringer rundskue, under topp, ryggen mot veggen, på kanten og isolert, kan bidra til å se landskapet som aktiv del av formuttrykket. Ved å se på binære begrep som, innsyn – utsyn, inkluderende – ekskluderende, kan plassering si noe om offentlig – privat funksjon.

9.3. Gropenes og gropstedets som kommunikasjonsuttrykk i samfunn

Analysen av stedet, kobler jeg til diskusjonen i del I, tilknyttet de kommunikasjon og samfunnsstrukturer gropstedet kan ha vært del av slik det fremkommer av Østmos modell for helleristninger som kommunikasjonsuttrykk. Østmo (1990:90), foreslår å se form, innhold og myte som uttrykk for ideologi, økonomi, næring og sosial organisasjon på tre nivåer. De ulike nivåene, forklart i kapittel 1.3.1. , får frem et relasjonssystem for mening og funksjon. En strukturalistisk tenkning, som Jarl Nordbladh (1980), T B Larson (1986) og Ulf Betilsson (1987) i ulike svenske arbeider, har vist til, viser noen måter å forstå bergkunst som et system for kommunikasjon mellom mennesker. Gro Mandt (1991:149 – 155), ser tenkningen som en fruktbar måte for å forstå bergkunst i samfunnet. Romlige fordelinger av ristningene og andre kulturspor, kan avdekke fragmenter av samfunnets ideologi, økonomi og sosial organisasjon. Men det vil alltid bli fragmenter, som kan sannsynliggjøres ved å se etter sammenhenger. Ved å se gropstedet som del av relasjonene og sammenhengene som menneskene måtte skape for å overleve hverdagen, både mentalt, økonomisk og sosialt, kan analyse av rommet som er valgt rundt ristningen, muligens si noe mening. I analysen ser jeg på groptegnet som del av kommunikasjonsuttrykk og *doble betydninger*, gjort rede for i kapittel 1.4 og 8. Jeg undersøker om det finnes lukkede, gjemte gropstedene, med færre groper, som enkeltvis er selvstendige logoer for symbolske koder. Jeg ser på om steder med noen få groper, i større grad fungerer som symbol, mens de større plassene med figurer og groper, har flere meningsnivåer og funksjoner samlet på stedet. Gropsteinene vil i denne sammenheng, være i en mellomposisjon, hvor de utgjør markante kontraster som skulpturelle elementer.

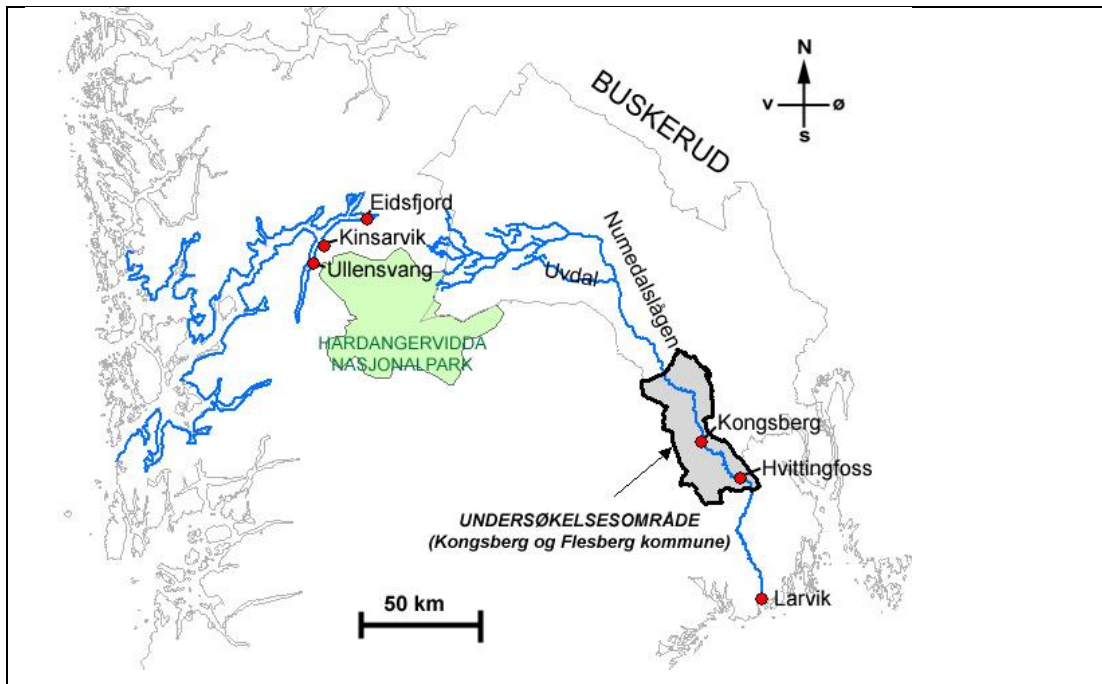
9.3.1. Oppsummering gropens kvaliteter som kommunikasjonsuttrykk.

Jarl Nordbladh (1980) og Hodder (1990:128), har inspirert meg til å se på strukturer og kulturelle koder, som kan ha eksistert i det samfunnet de ble produsert. Budskapet som skal kommuniseres, er avhengig av den konteksten det opptrer i. Jarl Nordbladhs undersøkelse i Kville (1980), er et eksempel på strukturalistisk forskning. Han ser ristninger som et system for kommunikasjon mellom mennesker (1978a:66) På samme måte forsøker jeg å se

gropssystemet som et tidlig tegnsystem innen bergkunst. I første omgang er jeg ikke opptatt av å datere gropene, men å avdekke systemet de kan ha inngått i.

Kapittel 10 - Nivå 1 Del - landskapet

10.1. Sørvest Buskerud

Figur 51. Kartet viser del-landskapet i Buskerud, Hordaland, Hardangerfjorden i Vest Norge, Hardangervidda ligger som et platå mellom øst og vest. Numedalslågen følger vestsiden av Buskerud mot Telemark.

Et særlig overordnet topologisk trekk ved Buskerud, er de to klare parallelle dalførene Hallingdal og Numedal. De ligger som buktende bruddlinjer i bunnflater og strekker seg fra fjellområdene i nordvest og ned til kysten i SØ diagonalt mot NV. De to dominerende vassdragene Numedalslågen og Hallingdalselva, kan ha hatt en viktig rolle i fortidig kommunikasjon mellom kyst og fjell; den første renner ut i Drammensfjorden og Numedalslågen renner ut ved Larvik i Vestfold. Ifølge Gaute Reitan som har undersøkt neolittiske storredskaper i Buskerud, har vassdragene spilt en sentral rolle i STA når det gjelder ferdsel og kommunikasjon mellom lavland og fjell (Reitan 2005:10). Stor grad av fattbarhet kan ha influert på dette. Begge elvene har lange partier som vider seg ut og fyller gulvet i dalgangene mot fjellet.. Et annet særtrekk er høydeforskjell på 1900 m. i Buskerud. 42 % av fylket ligger over 900 m.o.h. Landskapsrommet har derfor et stort spenn i fauna, klima og topologi.

10.2. Bevegeleslinjer, linjer og landemerker i Numedal

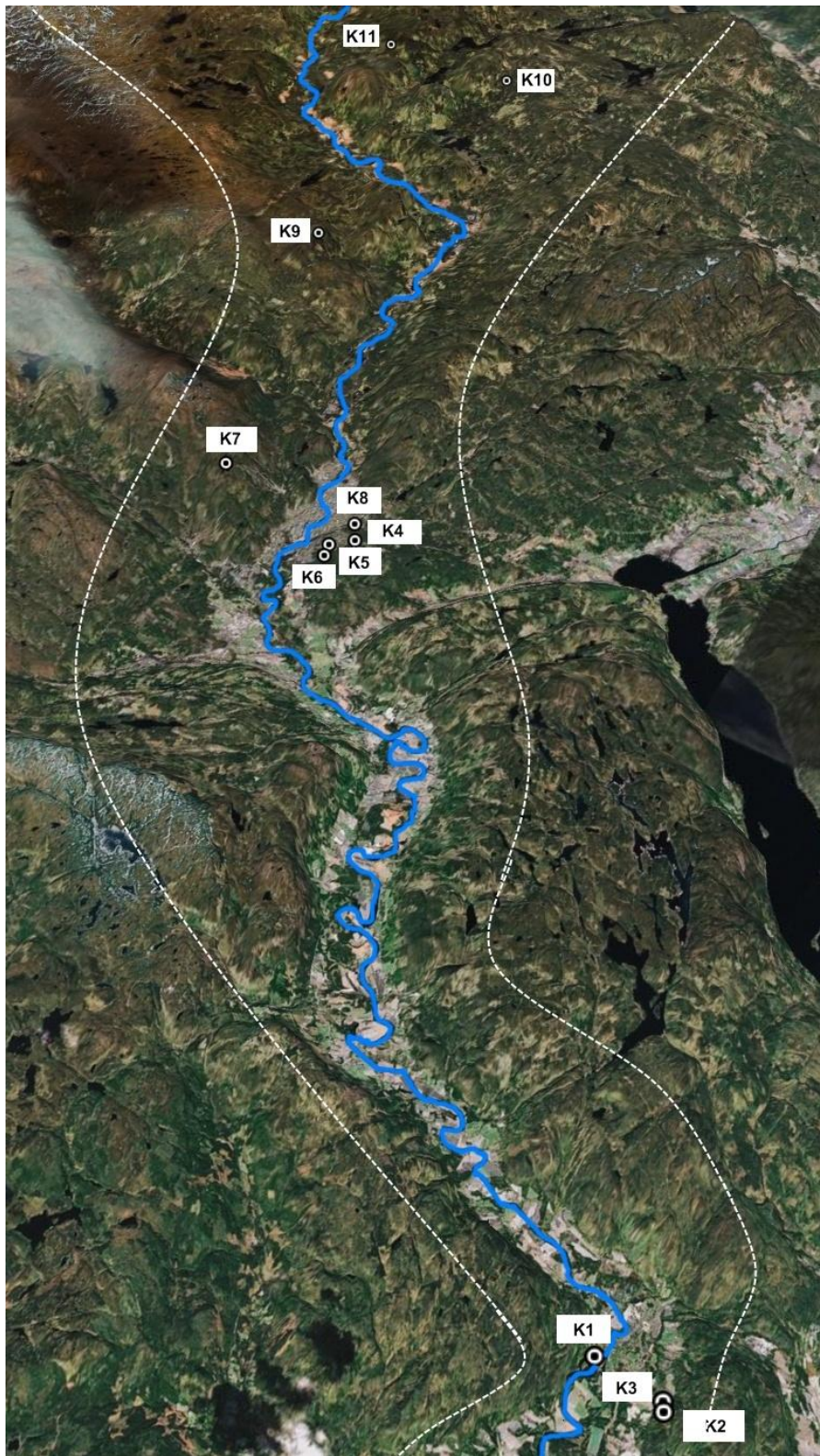
Numedalslågen er 342 km. lang, starter ved Halne og Heinvasdraget 1120 - 1240 m.o.h. og går i en NV linje ned dalføret til Rollag, Flesberg, Kongsberg og Sandsvær (Tråen m.fl. 2001:13,28). I Numedals øvre del løper tre dalfører, Skurdalen, Dagali og Uvdal med tre elver ned fra V (Isachsen 1944:9). Fra Hardangervidda og fjellområdene i NV går Numedalslågen ned dalgangen til kysten ved Larvik i SØ. Det finnes topologiske særtrekk, *landemerker, linjer, og bevegeslinjer* som følger dalgangens lengdeorientering på skrå fra SØ til NV langs fylkesgrensen mot Telemark. Lågen ligger som en diagonal linje i Sør – Norge, følger grensen til Telemark. Veggene i landskapsrommet utgjør åsrygger som følger dalgangen.

Figur 52, 53. Til venstre nedre del av storskala rommet i Sandsvær hvor morenejorden er lagt igjen i bølgede linjer langs veggene i dalgangen i Sandsværbygdene. Til høyre: Lågen sett fra Komnes kirke mot NV - mellom Hvitvingfoss og Kongsberg.

10.3. Topologiske trekk og geologiske forhold i del - landskapet.

Topologiske landemerker, linjer, flater og bevegeslinjer i forhold til av de 11 lokalitetenes plassering, trer tydeligere frem fra høydedrag eller utsiktspunkter. Det dominerende trekk er at lokalitetene ligger i skrånende terreng med utsyn mot dalgangen og innsyn fra nærområdet. Dette synes å ha vært viktigere enn å være øst eller sydvendt da de to ristningene V for Lågen, også vender mot nordlig del av dalen. Utsikten er blokkert i enten Ø eller V avhengig av hvilke side av Lågen de er plassert. På figur 54, ses hvordan ristningene ligger i veggene på hver side av gulvet og følger dalgangens buktninger og linjer. Terrenget sperrer for utsyn i Ø og V. Utsynet følger dalen mot SØ og NV. Stigningen fra Hvitvingfoss fra 39 m.o.h. til omtrent 250 m.o.h. ved Kongsberg, opp til i snitt 550 m.o.h. i Flesberg, fortsetter til Nore og Uvdal 700 m.o.h. Tilsist stiger landskapet brått opp mot vidda 1200 m.o.h. Kartet viser utsnitt fra dalgangen i SØ fra 39 m.o.h. frem til 600 m.o.h. mot NV

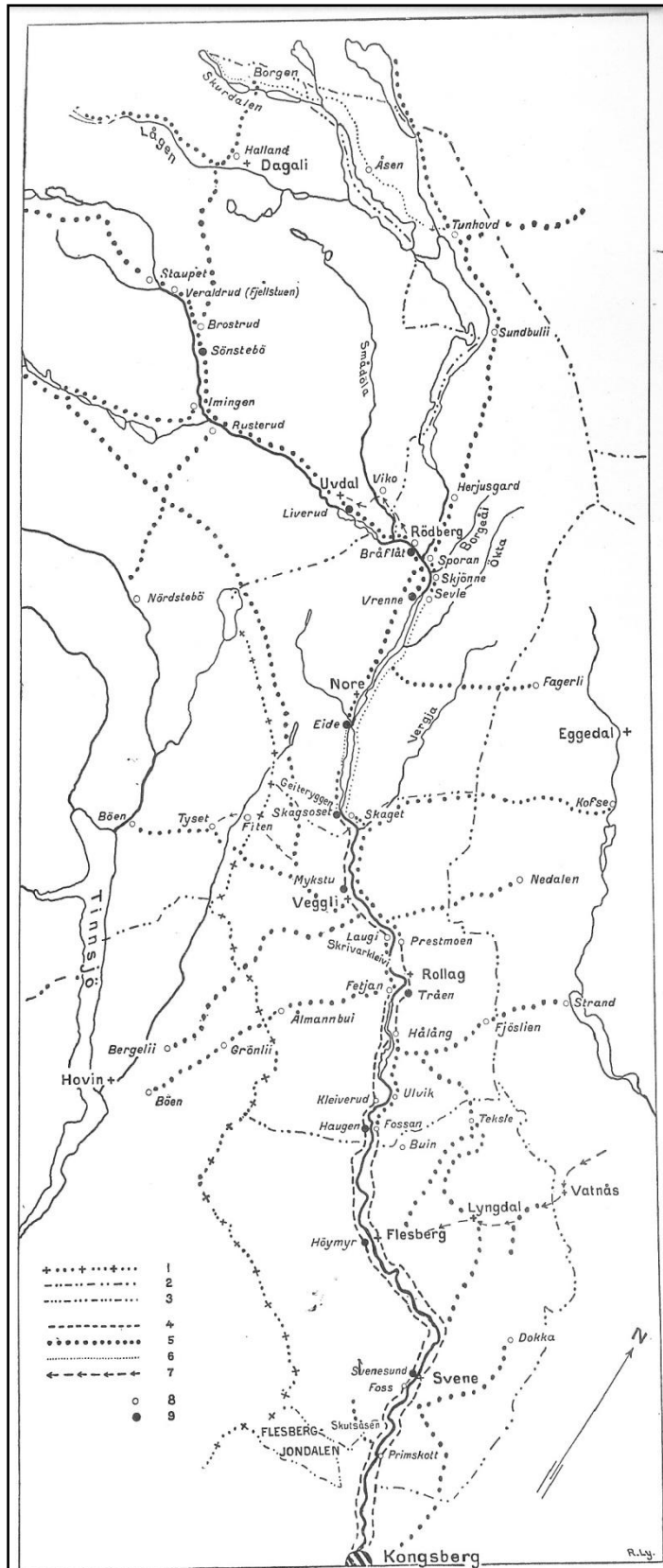
Figur 54. Foto viser Hvittingfoss i SØ med 3 lokaliteter, Kongsberg, med 5 og Flesberg, med 3 i NV anes stigningen mot fjellet som øker oppover i dalgangen mot NV og Hardangervidda.

Geologisk domineres grunnfjellet fra prekambrium med gneis, syenitt og granitt grunnen i Numedal. Kvartsitt, som er en omdannet kvartssandstein etter vulkansk aktivitet, dominerer i

Numedal. Berggrunnen på Kongsberg, er del av Oslofeltet, består av båndgneis og granitt med mørke diabasganger. Her er betydelige sølvforekomster er tatt ut. Bergstriper som kan være valgt som del av komposisjonene, kan forklares med diabasganger og andre kontrasterende geologiske linjer i berggrunnen, som kan ha inspirert til rituell og kultisk virksomhet. De særegne geologiske strukturene i Kongsbergområdet, kan ha påvirket valg av gropsted. Over 1300 tonn fra 130 gruver er tatt ut. (Nygård 1977:40) Aktiviteter knyttet til Kongsberg Sølvverk omskapte landskapet under driften på 1600 – 1700 tallet med gruver, løkkerydding (Holm 2006). Dette medførte at sammenhenger, relasjoner og kronologi, kan være sterkt forstyrret i spesielt Kongsbergområdet, i underordnet rom 2.

10.4. Hva kan eldre stier og ferdselsveier langs Numedalslågen fortelle?

Hvis vi ser på eldre kart, med stier og rideveier, følger de elva og dalgangen. Fridtjov Isachsen (1944: 9 - 23) beskrivelse i *Natur og gamle veier*, av Numedals eldre veier med referanse til et kart fra 1805, gir et bilde av tradisjoner. Tov Flatin forteller i 1917 i *Flesberg fraa de eldste tidir til no*, at opp til Rollag, var det mulig å komme med karjol på sandmoer V for Lågen, men videre måtte man til med kløv. Kartet bygger på beretninger fra 1595 fra biskop Jens Nilssøns reise. Vi får vite om ferjestedene han måtte bruke og vadesteder, som i generasjoner ble brukt for å komme over elva. Smale sund eller *eid* før og etter fossestryk, synes å ha spilt en viktig rolle. Isachsen forteller at driftekarer spare ferjing over Lågen ved å gå på vestsiden. Tverrveier, seter og kløvveier, med stedsnavn som Krinkerudskleiven og Skrivarkleiven, med veier gikk langs bratte bergvegger, forbi særegne steinheller som ved Krinkerud i Rollag, minner om Gro Mandt beretning om stier til stølene, der steiner med groper står. Disse stiene opp fra dalgangen, er aldri undersøkt i Numedal med tanke på gropsteiner. Å gå de samme bakkene opp fra dalgangen på jakt etter gropsteiner, kunne vært en måte å komme videre i arbeidet med systematisk undersøkelse i Numedal. Kartet på neste side viser: 1) fylkesgrensen mot Telemark, 2) Herredsgrensene, 3) Prestegjeldene, 4) Bygdevei, 5) Kløvvei, 6) Fotsti, 7) Andre stier, 8) Steder av betydning for veier, 9) Skyss - stasjoner. Isachsens kart fra 1805 (1944), viser ferdselstradisjon i historisk tid, men vi vet ikke hvor langt tilbake veiene kan dateres. Tradisjoner tilknyttet kommunikasjon Numedal og Vestlandet, er mange. Driftekarer dro på 1700 -1800 tallet til vestlandsbygdene om våren for å kjøpe opp fe og hester, lå på sommerbeite i fjellet, før de om høsten drev flokkene ned til Østlandet. Mange forskere har diskutert alder på sleper og vardede stier, i forhold til ferdsle tilknyttet de mange boplassene fra STA. Bl.a. Nordmannslepene fra Buskerud og Telemark til Hordaland, er diskutert i forhold til alder.

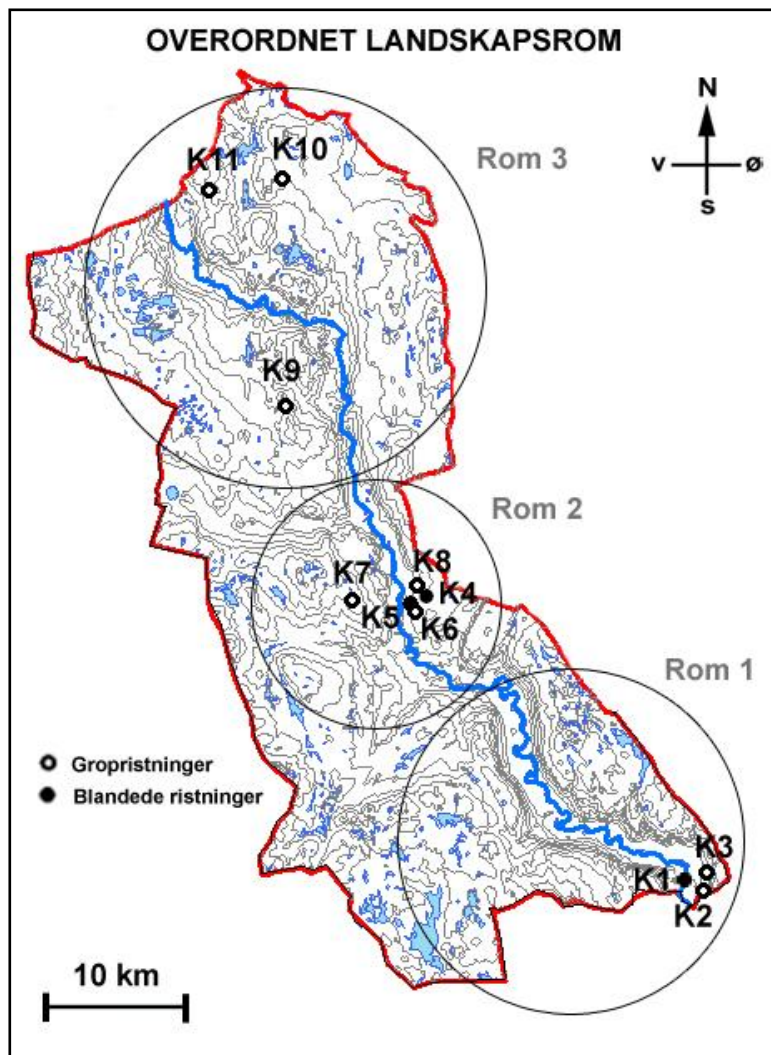
Figur 55. Kartet viser kart fra 1805, som bygger på beretning fra 1595, med rideveier, kløvveier og stier opp dalgangen. (Isachsen 1944:10).

Stier og ferdselsveier, er del av struktureringselementer, men alder er usikkert.

Kapittel 11 - Nivå 2 Storskala overordnende rom

11.1. Hvittingfoss, Kongsberg og Flesberg

Tre rom er valgt, fordi lokalitetene har konsentrasjoner i Hvittingfoss, Kongsberg og Flesberg. Hvittingfoss K 1, skiller seg ut ved plassering midt i elva nærmest ”rundsue”, men samtidig ”på kanten” med høye vegger på alle sider. Beliggenheten skiller seg markant fra de andre ti ristningene som ligger fra 500 m. til 5 km. fra Lågen. Hvert av rommene, er delt i underordnende rom, som kan bestå av en til flere lokaliteter, enten på grunn av nærhet mellom dem, eller fordi rommet avgrenses naturlig rundt en ristning. Nærlandskapet avgrensninger og henvendelser, som kan oppfattes som enhetlig, har hatt betydning for valg av rom. Jeg beskriver først de tre rommenes med vekt på elementene i storskala overordnede rom, nevnt i ROM hierarkiets ulike nivåer (Gansum m.fl.1997:42).

Figur 56. Kartet viser konsentrasjoner av ristninger i de tre overordnede rommene.

11.1.1. Begrep anvendt tilknyttet overordnende rommene.

Jeg anvender deler av Gansums klassifisering anvendt på graver i Slagendalen i Vestfold, men tilpasset oppgavens tema (Gansum m.fl. 1997: 33). *Eksposering* brukes for å beskrive utsyn som går ut over nærrommet, for eksempel til horisonter lenger borte. Begrepet *henvendelse* brukes i analysen tilknyttet termene *innsyn til* og *utsyn over*. I forhold til plassering, handler det om å beskrive *stedets naturlige kvaliteter*, plassering i forhold til *innadvendt* og *utadvendt*. Det handler om man fra lokaliteten har synsfelt, har siktlinje, om stedet henvender seg mot horisonter lenger bort, eller synsfelt nærmere stedet. Begreper som anvendes er: innsyn og utsyn, utadvendt eller innadvendt, offentlig eller privat, ekskluderende eller inkluderende. Hvis *innsynet* er godt, kan det betegnes som *offentlig*, som kan bety at lokalitetene skulle sees av mange som møtested i et større kommunikasjonssystem. Hvis innsyn til over eller underordnede rom, er svært begrenset, beskrives det som *privat*. Begrepene *inkluderende* og *ekskluderende*, betegner hvordan lokaliteten *fyller "rommet" eller ei*, om det er plass til andre anlegg, om det er fallende trinn eller avgrensninger som hindrer flere anlegg. Jeg anvender ikke alle begrepene i hvert rom, men velger ut de som er aktuelle.

11.1.2. Overordnet rom med gulv, vegger og tak med linjer og landemerker

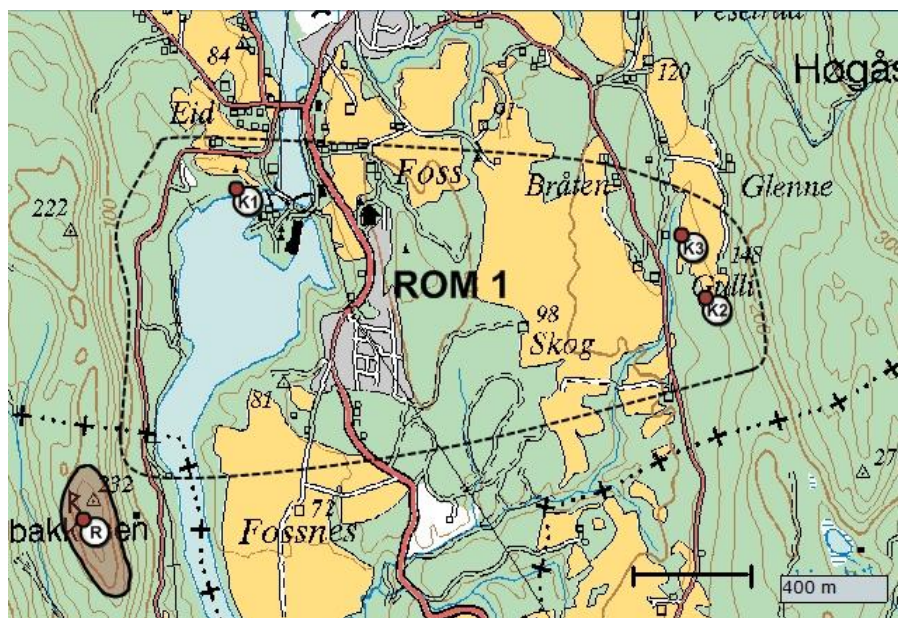
Det storskala topografiske landskapet i Numedal, består av flater med morenejord i et belte langs Numedalslågen. Åser og fjell gir klare vegger, som blokkerer rommet mot V og Ø. Mindre brudd finnes der elven danner nes, kolle eller bergnabber i flatene ved elvekanten. Elva går i slynger og buer, som danner halvøy og nes, i lange strekk går elva vid og rolig. Et titalls fossestryk, måtte forseres hvi en anvendte båtvei opp og ned elva mellom kyst og fjell. Østmo (1990) påpeker de helt spesielle topologiske forhold, der K 1 i Hvittingfoss ligger, ved den 20 m. høye fossen ved Eid. Lignende *eid*, hvor det var funksjonelt å dra båtene opp på land, kan ha fungert som *landemerker* opp langs Lågen. Mellom Hvittingfoss og Kongsberg, finnes fire fosser, to nedenfor og i Kongsberg. Mellom Kongsberg og Flesberg finnes minst tre. Den buktende elva, kan ha hatt markerte landemerker ved eidene oppover dalgangen. Eller ved nes og lune vik, godt egnet til sesongbasert opphold og ritualer langs elva. Fjellpartiene mot NV, er med på å underbygge inntrykket av stor fattbarhet. Gulvet på hver side gir klare linjer fra kysten i SØ mot høyere soner i NV. I hovedsak er det blandingsskog i dalsidene, med innslag av beiteland og åkerbruk i åsene. Bak K 2 og 3 på Gullihagen, er det store innslag av hassel og einer i den bratte Lindtjernåsen i Ø. Alle lokalitetene, med unntak av Hvittingfoss K 1, ligger enten i kantsoner i stigende trinn.

Figur 57, 58. Fra venstre ses Nybrufossen, en av de 10 fossene som måtte forseres opp og ned langs Lågen. Til høyre Lågen rett ovenfor Kongsberg renner elva rolig og bred mellom Kongsberg og Pikerfoss.

Kanskje finnes det bergkunst ved noen av de 10 – 12 eidene oppover dalgangen? Denne type systematisk leting etter bergkunst er ikke foretatt i dalgangen, verken i veggene eller ved gulvet i dalen. Fra Hvittingfoss, gjennom Kongsberg og til Flesberg, går Numedalslågen som en bred bruddlinje i landskapet. Veggene eller ryggen i V, følger et høydedrag mot Telemark. Skogkledde dalsider, brutt med mindre beiteområder, bekker, kupert terreng og mindre åkerbruk, endres til brattere og smalere rom lenger opp i dalgangen overfor Flesberg.

11.2. Overordnet rom. Hvittingfoss. Kongsberg

Figur 59. Kartet viser K1, 2 og 3 samt helt til venstre, en bygdeborg i SV av rommet, som viser hvordan høydedragene ved den smale innfarten, gjennom ulike tider, har gitt beskyttelse og oversikt.

K1 ligger på gulvet og K2 og 3, i kantsonen av gulvet i Ø, 1550 m. rett Ø for Lågen. Åpent synsfelt, finnes mellom bergryggens toppflate med rydningsrøys og en del steiner på toppen.

K 3 henvender seg både til dalgangen, den 15 x 20 m. flaten foran, og til K 2 250 m. i NV. Det overordnende rommet, er avgrenset i Ø og V av bratte åser. Ved innseiling i SØ, smaler Lågen mot vegger i V, før den vider seg ut i et basseng foran K 1. Jeg går nå igjennom de tre lokalitetene. De fem typer plassering jeg ser på i forhold til rundskue, under topp, ryggen mot veggen, på kanten og isolert.

11.2.1. K1 Eid. Hvittingfoss

Figur 60. Foto: Hvittingfoss K1 ved Eid 39 m.o.h. sett fra et høyt ståsted 59 m.o.h.

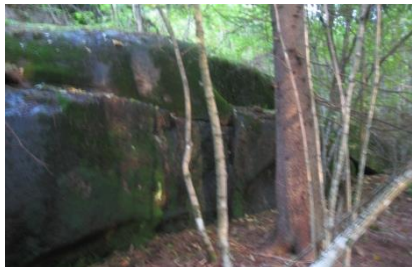
K1: ryggen mot veggen mot fossen, med en offentlig side mot bukten i SØ og S. To felt henvender seg til nærområdet innside, innadvendt mot vannspeil og tidligere foss. Beliggenhet ved et eid, tilsier god havn og innsyn, inkluderende og offentlig som sted. Utsikten er blokkert i N av bergvegg med stigning til 59 m.o.h. K 1 har både ”ryggen mot veggen” og samtidig henvender bergryggens sydlige del ”på kanten” til rommet i S. Fra land eller ovenifra, er ikke ristningen synlig. 2 av lokalitetens 4 felt, kan betegnes som ekskluderende og privat, mens den skadede gropsteinen og felt 3, på horisontal flate i SØ, kan være henvendt ut mot innseilingen og elva i S. Tapte sammenhenger, vanskeliggjør den totale forståelse av rommet.

K2: på kanten i sterkt skrånende på ”rundskue” bergflate mot V, på kantvegg av en 20 x 2,5 m. på NS gående bergrygg. Feltet med groper, må anses som offentlig og inkluderende, da rommet de er del av, har utsyn i alle retninger og en inkluderende flate. Ryggen fortsetter mot SØ i retning av K3. De to lokalitetene må ses i sammenheng. Fra kantsonen, er det svakt fallende trinn og utsyn mot jorder i N og NV. Rommet er offentlig og inkluderende.

Figur 61. Foto som viser K 2 som ligger på en bergknaus mellom to jorder med gården Gullihagen, Til høyre for gården ligger K3 i kantsone ut mot dyrket mark.

K3: ryggen mot veggen med synsfelt mot V, henvender seg til nærområdets plass og til horisonten og flatene lenger mot NV. Utsikten er blokkert mot Ø av steilt berg. Rommet foran er vidt mot S og må anses som offentlig med innsyn fra N, S og V. Plassens utstrekning på over 15 x 20 m. i S, stedet er godt egnet for møtested for mange og samtidig avgrenset som et enhetlig rom. Offentlig, utadvendt med innsyn fra S og V.

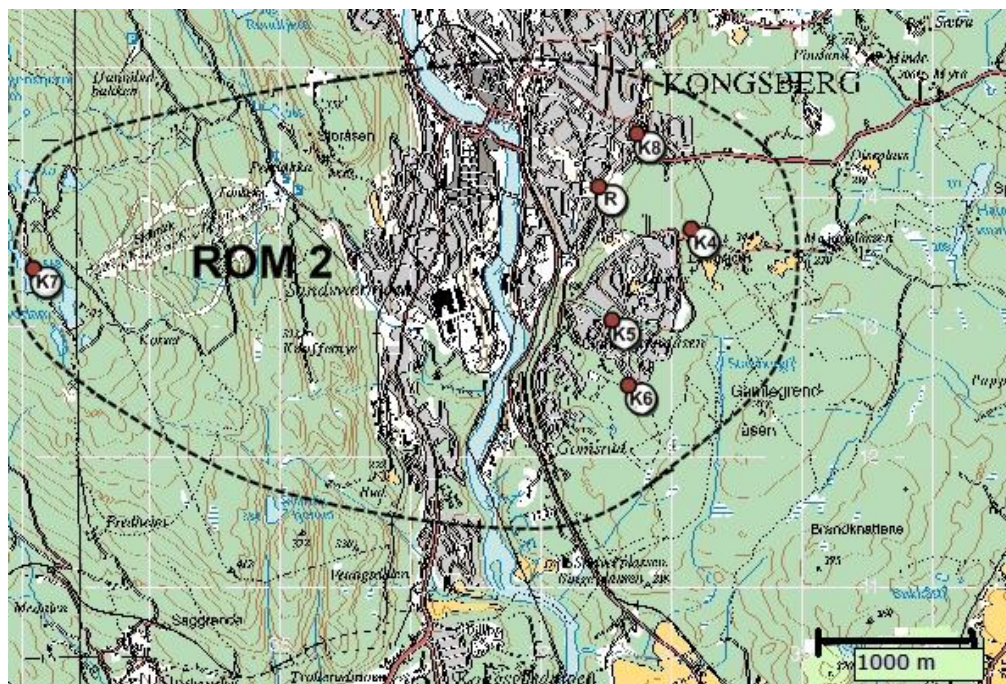
Figur 62. Foto viser K3 som i vertikal vegg som fortsetter i bratte terrasser opp Lindtjernåsen i Ø.

11.2.3. Oppsummering Hvittingfoss

Konklusjon er at vi har med to ryggen mot veggen og en på kanten som alle er offentlig, men K 1 har to felt i NØ som ikke er inkluderende og må anses som privat.

Det betyr at noen gropsteder kan være offentlige men ha private deler i rommet.

11.3. Overordnet rom Kongsberg.

Figur 63. Kartet viser ristningene i Kongsberg. Til venstre en enslig ristning V for Lågen, til høyre ansamling av 4 ristninger på Gamlegrendsåsen, til venstre for rv. 134.

K4, 5, 6, 7, 8 er plassert i veggene 227 – 589 m. o. h. K4, 5, 6, 8 i Ø, er vendt mot S, 500 - 820 m. fra Lågen, henvendt mot elva og dalgangen og med bevegeleslinjer mellom dem som danner et rom i Ø. Alle med unntak av K 4, Langekjenn, har utsikt over til horisonten i V. Et trekk er at alle er plassert på NS gående berg eller blokkstein på berg som ligger parallelt med dalgangen. Kun K7, er plassert V for Lågen, 3.2 km 589 m.o.h. avgrenset mot fjell i V.

11.3.1. K1 Langekjenn. Kongsberg

Figur 64, 65 Foto viser K4 Langekjenn, fra venstre utsyn mot S og til høyre innsyn fra N. Lokaliteten kan være større da berget fortsetter under gressplen i N og SØ. Stor grad av offentlig innsyn i alle retninger.

K4: rundskue med offentlig innsyn og inkluderende plassering på et vidt berg som antagelig er større. Det synes å fortsette under opparbeidet plen i hageanlegg mot N og V. Den 12 x 8

m. bergflaten som er synlig, er konveks, delvis flat og ligger i et åpent landskap med innsyn og utsyn i alle retninger. Høy fattbarhet i flater på alle sider. Flere lignende svaberg ligger i nærområdet som ellers er preget av beiteland, i fallende trinn myrdrag i Ø og svakt stigende trinn med bergflater i NV. Offentlig, utadvendt, innsyn og utsyn.

11.3.2. K5 Eilif Guttormensvei 12. Kongsberg

Figur 66, 67. Fra venstre K 5 med utsyn mot gata og dalgangen, i dag hindret utsyn pga. tett villabebyggelse. Til høyre utsnitt utsyn mot S. Ligger på et høydedrag i terrenget med utsikt i alle himmelretninger.

K5: rundskue med offentlig innsyn og inkludering på et vidt berg. Storparten av bergflaten er bevart, med unntak av der veien er opparbeidet i V. Villabebyggelse og vei, har gitt tapte relasjoner i nærområdet, men beliggenheten på en høyde i terrenget, gir et godt inntrykk av henvendelser til horisonten og dalgangen i S, V og N. Fem steiner i kryssformasjon, øker fattbarhet. Rommet er offentlig, utadvendt med innsyn og utsyn.

11.3.3. K6 Glogersteinen. Kongsberg

Figur 68, 69. Foto viser fra venstre utsyn fra K6 mot SØ. Til høyre ses steinen fra utsyn 50 m. i Ø og viser at den er synlig på lang avstand og ligger høyt i terrenget. Svaberg i S danner vide plattformer foran steinen.

K6: rundskue i skrånende terreng, med noe mindre utsyn mot Ø, der terrenget stiger mot dalgangens grense i Ø. Rommet har åpent synsfelt i alle retninger. Steinen er rektangelformet,

ligger i direkte NS gående retning, på en 19 x 20 m. bergflate i front mot SV. Flatene foran gropsteinen, går over i nye store svaberg, mot S, SV og 70 m. til heller 13 x 2 m i SØ. Terrengformer øker inntrykk av offentlig innsyn. Rommet kan ses som offentlig, utadvendt, med innsyn og utsyn.

11.3.4. K7 Granatdammen. Kongsberg

Figur 70, 71. Foto viser fra venstre K7, bergryggen med groper i N, til høyre utsyn mot Granatdammen i SV

K7: under toppen på en spiss tunge nederst 589 m.o.h., på sterkt stigende trinn på et 40 x 15 m. hvalryggformet berg, stigende 20 m. i terrenget mot SØ. Herfra er det *rundskue*, og lokaliteten må kunne anses som Hvittingfoss K 1, å ha en åpen del med innsyn og utsyn, og en mer innadvendt del, der gropene er plassert i nedre del, ut mot et myrdrag i fallende trinn i N. Gropristningen ligger helt ytterst på "hvalryggen" i N. Fra stedet der gropene er hugget, er det begrenset siktlinje og utsikt til nærterrenget. Utsynet mot V, stoppes av stigende trinn mot toppen av berget. Fra bergets markerte rygg og høyeste punkt, er det utsyn i alle himmelretninger, mot V til Knutefjell og det høyeste punkt i området mot Jonsknuten i NV. Ryggen har en nærmest flat plass 10 x 10 m. på toppflaten med vidt utsyn over dalgangen mot N. Fra gropstedet derimot, synker terrenget mot et myrdrag, utsynet er begrenset til myr, knauser og vann. Bergtungen henvender seg mot myr mer enn dalgangen. Lokaliteten som helhet innsyn fra N, Ø og mindre fra S. Fra bergryggens øvre punkt ses ikke gropene. Den dominerende bergryggen innbyr til større samlinger av mer offentlig art, mens der hvor gropristninger er plassert dannes et privat rom rettet mot nærområdets myrdrag i N. Samlet vil jeg derfor betegne stedet som ekskluderende og privat.

11.3.5. K8 Kjerringsteinen. Kongsberg

Figur 72, 73. Fra venstre steinen i fallende trinn mot dalgangen i V, til høyre ses stigende trinn mot Ø, med fordypningen ned til mindre stein i V. Rommet brer seg NS gående 15 - 25 m. på hver side av steinen i

K8: rundskue. Gropsteinen, 2x 1 m. , er midtstilt på et 17 x 10 m. svaberg. Berget har dype furer, som går i NS gående linjer mot steinen. Fra steinens V side, går det en fire og halv meter fordypning eller renne i bakken ned til en mindre stein. Fra gropsteinen, er det utsyn i fallende trinn mot N, V og S, noe begrenset i stigende trinn i Ø. Under selve steinen, er det bygget opp med småstein og vendt steinen skrått mot Ø. Området antas å danne et NS gående rom på 20 x 50 m. parallelt med dalgangen. Rommet fremstår inkluderende, utadvendt, innsyn og utsyn som gir høy grad av offentlighet.

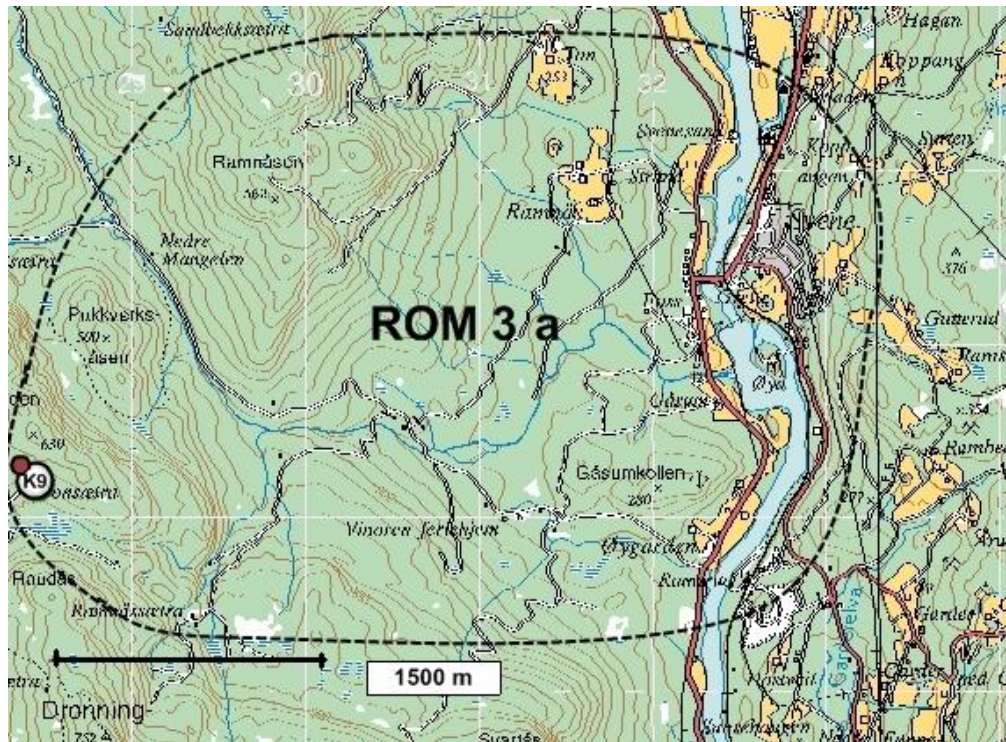
11.3.6. Oppsummering Kongsberg K4, K5, K6, K7, K8

Undersøkelsen i forhold til eksponering, viser at fire av rommene K 4, 5, 6 og 8, har *rundskue* med utsyn over mot horisonter i tre eller fire retninger, som gir høy grad av offentlig innsyn. De kan defineres som et enhetlig område med vidt areal for inkludering. To av disse er blandede ristninger, to er gropsteiner på større bergflater, med andre enkeltminner. Kun gropristningen K 7, *under toppen*, kan defineres som privat og er i mindre grad av offentlig.

11.4. Overordnet rom i Flesberg

Overordnet rom i Flesberg har jeg delt i to kartutsnitt da de ligger fra noen km. til mil fra hverandre. Det kan likevel forsvares å definere rommet som ett overordnet rom, fordi de tre lokalitetene ligger på samme måte som i de to forgående rommene, på hver side av dalgangen og Lågen, i vegger mot høydedragene som avgrenser dette dal - rommet. Det første kartet viser K 9 Toensetra 558 m.o.h. 3, 7 km. i dalveggen V for Lågen.

11.4.1. Flesberg overordnet del 1

Figur 74. Kart viser K9 Toensetra beliggenhet i stigende trinn 3, 7 km. V for Lågen

K9 Toensetra. Vindorn. Flesberg

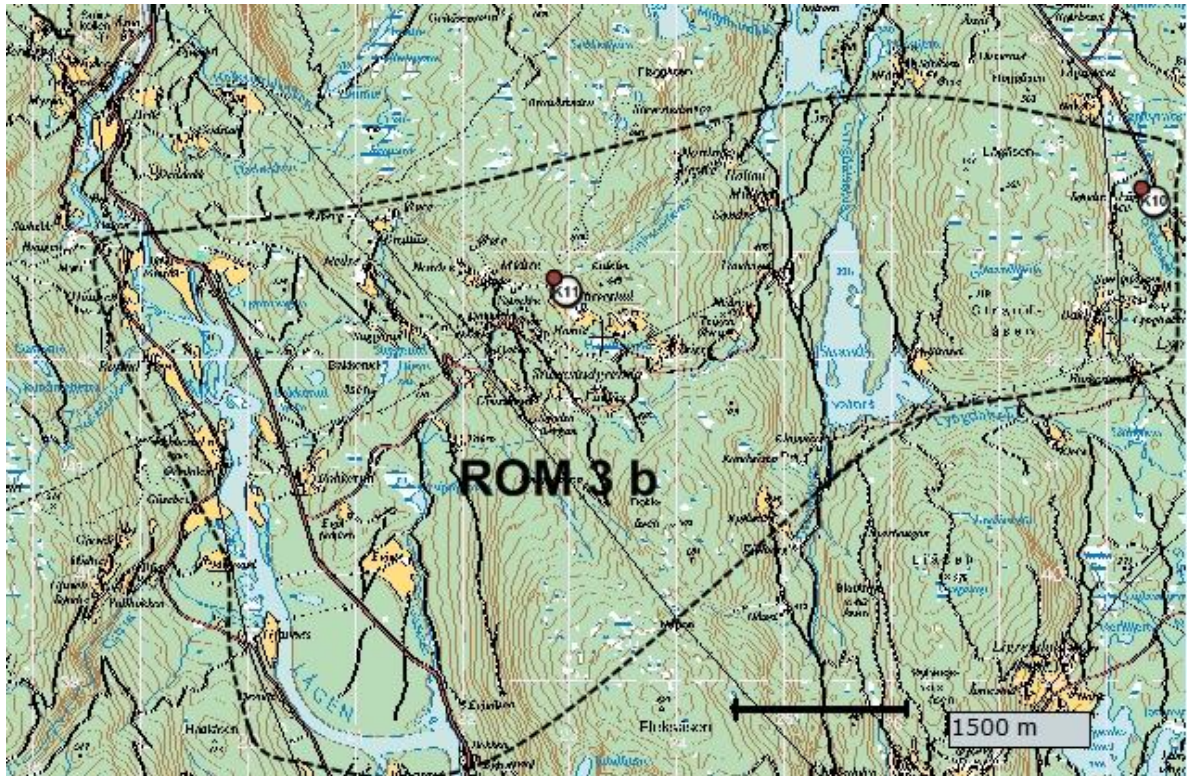

Figur 75, 76. Fra venstre K 9 Toensetra, på en smal bergflate på kantsone av setervoll med utsyn mot NØ og S 4 groper, hvorav 1 som er dyp og vid, mens de andre en mindre og grunnere.

K9: på kanten på en smal bergrygg som fremstår som et utsiktspunkt, med synsfelt mot dalgangen både i N og delvis i NV, minst i S. Ristingene ligger "på vippen" ut mot bratte fallende trinn i terrenget. Lokaliteten henvender seg likevel mest til nærområdet, til setervollen mot NV. Dette er den eneste gropristningen som ligger på dagens setervoll. Bergkanten inngir ikke til større samlinger. Innsynet er begrenset. Det er liten grad mulighet for inkludering av flere anlegg i landskapet. Rommet har klare kanter som avgrenser mot setervoll i NV og V og bratt synkende terreng i Ø og SØ. Plassen ses kun på 2 m. avstand og

bergflaten er smal og peker mot mindre kultsted for mindre grupper og må anses å tilhøre koden privat.

11.4.2. K10, K11 Dønnsteinen og Stuvstadsteinen. Flesberg.

Figur 77. Kart. K10 i Lyngdal 5 km. fra Lågen i V og K11 i Stuvstadgrenda noen km. fra Lågen i V.

Det finnes flere dalganger med skiftende kupert terreng, bestående av knauser og mindre dalganger på kryss og tvers i fallende trinnene mellom lokalitetene og Lågen. Fra utsiktspunkt ovenfor K 11, Stuvstad får en utsyn som viser tydelig hvordan dalgangen binder rommet sammen. Her er utsynet mot Lågen og dalgangen dominerende med klare markante landemerker i form av topper, høydedrag og horisonter i N og V. Dalgangens åser mot V ses på bildet i disen mot horisonten på andre siden av dalgangen Numedal.

11.4.3. K10 Dønnsteinen. Lyngdal. Flesberg

*Figur 78, 79.
Foto viser K10,
Dønnsteinen,
Knausete
terrengnet med lite
utsyn og innsyn.*

K10: rundskue ligger midtstilt, på toppflate av en 50 x 15 m. lang bergrygg med myrdrag i synkende terreng i S, Ø og V. Steinen er kvadratisk, markant på bergryggen som ligger NS gående i terrenget. Gropsteinen har svært begrenset utsyn, og må anses å ligge nede i terrenget runst, selv om den ligger på en bergrygg. Bergryggen er imidlertid en markant form i nærområdet, men i det overordnede rom, må den anses som privat og med lite innsyn. Først når man kommer 5 m. fra steinen, oppdages gropene. I S og V synker terrenget bratt ned mot myrer og bekk. Synsfeltet fra steinen, er begrenset av fallende og synkende trinn både i S og V. Lite innsyn og et avgrenset rom, gir mindre romlighet for samlinger og kan heller fremstå som rom for utvalgte utøvere av riter og lokal kultplass for mindre gruppers ritualer. Rommes ses derfor som ekskluderende, med lite innsyn og privat.

11.4.4. K11 Stuvstadsteinen. Stuvstadgrenda. Flesberg.

Figur 80,81. Foto: fra venstre heller 1, 25 m. Ø for gropsteinen. Til høyre, rektangelformet gropstein. Heller 2 og hule ligger 216 – 230 m. i NV.

K11: ryggen mot veggen i stigende trinn i terrenget. Lokaliteten ligger i nærområdet til to hellere, en hule og et bogastelle. Rommet ligger i kantsone av det underordnende rommet, mot bratt terreng og steile fjellvegger, som øker i stigende trinn mot toppen av rommets vegg i Ø. Åsene ovenfor, har vidt utsyn mot dalgangen i N og V, men innsynet til lokaliteten nedenfor, er minimalt. Stigende trinn i terrenget, avgrenser rommet og sperrer utsyn i Ø. Gropsteinen henvender seg til nærområdet, til heller 1 og flater i det nære rommet bakover mot helleren mer enn til rommet i front. Rommet er avgrenset også i NV og S ved fallende trinn.. Lokaliteten fremstår som et sted for få utvalgte eller mindre lokale gruppers aktiviteter, som privat. ekskluderende, med lite innsyn ut over rommet.

11.4.5. Oppsummering overordnet rom Flesberg

De tre lokalitetene, fordeler seg slik: K 9 *på kanten*, K 10 *rundskue*, K 11 *ryggen mot veggen*. Alle er gropristninger eller gropsteiner. Alle defineres som private, da det ikke er innsyn og liten grad av utsyn og de romlige forhold ikke gir plass til utvidelser. De to hellerne, kan bety oppholdsted mer enn møtested. Lokalitetene henvender seg til nærområdets mindre rom, avgrenset av bergkanter eller bergvegger, som gir inntrykk av innadvendt, skjult eller privat. Konklusjon samlet er at alle eksponerer seg mot nære rom og henvender seg til nære elementer, og må anses som private for mindre gruppers samling eller aktiviteter.

11.5. Rom 1, 2, 3. Hvittingfoss, Kongsberg og Flesberg.

I forhold til lokalitetenes eksponering, påvist gjennom plassering i terrenget som mulige kultplasser, utvekslings eller samlingssteder for større eller mindre grupper, har jeg valgt å oppsummere resultatene med tabell 4, som viser fordelingen mellom kategorier blandet, gropristning og gropstein. Jeg ser på om det er noen tendenser i forhold til henvendelser, som kan tilsi eksponering mot lokal kommunikasjon eller kommunikasjon av regional art. Forkortelsene som er brukt er: Utadvendt – innadvendt = U / I, offentlig – privat = O / P, ekskluderende – inkluderende = E / Ink. Oppsummering ga følgende:

11.5.1. Tabell 4

Resultat overordnet rom i forhold til henvendelser og plassering i landskapsrommet:

Lok nr.	Formelementer	U / I	E / Ink	O / P
K 1	Blandet ristning <i>ryggen mot veggen</i>	U I del mot N	Ink E del mot N	O 2 felt P
K 2	Gropristning	U	Ink	O

	<i>ryggen mot veggen</i>			
K 3	Gropristning <i>på kanten</i>	U	Ink	O
K 4	Blandet ristning <i>Rundskue</i>	U	Ink	O
K 5	Blandet ristning <i>Rundskue</i>	U	Ink	O
K 6	Gropstein <i>Rundskue</i>	U	Ink	O
K 7	Gropristning <i>under toppen</i>	I	E	P O bergrygg
K 8	Gropstein <i>Rundskue</i>	U	Ink	O
K 9	Gropristning <i>på kanten</i>	I	E	P
K 10	Gropstein <i>Rundskue</i>	I	E	P
K 11	Gropstein <i>Ryggen mot veggen</i>	I	E	P

11.5.2. Offentlig eller privat: gropsteiner, gropristninger og blandede ristninger

I 11.5.1. Tabell 4, er syv lokaliteter offentlige, derav tre blandede, to gropsteiner og to gropristninger. Alle syv har høy grad av inkludering, utsyn over og innsyn til stedet. Fire fremstår som private, to gropsteiner og to gropristninger på fast berg. Alle har liten grad av innsyn, litt utsyn ut over lokaliteten og ligger i områder uten blandede ristninger. Alle i Flesberg kommune, danner et område med kun groper, som tilsier lokale plasser. Jeg bygger på dette i den videre analysen, for å finne ut om dette påvirker valg, som kan tilsi tendens mot at gropristninger og gropsteiner i områder med kun groper, fremstår som symboler, med en annen samfunnsfunksjon, enn groper i områder med blandede ristninger. Jeg er i tillegg ute etter om det er forskjell for de to gruppene i valg av å bruke steiner eller fast berg i landskapet og bruk av geologiske strukturer.

Kapittel 12 Næranalyse av underordnede rom

12.1. Gropenes henvendelser og gropstedets eksponering.

Ifølge Gansum m. fl. (1997), er det visuelle en relevant variabel for å analysere forholdet mellom kulturminner og landskapet. For at jeg skal kunne betrakte landskapet som en overflate, velger jeg i denne del av analysen et lavt ståsted. Kart og foto, er sentrale verktøy i visuelle næranalyse, derfor følges kartene av foto. Utvalget viser mulige konkrete formvalg, som kan vise den visuelle estetiske dimensjonen ved valg av plassering av bergkunst; den dimensjon som viser at mennesket i fortidige samfunn kombinerte materialer, form og funksjon for å oppnå rådende sedvane. Gansum m.fl. (1997:13), mener at lokaltopografien, har spilt en viktig rolle i innredning av landskapet. Jeg tror at gropene som i utgangspunktet gjør lite av seg, kan særlig dra nytte av å bli løftet frem som formelementer i landskapet. Dette er et kjerneområde i problemstillingen derfor bruker jeg Mørchs analysemodell (Fig.52.) som et redskap for å konkretisere den teoretiske og metodiske tilnærming gjort rede for i Del I: 1.3. Fig. 4, 5, samt 2.2, 3.1, 4.3, 5.1, 7.1 og kapittel 8.

Begrepene ”stigende eller fallende trinn” (Fig. 2 Gansum m.fl. 1997:14), vist i Figur. 55 i oppgaven, illustrerer observatørens mulighet for utsyn fra synsfelt og siktlinjer mot avgrensning av rom. Trinnene kan være gradvis stigende eller fallende. Dette er tatt med i kartene, for å vise hvordan blokkerende topologiske elementene i det nære rommet, gir avgjørende rammer for funksjoner i strukturering. Jeg bringer ikke inn et nytt metodegrep, men konkretiserer forholdet mellom form og funksjon ved å anvende Mørchs modell for å undersøke intensjonell plassering, formelementer og funksjon. Fragmenter som viser seg i vertikale og horisontale linjer, markante geometriske former og geologiske kvaliteter, gir henvendelser til formelementer. Gansum m.fl. påpeker at et lavt ståsted, kan få frem tredimensjonale kvaliteter. Dette er viktig for meg som et tillegg i felt, som ikke ses på kalkeringer og forminskede frottager. Det overordnende rommet deles i seks underordnede rom. Mitt utgangspunkt er at ristningene er plassert i terrenget etter bevisste valg. Når jeg analyserer nærrommet, ser jeg på fallende og stigende trinn (9.2.4, figur 56) Stigende trinn, kan gi grader av blokkering i forhold til utsyn over og innsyn til ristningene. Dette kan fortelle om viktige henvendelser til betydningsbærende siktlinjer til dalgangen, til elver, fossefall, bekker, myr eller horisonter. Dette forsøker jeg å avdekke i kapittel 12.

12.1.1. Variabler tilknyttet gropenes henvendelser i komposisjoner.

Kategoriens undergrupper, er beskrevet i 6.1.2. Tre variabler er valgt for gropens plassering, i tillegg til de begrep Gansum m. fl.(1997) foreslår. Jeg har laget følgende klassifiseringssystem:

- 1) GOB - groper som henvender seg til eller er del av billedristninger som figur, skip, vogn, hånd, fotsåler (Ikon eller indeks)
- 2) GOK - groper som opptrer enkeltvis i kantsoner eller strødd ut, uten henvendelse til andre groper eller billedristninger (Symbol)
- 3) GOF - kun groper, enkeltvis, på linjer, som danner trapes, trekanten, firkanten, haler eller spiraler. Groper som henvender seg til andre gropetegn, gropsvermer eller gropvarianter med andre groper (Indeks og symbol)

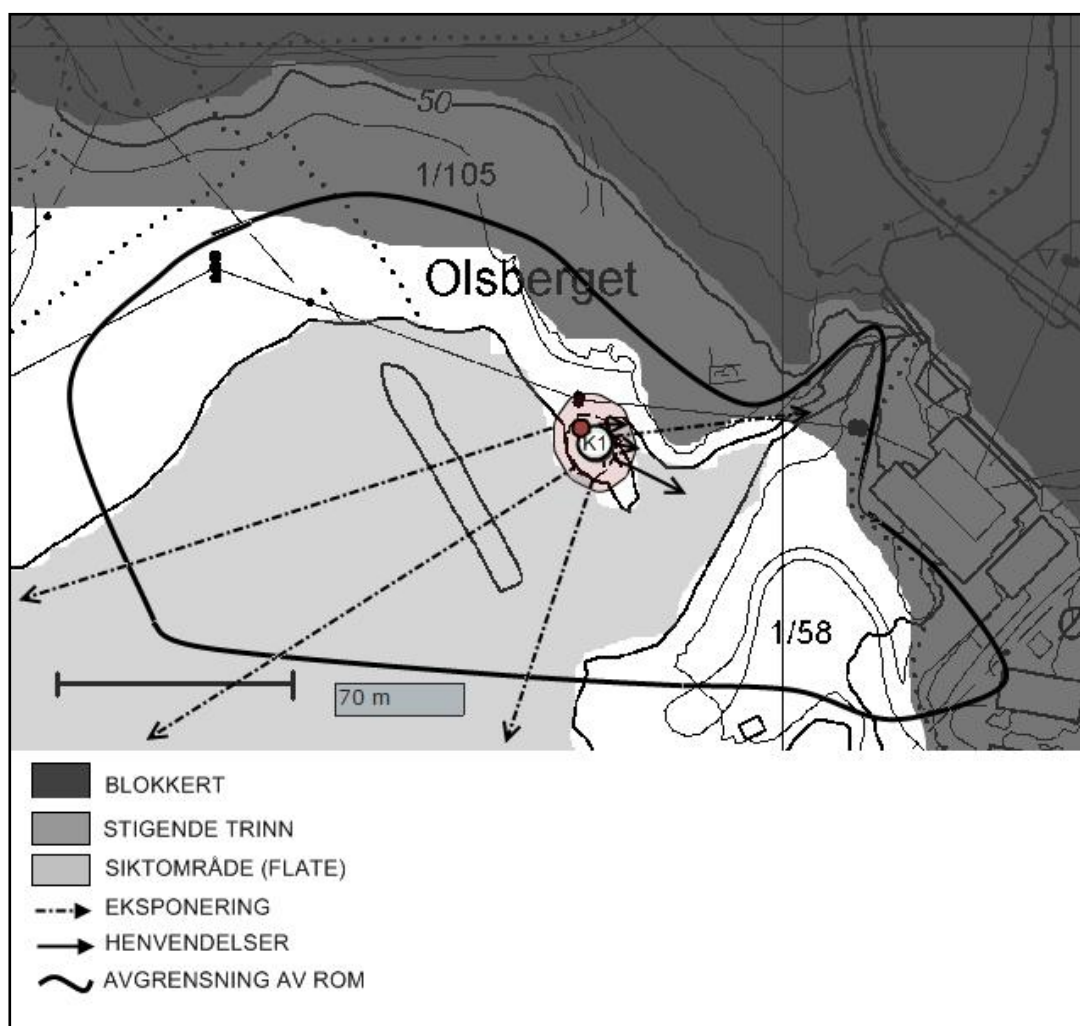
Figur 82, 83. Foto fra venstre viser K4, delfelt 1, hvor de nærmeste gropene henvender seg mot kretstegnet og videre K7, rammet inn av sprekker, og hvor man kan ha utnyttet ulike fargefelt i berget som inspirasjon. Begge gropristninger kan plasseres i gruppe 3 (GOF.)

12.1.2. Formelementer og funksjoner.

Formelementene kan forsterke funksjoner. I eksemplet ovenfor danner de to gropene på K7, en samlet avgrenset komposisjon, der groper og sprekker danner helhet. I arbeidet med formelementer, anvendes begrep som rom, linjer, form og farge, etter Aksel Mørchs modell (1984) for formalestetiske funksjoner og formelementer. Figur 47. beskrevet i kapittel 8.5. viser hvordan de ulike formspråk kan gi ønsket funksjon som balanse – ubalanse, bevegelse – ro og symmetri – asymmetri. Funksjonene, kan si noe om intensjon slik jeg viser til med skuringsstripene i Hvittingfoss, felt 1 og 2. Bevisst plassering, forsterker skipets bevegelse og retning ut i elva. Gansum m. fl. (1997) og figur 47 (Mørch 1994), kombineres for å kunne svare på problemstillingen avgrenset til to områder:

- 1) Arkitektur, plassering og rom (flate)
- 2) Komposisjon(GOB, GOK, GOF), motiv (symbol, ikon og indeks), form(farge, linje) og geologiske strukturer.

12.2. Hvittingfoss, Underordnet rom 1 Eid. (K 1: 4 felt)

Figur 84. Kart over rom 1, K1. Hvittingfoss.

12.2.1. Arkitektur, plassering og rom.

K1, felt 1, 2, 3, kan være rester etter en større lokalitet mot SØ. Felt 4, en steinblokk, 65 x 65 cm. ble funnet i fossen etter sprengningsarbeid ved Vittingen AS. I dag plassert på kulturhuset i Hvittingfoss. Denne informasjonen om bergets tapte utbredelse, er viktig for å kunne forstå hvilke mulig funksjon og sammenheng K1 kan ha vært del av. På den 15 - 20 m brede flaten, finnes to midtstilte ildpåvirkede ovale fordypninger. Toppflaten er 40 x 15 m. og strekker seg fra elvas i SØ inn mot NV. På toppflaten er det ingen ristninger, denne synes heller å være anvendt som samlingssted. Felt 1 og 2, henvender seg mot den tapte fossen og det tørrlagte sundet i NØ. De to nederste skipene, på felt 1 og felt 2, er hugget på skrånende bergflate, henvendt mot vannspeilet. Felt 1 er ikke synlig fra toppflaten. To skip er datert til EBA, Per 1 (Østmo 1990:122). Stigende trinn (fra 39 til 59 m.o.h.) i N og NØ opp til fossens topp, gir ”mot veggen” og blokkert utsyn. Eksponeringen ut over rommet i SV og horisont i S.

12.2.2. Komposisjonen, motiv, form og geologiske strukturer.

Plassering i forhold til geologiske strukturer, sprekker og teksturer, viser at på felt 1 og 2, følges skuringsstripenes markerte horisontale linjer i bergets lengderetning. På tvers av bergryggen, løper flere sprekker og noen kontrasterende linjer med rødlig valør. Berget har prikkete grov overflate. Feltene er atskilt i tre komposisjoner, som ikke synes å henvender seg til hverandre, men til vika bak berget og området ved tapt foss og vannspeil i SØ.

Figur 85, 86, 87. Foto viser fra venstre en dominerende sprekk som går på tvers av bergryggen og nærbilde av den prikkete, ruglete teksturen. Til høyre ses sprekkdannelse som går fra skipet i Felt 1 ned mot vann i NØ.

Figur 85, viser en markant sprekk, som løper tvers over lokalitetens lengderetning og skaper en kontrast til skuringsstripenes. Som nevnt i del I (Sognnes 1999, Brox Nilsen 2005: 14) ses sprekker, som aktive deler av sjamanisme og rituelle koder. Sognnes viser til eksempler fra David Lewis – Williams, som i 1990, skrev om sprekkenes rolle som åpninger inn til berget, relatert til sørafrikansk bergkunst. Sprekker og fordypninger som meningsbærende deler, var en av oppdagelsene fra utgravingene ved heller i Sverige og på Bornholm. Naturdannelser som skuringsstripenes og sprekker ser Mandt som selve inspirasjonen og årsak til valg av stedet for bergkunst. Dette ønsker jeg å finne mer ut av. Jeg gjennomgår nå de fire feltene med fokus på mulige formelementer som kan gi ideologiske eller rituelle funksjoner.

12.2.3. Felt 1

Figur 88, 89, 90. Foto: Felt 1. Fra venstre, fra lav synsvinkel sessprekk fra skipet som danner en renner med oval grop mot vannspeil. Videre hele skipet som ligger parallelt med skuringsstripene. Til høyre, utsnitt som viser høyre grop noen millimeter dyp, 1,5 cm. i diameter, mellom kjøl og stavn. De to gropene er integrert i skipets symbolinnhold.

Ved å se på felt 1 fra lav synsvinkel i NØ, tydeliggjøres en diagonal renne fra skipet underside til vannspeilet i NØ. En oval grop, kom til syne på en hylle i den vertikale veggen mot vannspeilet. Skuringsstriper følger bergets lengde, også i veggene i NØ. Skipet er plassert parallelt med skuringsstripene. Stripene kan ses som fartslinjer, for å oppnå bevegelse og henvendelse ut i elva. To groper, er plassert symmetrisk på hver side av skipet, mellom kjøl og stavn. De kan bidra til å samle bevegelsen eller de kan synes å flyte med skipet.

Symmetrien er et virkemiddel i billedkommunikasjon som kommer frem i skipets formuttrykk. Virksomme binær opposisjon kan være horisontalt – vertikalt, hardt – bløtt, ubalanse og bevegelse – ro og harmoni. Gropene peker mot et innhold, en myte eller ide tilknyttet skip. De opptrer ikke som selvstendige symboler, men som del av ikonet skip (GOB).

Østmo (1990: 122), daterer skipet til EBA per 1. på grunnlag av relevant skipskronologi. Den tette sammenhengen mellom grop og skip, sannsynliggjør at gropene er hugget i EBA, Per. 1. Dette girt meg en unik mulighet til å drøfte gropene og gropstedene i lys av sannsynlig datering av Felt 1 kommer tilbake til i oppsummerende del, og drøfting av funksjon og mening i kapittel 13.

12.2.4. Felt 2

Figur 91, 92. Foto viser Felt 2, tre skip. Skipet øverst er 42 cm. ,midterste 93 cm, nederste 63 cm.

Felt 2 ligger 9, 4 m. SØ for felt1. Tre skip er plassert på parallelle linjer i skuringsstripene. Østmo mener at de ikke er hugget samtidig. Groper finnes 2 m. i S, men de synes ikke å henvende seg til felt 2. Den prikkete teksturen, skaper rytme i flaten. Den binære kontrasten hardt – bløtt, oppstår mellom de myke halvbuen og tekstur i det nederste skipet på felt 2. Østmo tolker skipet som tofuret, EBA Per. 1. På samme måte som Felt 1, er skipene plassert parallelt med skuringsstripenes lengderetning som gir bevegelse ut mot elva. De to enfurede

skipene er skadet og vi kjenner ikke opprinnelig lengde. Den nærmeste gropen er 2 m. i NV. Enfurende skip plasseres av Østmo til YBA.

12.2.5. Felt 3

Figur 93, 94. Foto viser fra venstre felt 3. med grop 1, plassert 6 cm. SØ for fotsålene,. Grop 2 ligger 37 cm. fra håndens nedre bue, i utkant av komposisjonen i retning av sprekk og felt 2.

Felt 3, består av fire fotsåler med tverrstropp, en sprikende hånd og to groper. Gropene er 6 cm. i diameter og 0,5 cm. dype. Såleparene som vises på Fig. 105, 106, er plassert rett overfor et sterkt skadet sålepar to i NØ. Hånd og fotsåler med tverrstropp i Felt 3, dateres av Østmo til EBA (1990 : 123) Hvis vi ser gropene som BAFenomen, slik Østmo argumenterer for, kan begge gropene på felt 3 ha fungerer som pekere mot hånd og såler som symbol. De er ikke direkte del av figurene, slik som gropene på Felt 1, men kan ses som del av samme ide. Et alternativ er at gropene kom først, og at stedet var etablert som kultsted. De som hugget hånd og fotsåler, kan da ha ønsket å knytte budskapet til gropenes meningsinnhold. Gropene fremstår som indeks (GOF).

12.2.6. Felt 4

Felt 4, løsblokk med fem føtter, tre med tær, funnet i 1907 etter sprengningsarbeid. Funnet i fossen med ristningene ned, ifølge Skolems beskrivelse fra 1914 (Skolem1914:8 i Østmo 1990: 24) Etterpå ble den murt inn i veggen i fabrikkhallen på Vittingen AS. Fra 1984 ble den flyttet til Lågendalsmuseet på Kongsberg (Østmo 1990:27) før den i dag er oppbevart på Vittingen Kulturhus. Felt 4 består, som nevnt av fem føtter, tre nærmest uskadd med fem tær. To kun konturer. Tre føtter med tær, fremstår som tydelige, mens to føtter, øverst og til høyre, mangler øvre linjer. Pga. funnsted antas de fem føttene, å ha tilhørt samme lokalitet som Felt 1 -2 og 3. Steinen har samme tekstur, men fargen på steinen er imidlertid annerledes. Berget er sprengt bort ytterst i SØ hvor man kan anta at blokken satt. Det er ikke skuringsstriper i teksten. Strukturen på huggesporene er grove og klare. Gropmerker som ses, er prikkhugde punkt.

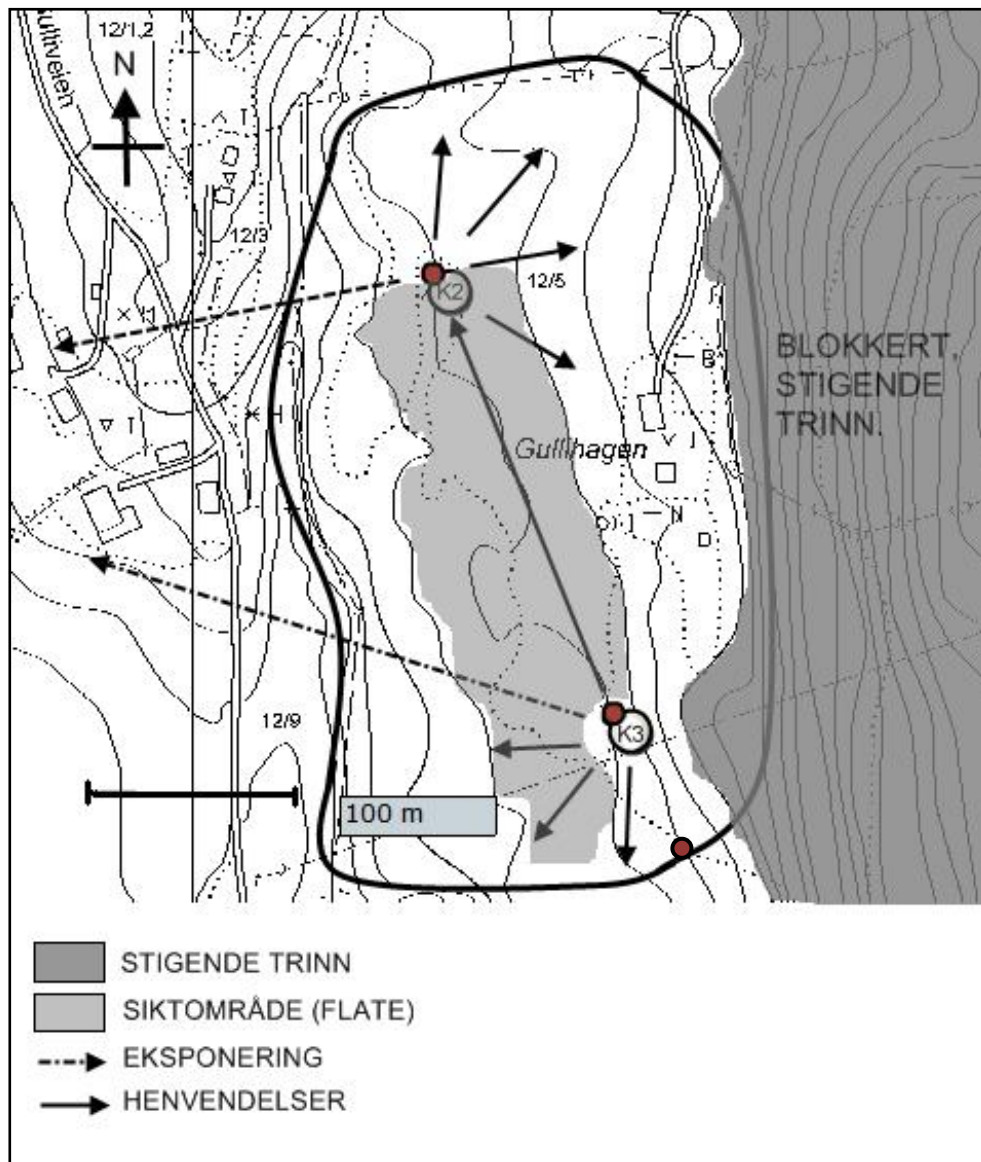
Figur 95,96. Foto viser Felt 4, Hvitvingfoss.

Føttene måler fra 20 – 26 cm. De er mindre enn fotsåleparene med tverrstrøpp i Felt 3 som målte 28 -29 cm. Østmo daterer nakne føtter med tær til YBA (1990:123). Her finnes ingen skålgroper.

12.2.7. Oppsummering – Rom 1, arkitektur og komposisjon.

I forhold rommets arkitektur og bergets komposisjon, viser analysen at rommet kan ha hatt kvaliteter, som har vært avgjørende for stedsvalg for rådende ideer. Kartet (Fig. 85), viser at siktlinjen er størst mot kysten, elva i S og SV, mens de nære henvendelser er i større grad koblet til skipene. Gropene, hånda og fotsålene, er rettet inn mot den nære topologi som den lille vika og den lune havna og fossen. Rommets eksponering utad mot SØ er tydelig. Vika møter blokkering i SV med stigende trinn i terrenget. Motivene henvender seg til det nære rommet i NØ og N. Siktlinjer og eksponering rettes mot S og SØ, til innfarten fra Lågen og kysten ved Larvik 6 mil i S.

12.3. Underordnet rom 2 (K 2, K 3) Gullihagen. Hvittingfoss.

Figur 97. Kart over underordnet rom 2. Hvittingfoss.

12.3.1. Arkitektur, plassering og rom.

Det er fri sikt mellom lokalitetene K 2 og 3 på flaten mellom dem. Flaten er markant avgrenset. Utsikten er blokkert mot Lindtjernåsen i Ø. K3 har dominerende landskapselementer som bergveggen, som påvirker hele rommet. Markant bergvegger på 40 – 60 m. forlenger den 20 m. lange vertikale veggen hvor groppen finnes. Veggen møter en sammenhengende horisontal flate 30 x50 m. i S og SV. Vegetasjon består av løvskog med hassel og mye einer. Binære opposisjoner som preger rommet, er vertikalt – horisontalt. stort –lite. Kantsonen med røysene, vender seg mot den åpne flaten ut mot et større, mulig offentlig

rom i siktområdet mellom K2 og K3. Dette kan tolkes som om stedet har både hatt en lokal rolle som kultplass, og vært inkluderende og åpen samlingsplass for flere.

Figur 98, Foto viser rommet i front av K3, med rundrøys 14 m. i SØ.

På flaten mellom. Ses flere steinansamling som ikke er analysert.

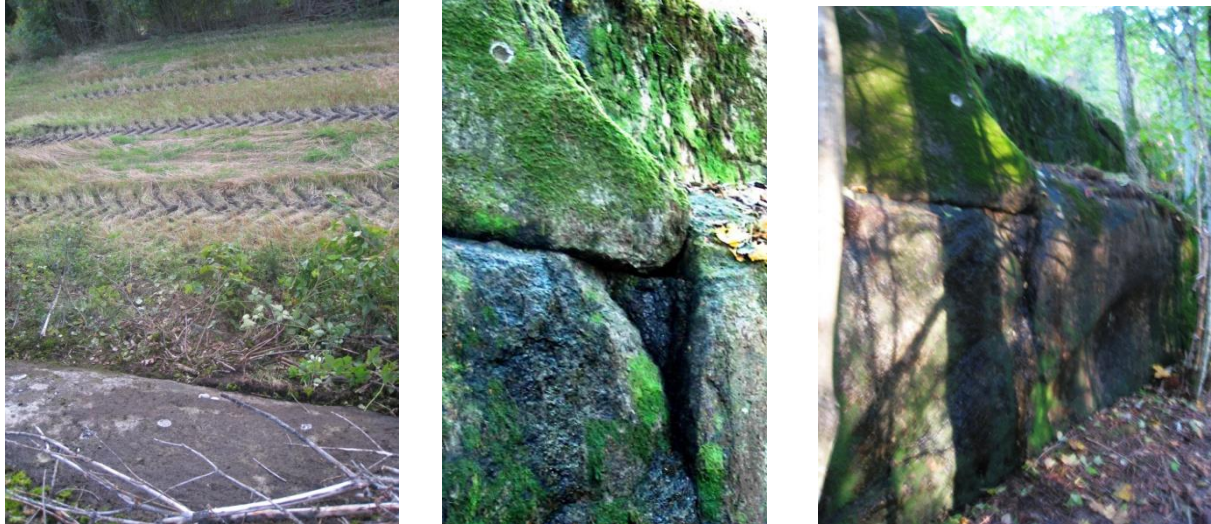
I NV åpner rommet seg i et NS gående flate på 250 x 100 m. mot K 2. K2 er S vendt og består av to sikre til fem usikre groper. Mellom K2 og K3 er det et åpent synsfelt uten vegetasjon. De 3 gropene på K2 og K3, fremstår som selvstendige symboler, uten henvendelse mot andre figurer (GOF). Fra begge gropestedene, kan man se over mot horisonten i V. Eksponeringer går ut over rommet i V, mens den nære topologien synes betydningsbærende i S og SØ. Gropen på K2, peker i tillegg mot to enkeltminner 14 – 17 m. i S., en rundrøys og en rydningsrøys. Rundrøysa som ble oppdaget høsten 2008 og er ikke undersøkt videre ennå.

Figur 99. 100, viser rundrøys 2x 2 m. Til høyre to glatte steiner, mulige knakkesteiner i røysas kantsone i Ø.

12.3.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Gropa på K 3 er 7 cm. i diameter og 3 cm. dyp, plassert på loddrett 2 m. vertikal flate. Mens K2 har 2 groper på en bergnabb mellom to oppdyrkede jorder. Kartet viser at det fra både K2 og K 3 er eksponering over nærrommet i retning Lågen.

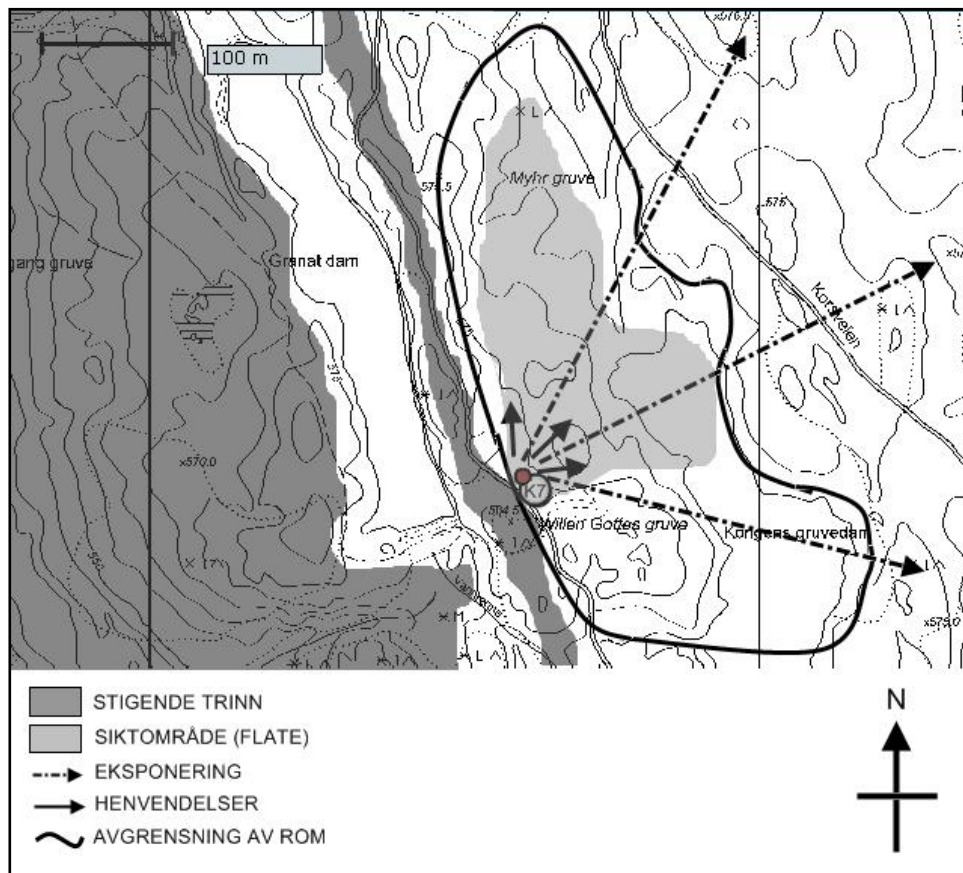
Figur 101, 102, 103. Foto viser fra venstre K2, med gropene plassert på skrånende bergnabb mellom innmark. Til høyre K3 hvor gropen er hugget vertikalt i bergvegg. Rom 2. Gullihagen. Hvittingfoss.

Nærbilde Fig.102, viser at gropen på K 3, er hugget på en flate som danner en 45 graders vinkel inn mot et trekantet hulrom. En sprekk fortsetter ned i rett linje og treffer grunnen i 90 graders vinkel. Linjene forsterker oppadgående form og høyde. Veggen er S vendt og solen treffer dette partiet direkte fra NØ. Bergveggen 10 m. mot N er avskallet, mulig ildaktivitet. Fra gropen er det siktlinje over nærrommet i N og NV. På K3 i NØ bergknausens øvre punkt, nyere rydningsrøys og samling av 4 steiner, størrelse 30 x 40 cm.

12.3.3. Oppsummering underordnet rom 2, Gullihagen. Hvittingfoss.

Mulige intensjonell plassering i landskapet, som markeringer, kan ha vært den klare rette bergveggen i Ø. Denne skaper et kjennetegn og landemerke for området. Gropene synes å tilhøre en annen tradisjon en de forgående på K1. Det kan være mulig at rundrøysa er samtidig, men det kan også være at plassen har innbudt til ny aktivitet i senere tider. I Sansvær, Komnes og Hedenstad, mellom Hvittingfoss og Kongsberg, er det flere store rundrøysanlegg datert til JA. Gropristningene fremstår som selvstendige gropsymboler(GOF) Underordnet rom 2, fremstår som åpent og med utsyn som strekker seg langt ut over rommet mellom de to lokalitetene både mot N, NV og V.

12.4. Kongsberg. Underordnet rom 3 Granatberget (K7, 1 felt)

Figur 104. Underordnet rom 3, Kongsberg.

12.4.1. Arkitektur, plassering og rom.

Figur 105, 106. Foto viser K 7 som hever seg i landskapet i N. Bergets stigende trinn fortsetter 40 m.

Rommet avgrenses i en vifteform i fallende trinn og henvender seg i NØ mot elva og horisonten i Ø. Gropristningene "under toppen" på den 40 m. lang, 15 m. bred, 10 m. høy hvalformet ryggen, fremstår monumental NS gående med kraftig fallende trinn mot gropfeltet. Den fallende flaten har stor grad av innsyn fra nærområdet fra N og NØ, men mot

Granatdammen i V, blokkeres utsynet av sterk stigende trinn i øvre kant mot V. Berget ligger nærmest som en pil mot N.. Ristningen henvender seg til myrdraget 15 m. i NV.

12.4.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

De to gropene rammes inn av sprekker som nærmest danner en ramme rundt ristningene.

Bergets overflate overrisles med vann fra myr i terrenget ovenfor. Dette fremhever overflaten som fra før er glatt og polert og gir teksturen nærmest et glinsende uttrykk. Vanntilførselen synes å ha virket inn på plasseringen i tillegg til sprekken i bergets lengderetning. Bergets sprekker fortsetter i rette linjer i stigende trinn mot bergets topp i S.

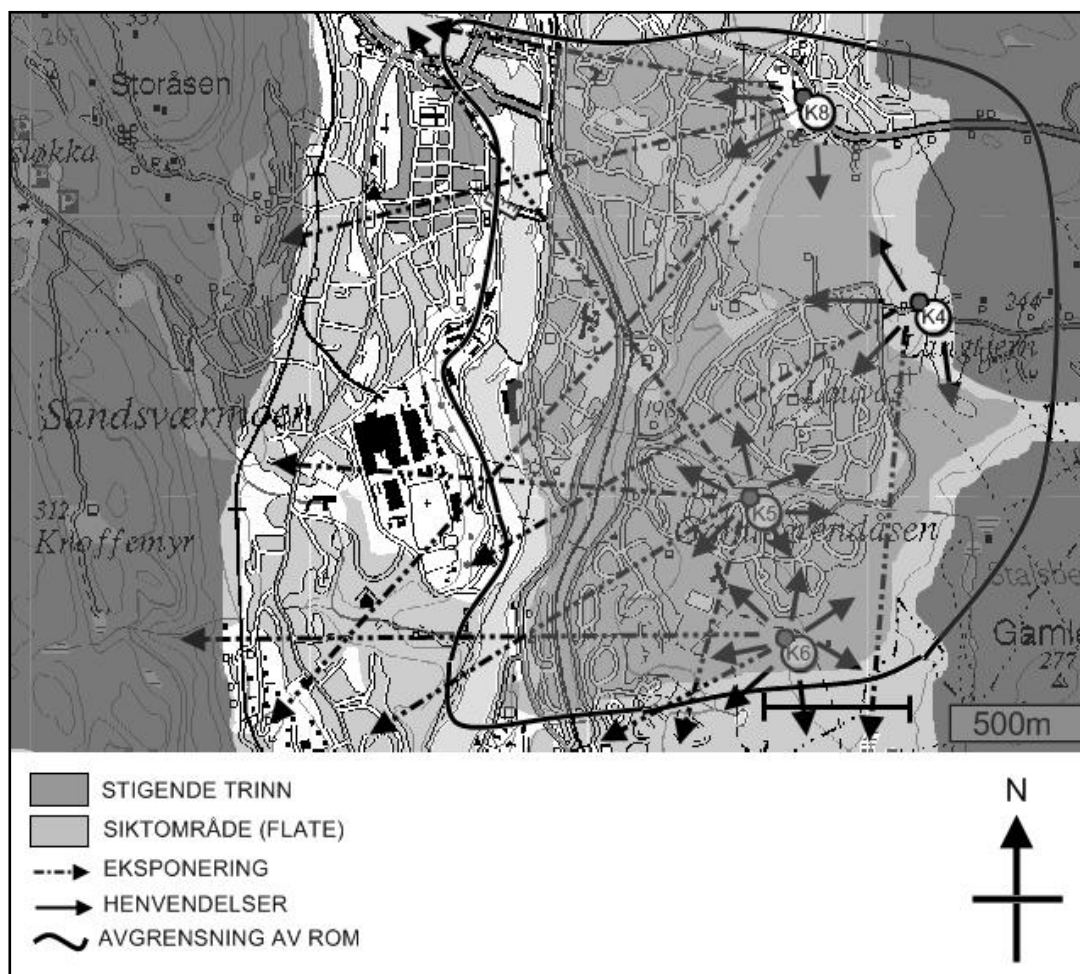

Figur 107, 108. Til venstre utsnitt, som viser hvordan sprekker rammer inn gropene. Til høyre viser hvordan berget er delt i fargeflater.

12.4.3. Oppsummering underordnet rom 3. Granatdammen. Kongsberg

Underordnet rom 3, viser et eksempel på hvordan et felt med kun groper, fremstår samlet hvor gropene er hugget på et lite avgrenset område tiltross for at bergryggen brer seg 40 – 45 m. i bratt stigning mot SV. Måten berget er anvendt, med gropene hugget ytterst på en tunge, mellom sprekker, og ikke på det høyeste punktet på bergryggen, forteller noe om intensjonell henvendelse. Gropene henvender seg ikke oppover, men i fallende trinn i terrenget i N. I front av gropstedet, ligger våtmark og myr som synes viktigere enn den markante bergryggen i SV. Plasseringen nærmest gjemt nederst på bergflaten, gjør at rommet fremstår som lukket og ekskluderende.

12.5. Kongsberg Underordnet rom 4 Gamlegrendsåsen

Figur 109. Kart viser underordnet rom 4. K4, K5, K6, K8. Kongsberg

12.5.1. Arkitektur, plassering og rom.

De fire lokalitetene ligger 500 til 820 m. fra hverandre, 227 – 277 m.o.h. Alle ligger i svakt fallende trinn med eksponering og utsyn over til horisonten i S, V og N. Alle er anlegg med høy grad av offentlige innsyn og inkludering. Underordnet rom 3, har et felles trekk som må bemerkes først. På samme måte som Hvittingfoss K 1, danner elven ved Kongsberg et nytt fossefall, med store markante svaberg. Her måtte man på land for å komme videre opp elva. Svabergene er aldri undersøkt med tanke på bergkunst. Her er gode fiskeplasser. Svabergformasjonene og fossen avgrenser rommet i V. Fra K6 og K8, er det eksponering til fossen, elva og flere fossestryk nedenfor Nybrufossen.

12.5.2 Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

K4,K5,K6, K8 har særtrekk i komposisjon, geologiske strukturer, form og motiv. K4 og K5 er blandede ristinger, mens K6 og K8 er gropsteiner med groptegn, dvs. ikke kun groper, men med enten hale eller renne. Tre av lokalitetene fremstår som anlegg med enten steinformasjoner, heller eller røyser innen radius fra 1 til 70 m. Alle ble i forrige kapittel tilknyttet overordnet rom definert som rundskue med høy grad av offentlige med innsyn til og utsyn ut over rommet med høy grad av ekskludering. Området har geologiske strukturer som er omtalt under særtrekk ved geologi i Numedal. Se 10.3 om geologiske særtrekk. Dette innebærer mulige kontrasterende felter i berggrunnen som det er kan være interessant å se om er utnyttet intensjonelt i området. Linjer, flater og romlige kontraster som kan skape binære opposisjoner, kan i dette rommet handle om steinsettinger, gropsteiner og svaberg som skiller seg ut som markerte struktureringselementer i landskapet. Rundskue handler for alle rommene om komposisjoner der flaten gropsteinene står på eller hvor motivene og gropene finnes, danner et platå som ikke er avgrenset, men synes i flere tilfeller å bre seg videre under opparbeidede hageanlegg. Tapte relasjoner og sammenhenger er derfor et trekk som forsterkes av at K4,K5 og K8 ligger midt i boligfelt. Jeg går nå igjennom K4,K5,K6,K8 før jeg oppsummerer rommets særtrekk.

12.5.3. K4 Langekjenn Felt 1 – 5

K 4 Langekjenn er delt i fem delfelt. 87 groper og figurer, finnes innenfor synlige utstrekning på 12 x 10 m. Pga. manglende økonomiske ressurser, er forminskningen av kalkering ennå ikke tilgjengelig. Plansje 2 og 3 i Appendiks B viser hvordan jeg har delt feltene etter 3 motivkonsentrasjoner. To nyere inskripsjoner fra 1742 og 1912 er skilt ut som felt 4 og 5 i kantsonen mot inngangspartiet i S og ved gårdsvei i SØ. K4 ligger i et nærmest flatt terreng med noen øyer mellom flate vide områder. Fra N kommer stier og fegater fra K 8 Kjerringsteinen. Fra K 4 går det stier og steingarder mot S i retning K 5

Figur 110. Foto viser at K4 ligger i opparbeidet hage Felt 1.2.3. kan fortsette mot NV. Her under oppmålingsarbeid ved Kongsberg Kommune, høsten 2007

K4 er avgrenset etter bergets synlige grenser, men sannsynlig fortsetter berg under plenen i N og NV. K4 fremstår som rundskue med utsyn og innsyn i alle

himmelretninger og svakt hellende mot jordene i S og myr i SV. Våtmarken ligger 30 m. i V. Ei markant furu vokser i kanten i NV og forstyrrer den visuelle forståelse av flatens avgrensninger. Den synlige del av K4 danner et rektangelformet berg. Delfelt 4 og 5 er nye inskripsjoner og henvender seg ikke til delfelt 1, 2 og 3.

12.5.4. Komposisjon, motiv, form, geologiske strukturer.

K4s bergflate, utgjør en klar flate med mindre sprekker, fordypninger og med tydelige skuringsstriper. De over 40 gropene, svermer, punkter og groptegn, synes å tilhøre ett formspråk, som i stor grad skiller seg fra billedmotivene. Midt mellom delfelt 2 og 3, finnes en fordypning 1,5m x 1 m. , 50 cm dyp. Den trekantede fordypningen synes å være konstant vannfylt (se Plansje 2 og 3 i Appendiks A) Sprekker og høydeforskjeller skapt av fordypningen, kan ha hatt betydning for plassering av gropene på felt 2 og 3. 30 - 40 groper, 8 groptegn og 7 gropsvermer synes strødd ut over området rundt fordypningen. er inntil 50 cm. dyp med stein i bunnen. Tre knuseflater eller aktivitetsflater bestående av avgrensede ovale polerte konkave flater, finnes på Felt 2, Flaten er tett og gråsvart og har mange spor etter kakking, prikking og knusing eller banking.

Figur 111, 112. Foto viser trekantet fordypning på Felt 2, 1,5x 1m.. Til høyre. En av syv prikksvermer.

Deltfelt 1, 2 og 3 er komplekse og vil kreve omfattende analyse av enkelfigurer for å belyse fragmenter tilknyttet mening og funksjon. Jeg har valgt å konsentrere meg i hovedsak om gropkonsentrasjoner som kan kaste lys over problemstilling tilknyttet gropenes mangesidige funksjon og mening. Andre motiv vil omtales hvis de kan kaste lys over gropproblematikken.

12.5.5. Delfelt 1. 12 groper, 1 gropetegn og 1 kretstegn

Figur 113. Foto K4, delfelt 1, NV Flaten er lysegrå og fortsetter under gressplen i NV. Kretstegnet er 11 cm. i diameter, grunt uthugd i prikketeknikk.

Delfelt 1: Tolv groper i diameter fra 1 til 7, dybde 0,5 - 2 cm. Ett uthugget kretstegn, 11 cm. i diameter, en linje går i bue 3 cm. til en grop i NV. (Jevnfør Plansje 3, felt 1 Appendiks A) Delfeltet ligger mot NV.

Feltet henvender seg ikke til andre delfelt, men fremstår som et selvstendig felt med felles formuttrykk. 10 av de 12 gropene, gropetegnet og kretstegnet danner her to grupper i NV.

Figur 114, 115, 116. Foto: delfelt 1, gruppe 1, med fire groper og kretstegn med S buet linje til gropen i N. Til høyre gruppe 2, med åtte groper og til høyre ses gropen med et konsentrisk punkt med linje.

Berget har en rødlig overflate. Skuringsstripene fremhever lengde retning NS. Overflaten har kontrasterende farge i forhold til delfelt 2 og 3 som er gråsvart i valør. Skuringsstripene fortsetter inn i felt 2 og 3 og binder lokaliteten sammen. Gropetegn og kretstegnets plassering, peker mot en komposisjon der de henvender seg til kretstegnets symbolske ide. Gropa som er bundet til kretstegnet må betegnes som indeks, en peker som er bundet til kretstegnets meningsinnhold. For øvrig finnes ni kretstegn på Østlandet som omtales av Østmo med henvisning til Marstrander (1963:266) De ses som del av sirkelformede spiraler og figurer. Enkle sirkeltegn og uthugde sirkler er vanlig i BAs ristninger. Østmo nevner foreslått symbol for sol, hjul eller for politisk makt, rikdom eller høy status like mye som religiøst symbol (Østmo 1990:104). Gropen som er bundet til kretstegnet med buet linje, kan ses som en del av

ikonet kretstegns meningsinnhold. Gropene som er gruppert i nærheten kan i tillegg være pekere mot kretstegnet. Gruppe 1 henvender seg til kretstegnet (GOB).

12.5.6. Delfelt 2 og 3 Ubestemmelige figurer, rektangel, groper og bokstavrekker

Det er registrert 29 groper 2 – 7 cm. i diameter, dybde 1 – 3 cm. og 8 groptegn diameter 3 cm, dybde 0,5 – 2 cm. varierende med streng, bue eller linje fra gropa. Syv gropsvermer med 15 - 30 prikkhugde merker i ansamlinger, defineres som gropsvermer etter Østmo (1990). 13 av figurene på delfelt 2, er definert som ubestemmelige. En kan være en mulig sjaman, da lignende figurer er omtalt av Sognnes (1999:67). Seks bokstavrekker og flere enkeltbokstaver, er ikke vurdert da det ikke er rom for grundig gjennomgang av ubestemmelige figurene i denne master om skålgroper. 1 rektangel, med diagonaler og tverrlinje, vil bli diskutert, fordi groper finnes henvendt mot og overlapper linjer i rektangelet. På delfelt 3 er det registrert 12 – 18 sterkt forvitrede fotsåler med tverrstropp, en mulig dobbeltsåle eller vognfigur..

Figur 117. Nattfoto K 4, delfelt 2. Rektangel med tre groper der to bryter risset.

12.5.7. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Groper, groptegn og prikkhugde svermer, er betegnelser jeg har gjort rede for i Del I i diskusjonen om groper er rene og formvariasjon. Disse forholder seg i mindre grad til figurene, med unntak av groper ved kretstegnet, dobbeltsålene og på linjer i rektangelet. Av 87 figurer og groper, er 41 groper på delfelt 1, 2 og 3. Gropene henvender seg til den store midtflaten, trekantformede fordypningen og mindre sprekker.

12.5.9. Ubestemmelige figurer, linjer, strenger

En ubestemmelig figur, er plassert ved rektangelet, ved en grop 3 - 4 cm mellom figur og rektangel. Figuren kan være hugget i en annen tidsfase enn gropene. Eller gropen ved figuren

kan peke mot motivets innhold, som ikon (GOB). På bildet til høyre vises et av ni groptegn som kan ses som en egen motivkrets med et annet symbolinnhold enn gropene.

Figur 118, 119. Nattfoto, K4, delfelt 2, fra venstre grop og ubestemmelig figur og til høyre to grop som danner et groptegn.

12.5.10. Felt 3 Fotsålenes plassering i komposisjon og henvendelser til andre figurer.

Felt 3 består foruten av grop, gropsvermer og ubestemmelige figurer, av en rekke med 12 – 18 fotsåler, noen overlappende, noen parvis. De fleste sålene er svært forvitret og fremkommer kun frem ved kunstig sidelys og nattfoto. Sålene har en tverrstropp, lengde fra 22 – 26 cm., samlet på et avgrenset felt i kantsonen i SV. De synes ikke å henvende seg til andre motiv. Feltet består kun av såler. Lignende samling av overlappende fotsåler finnes på Leirfall i Trøndelag (Sognnes 1999).

Figur 120, 121, 122, 123. Nattfoto K4, delfelt 3, overlappende ansamlingen av 12 – 18 fotsåler i kantsone i SV.

Felt 3 består groper, gropsvermer, ubestemmelige figurer, noen bokstaver, en figur som kan være doble fotsåler. Gropene på delfelt 3 synes å være del av samme tradisjon og har lik huggeteknikk som delfelt 2.

Figur 124, 125. Nattfoto: et utvalg ubestemmelige figurer på delfelt 2. Gropen til venstre, ses tett inn til figuren. Til høyre K4, delfelt 2, ubestemmelige figurer.

12.5.11. Felt 4 og 5

Feltene ligger i kantsonen i S og SØ og består av to inskripsjoner datert til 1742 og 1912.

Inskripsjonene viser hvordan Langekjenn også har fungert som et skriverberg i historisk tid.

Figur 126, 127. Foto viser fra venstre felt 4 med årstall 1912 og til høyre felt 5 med årstall 1742.

De historiske inskripsjonene K4 og K5 er uproblematisk å skille ut, avgrenset på avstikkere i kant av bergflaten i S og SV. De skiller seg klart fra delfelt 1, 2, 3 i teknikk og form.

12.5.12. Oppsummering K4 – et langtidsberg med flere historiske og forhistoriske lag.

Hvis jeg legger til grunn Østmos vurderinger av Hvittingfoss og hans etterfølgende plassering av skålgroper som del av BAs tradisjon. Gropene fungerer i hovedsak som selvstendige symboler (GOK) spredt og i formasjoner (GOF). Noen få groper kan knyttes opp til figurer (GOB) som to groper i rektangelet. Kretstegnet i delfelt 1 med bue til mindre grop, gjør gropen til del av tegnet (GOB). Det komplekse berget, kan ha vært i bruk over et langt tidsrom og bør undersøkes grundigere med tanke på å skille ut lag fra de eldste til de yngste figurer. Dette var ikke er mulig å utføre med de ressurser en master rår over. I oppgaven vil det kun være rom for begynnende refleksjoner om sammenhenger, funksjon og mening

12.6. K5, Eilif Guttormsens Vei 12

12.6.1. Arkitektur, plassering og romlige strukturer

K 5 består av to felt: felt 1 med fire groper og felt 2 med tre slanger samt et enkeltminne bestående av fem steiner i kryssformasjon. Felt 2 består av tre bølgefigurer, den største mellom to av de fem steinene mot Ø og to mindre ved kant i V. Bølgelinjene henvender seg plasseringsmessig til steinene. Den største er plassert mellom de to steinene nærmest bolighus i SØ.

Figur 128. Foto viser K5, felt 2. De fem steinene som danner et kryss i forgrunn og i bakgrunn felt 1 ved sandkassen felt 1.

12.6.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Steinkretsen er plassert N for avskallet bergflate 3 – 4 m. i S. Berget er nærmest flatt med 2 mindre groper og 1 større inn mot bolighuset. Bergflaten brer seg ut mot gressplen og hageanlegg i S.SØ. Det kan være et større felt mot S dekket av gressplen. En grop er ikke synlig pga. sandkassen som er plassert over. De tre siksakkfigurer eller buede linjefigurer, også omtalt som slanger, kan være inspirert av naturlige riller og linjer i berget mot Ø. I lavt sollys og kunstlig lys, ses imidlertid klare huggespor som skiller ut tre buktende linjene fra den naturlige teksturen i bergflaten. Slange 1 har en avslutning i N i spiral og avslutning i S der linjene deles i to som et gap. Dette forsterker inntrykket av at man har med en bølgefigur eller slangelignende figur.

12.6.3. Felt 2.

Figur 129. Foto viser K5, felt 2 med en av de buktende linjer mellom to av steinene i kryssformasjonen

Tre groper, en skjult av sandkasse, er plassert i utkant av bergflate mot Ø, spredt vilkårlig på berget, to mot N og 2 i

SØ. De synes ikke å henvende seg mot de buktende linjefigurer eller steinkretsen i NV. To av gropene ses kun i kunstig lys, grop 1 er 7 cm.diamter og 2,5 cm. dyp. De synes å fremstå som symboler (GOK) uten tilknytning til andre motiv.

12.6.4. Oppsummering K5. Groper og buefigurer. Eilif Guttormsens vei 12.Kongsberg

Buefigurer er ikke kjent i Buskerud, etter hva jeg har oversikt over. GroMandt omtaler sikksakkfigurer som del av abstrakt – geometriske motiv som skal uttrykke åndelige forestillinger. Motivene består av rette og krumme linjer og de viktigste motivene i denne gruppen er grop, ringfigur, spiralfigur og ulike linjemønstre. (Mandt 1991:32) Sognnes (1999: 57) ser enkel ringer som de vanligste geometriske figurer, Han foreslår at sirkler og linjefigurer tilhører sjanmanens syn som del av transelignende tilstander. Buede linjer eller sikksakkbånd, finnes flere steder på Leirfall, Bjørngård og Røkke i Trøndelag.

12.7. K6 Glogersteinen, gropstein med 1 grop og 1 groptegn.

12.7.1. Arkitektur, plassering og rom.

Steinen fremstår markant i rommet og henvender seg i fallende trinn til flere svaberg mot SV. En grop og ett groptegn, hugget på steinens overside, henvender seg mer til steinens skårede form og kant enn til hverandre. Groptegnet med buet streng, henvender seg til ytterkant av steinen mot Ø, mens grop 2 henvender seg til midtpartiets flate vendt mot S. Steinen sees fra

alle kanter og er et markant landskapselement og er synlig flere hundre meter i alle retninger. Rundskue gir siktlinje fra steinen i alle retninger.

Figur 130, 331. Foto viser steinens markante form. Til venstre: flaten foran som brer seg 19 m. mot S i kontrast til steinens form.

Figur 132, 133, 134. Foto viser groptegnet med buet renne, plassert på høyre ytterkant av den "liggende bauta".

12.7.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Topologien i området består av lyng og furu med lignende flyttblokker på svaberg spredt i et svakt hellende rom med utsyn over flere markante steiner og større svaberg i Ø og SØ. Fra lokaliteten er det siktlinje til heller, 70 m. mot SØ, til fegater, steinrøys og steingarder i S, SV og N. Flyttblokker på bare steinflater, finnes flere steder i området. Disse er synlig mellom glissen gran og furuskog.

12.7.3 Oppsummering K6 Markante landskapselementer i nærområdet.

Den rektangulære steinen og de konvekse svabergene i front, skaper markante kontraster og preger rommet med åpne flater. Dette gir mulige binære opposisjoner som vertikal-horisontal. Mellom gropene og den skarpe rette kanten på alle sider av steinen, oppstår kontraster mellom gropenes runde linjer og den skarpe kanten. Steinen virker skåret ut som en blokk. Gropetegnet henvender seg til den skarpe kanten. Gropen på toppflaten og gropetegnet på kanten, fremstår som selvstendige symboler (GOF).

12.8. K8 Kjerringsteinen

12.8.1. Arkitektur, plassering og rom.

Figur 135, 136. Foto viser fordypning i bakken som går ut fra steinens nedre kant til en mindre stein 4,5 m. mot V videre steinens front.

Figur 137, 138, 139. Foto: under ses hvordan symmetri forsterker steinens form og linjer og skaper balanse og tyngde. På bildet i midten ses dalgangen steinen henvender seg til.

Fra steinen er det eksponering ut over rommet over til dalgangen og horisonten i V. Som de andre lokalitetene, går utsynet ut over dalgangen, fossen og elva. En renne ut fra steinens

nedre kant mot en mindre stein 4,5 m. går i samme retning mot dalgangen og elven i V. Steinens form i front, viser symmetri, der groptegnet går i en V form som gjentas halvveis nede på steinen, antagelig naturdannelse. Symmetri preger også steinens ovale toppflate hvor groppen fyller halve toppflaten. Under steinen er det bygget opp med mindre stein, som gir helling i Ø.

12.8.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

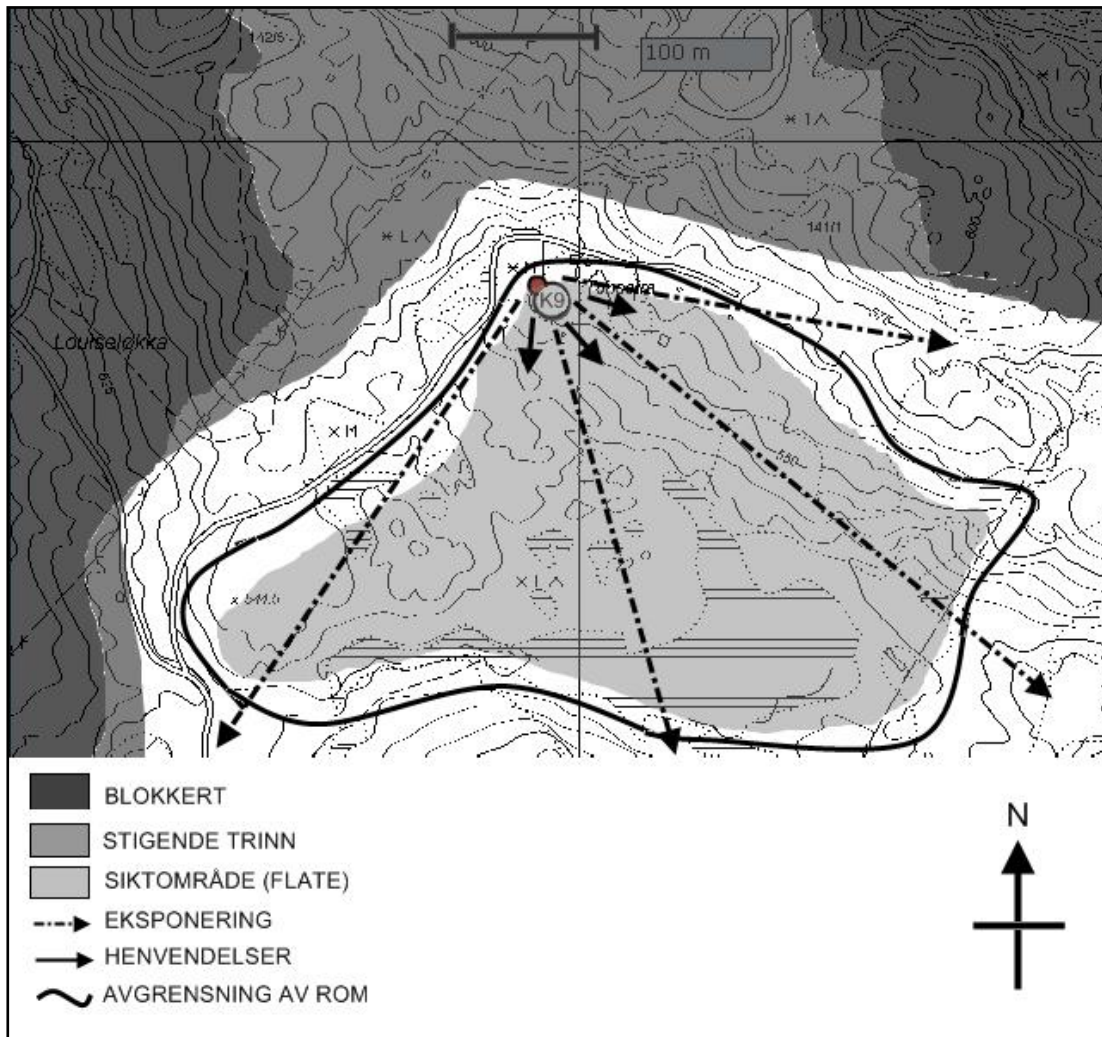
Steinens sylinderform er fremtredende i sterk kontrast til det ovale kretstegnet, en funksjon som kan knyttet til formvalg. Den ovale groppen på toppen, kan betegnes som et kretstegn med renne 18 x 9 cm. 3- 4 cm. dyp. Det uthugde ovale området, kan betegnes som et kretstegn mer enn grop. Som kretstegn vil den inngå i symboltradisjoner for kretstegn (Østmo 1990: 103) nevnt under K4, delfelt 1 tilknyttet hjul, sol og eller makttegn ifølge Østmo. Steinen kan være del av et symbol for makt. Den kan være et kultsted for rituell samling, markert med et politisk makttegn eller statusmerke.

12.8.3. Oppsummering K8

Som valgt element i landskapet, fremstår steinen som et markant landemerke med binære kontraster som horisontal – vertikal, balanse – harmoni og ubalanse i linjene som løper på tvers av gulvet i landskapet. Symmetrien forsterkes av bergflaten på hver side som understreker rommets likevekt og stramme linjer som uttrykker balanse.

12.9. Underordnet rom 5, Toensetra. Flesberg

12.9.1. Arkitektur, plassering og rom.

Figur 140. Kart: Toensetra Flesberg.

Berget er smalt, avlangt mot kanten av dalgangen mot Ø. Gropene er plassert samlet på østlig side mot SØ. Gulvet er begrenset til små flater som brytes opp av sprekker.

Figur 141, 142. Foto viser hvordan den største gropa er plassert ved sprekken som skjærer gjennom bergflatens lengderetning mot kryssende sprekke.

På dette feltet er asymmetrien fremtredende. Plasseringen på NØ siden av den dominerende sprekken på bergflaten, gir gropene eksponering over dalgangen langt ut over nærrommet. Gropene henvender seg mot kanten mer enn mot den nære setervollen i N og NV.

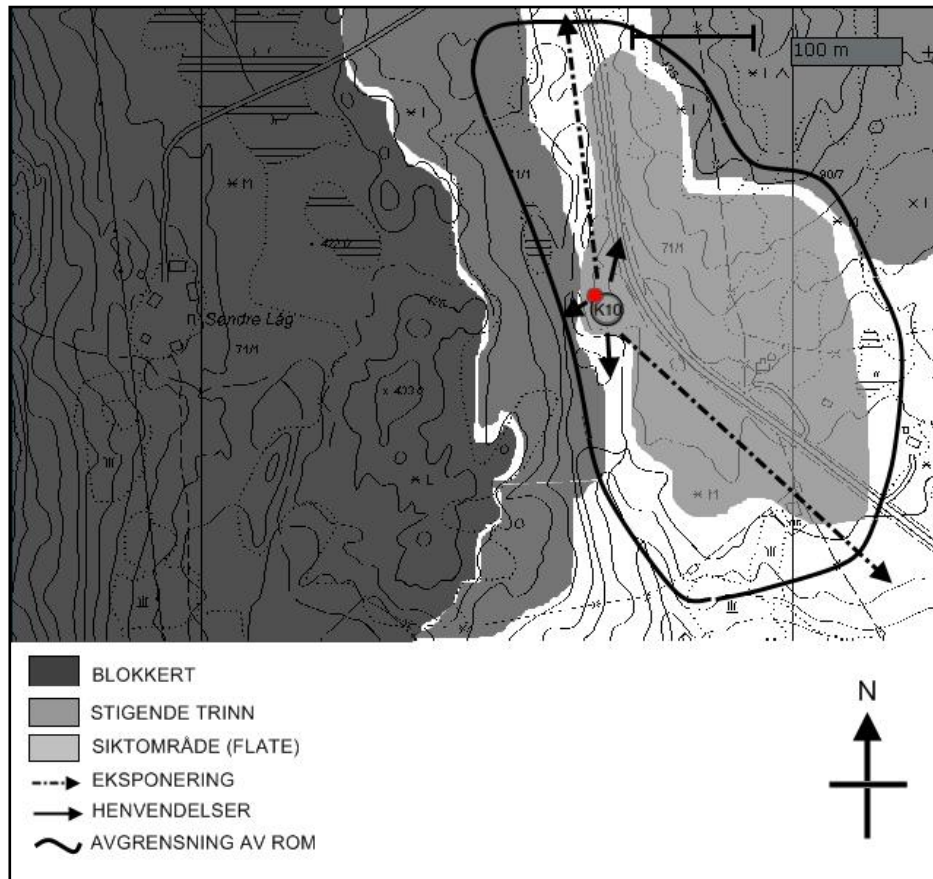
Figur 143, 144. Foto viser komposisjonen på vippen mot fallende trinn, samlet på ytersiden mot dalgangen i N og NØ.

De tre mindre gropene, er plassert Ø for den største gropen. To av dem vipper mot fjellkant og eksponerer ut mot sterkt fallende trinn og horisont mot Ø. Rommet må betegnes som avgrenset av bergets størrelse og lite inkluderende. Gropene fremstår som symboler (GOK)

12.10. Underordnet rom 6. Dønnsteinen. Flesberg.

Ved Flesberg ligger tre lokaliteter. Mellom Kongsberg og Flesberg finnes ingen, derfor er det nærliggende å se rom 6 som et enhetlig rom. Avstanden mellom K10 og K11, er 4 km. Landskapet mellom dem er kupert med mange, mindre og kryssende dalganger og innsjøer. Bekker, elver og myrdrag skaper skiftninger som gjør rommets avgrensning og vegger utydelige. Jeg har derfor valgt å dele rommet i to mindre rom for å kunne analysere nærtopologien.

12.10.1. Underordnet rom 6.1. Dønnsteinen i Lyngdal. Flesberg.

Figur 145 Kart: Rom 6-1. K 10. Dønnsteinen. Lyngdal i Flesberg.

12.10.1.1. Arkitektur, plassering og rom.

Steinen er plassert på en bergrygg dekket med mose og lyng og det er derfor ikke mulig å si noe om bergets tekstur, noe som kunne ytterligere gitt informasjon om hvorfor steinen er plassert nokså nede i terrenget i et skrånende område med lite innsyn eller utsyn over området rundt. Omgivelsene har flere mindre dalganger og øyer mellom, bekker og myrdrag. En må betegne terrenget som lukket og henvendelsene fra steinen går til nærliggende fire mindre steinblokker i S og et myrdrag og en bekk i V.

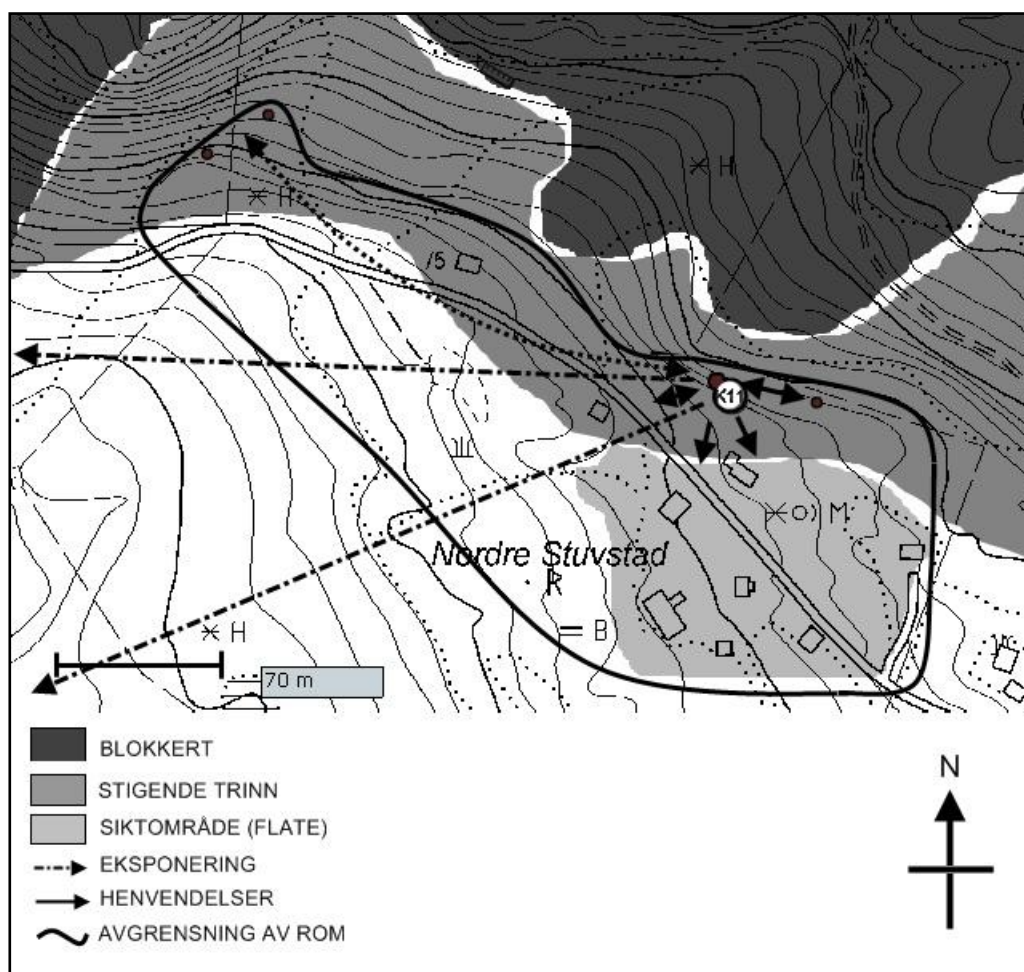
Figur 146, 147.
Fra venstre: K10s
toppflate hvor alle
gropene er samlet,
fra diameter 4 til
9 cm., dybde 1 til
4 cm.

12.10.1.2. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Steinen fremstår som kvadratisk 1,7 bred x 1,8 lengde, med en nærmest firkantet toppflate, svakt konveks. De 19 gropene er samlet i tette formasjoner på toppflaten. Ingen groper finnes i kantsone eller på kant. Alle er vide og mange dype. Steinens tekstur er ruglet og grov, men samlet inntrykk er at gropene er fint hugget med få grove huggespor. Gropene fremstår som selvstendige symboler(GOF).

12.10.2. Stuvstadgrenda

12.10.2.1. Arkitektur, plassering og romlige kvaliteter

Figur 148. Kart Rom 6 – 2. K 11. Nordre Stuvstad. Flesberg.

Kartet viser avgrensning i Ø mot bratt fjellvegg, nærmest loddrett vegg. Heller 1, 25 m. Ø for gropsteinen ligger i samme kantsone av landskapet som heller 2, 216 m. i N, samt hulen nedenfor 228 m. fra heller 1 også i N. Lokalitetens har ryggen mot veggen i Ø. Terrenget gir lite innsyn i N, NV eller S noe som forsterkes av det bratte terrenget. Steinen henvender seg heller oppover mot heller 1, og heller 2 og hulen i NV.

Figur 149, 150, 151. Foto viser K 11 og rommet ved heller 1, 25 m. Ø for gropsteinen. Til høyre hulen og en steinformasjon, mulig bogastelle, 230 til 250 m. N for gropsteinen og heller 1.

12.10.2.1. Komposisjon, motiv, form og geologiske strukturer.

Geologiske strukturer på steinens nærmest rektangelformede overflate, består av ovale og rektangler renner i rilleformasjoner som fyller steinen med små bassenger som kar. Steinens groper var fylt med vann ved begge befaringer. Steinens er 2 m. høy, 2,5 m. lang og 2 m. bred, markant i form, med rette vegger og flat skåret toppflate.

Figur 152, 153, 154.. Foto viser grop 1, 6 cm. i diameter 2 cm dyp, hugget på en stein med naturdannelser. Til høyre ses geologiske strukturer som danner naturlige striper og linjer på horisontale flate.

12.10.3. Oppsummering komposisjon og tegngrammatikk.

Tabell 5 oppsummerer klassifiseringen indeks, symbol og ikon, fordeling offentlig og privat (O/P) og kodene GOB, GOF og GOK (12.1.1) Variablene viser henvendelser i komposisjoner.

Tabell 5

Underord. rom	ind,iko, sym	Antall groper	O/P	GOB/GOF/GOK
Hvittingfoss 1	Indeks	2	O	GOB
	Ikon	2		GOB
Hvittingfoss 2 K 2, 3	Symbol	3	O	GOK
Kongsberg 1 K 7	Symbol	2	P	GOF
Kongsberg 2 K 4, Felt 1	Ikon	6	O	GOB
	Indeks	9		GOB

	Symbol	36		GOF
Kongsberg 2 K 5 Felt 1	Symbol	4	O	GOK
Kongsberg 2 K 6, felt 1	Ikon Symbol	1 1	O	GOF GOK
Kongsberg 2 K 8	Symbol Ikon	1	O	GOF GOK
Flesberg 1 K 9	Symbol	19	P	GOK
Flesberg 2 K 10,11	Symbol	2	P	GOF

Kapittel 13 - Oppsummering og konklusjon

Verken i *Bergkunst i Norge* (Mandt & Løddøen 2005:3) eller i Innselsets (2005: 71) oversikt, er bergkunst i Numedal med. Unntaket er K4, Langekjenn, hvor 10 groper nevnes i kategori rene gropristninger. Min analyse viser at K4 ikke kan defineres som ren gropristning slik Innselset har foreslått. Innselset (1995:66) så videre at det som påfallende at det ikke fantes groper i Hallingdal og lenger opp i Numedal. Dette bildet er endret de siste årene. Å sette Numedalsristninger på kartet, har ikke vært et mål i seg selv, men kan være starten på en prosess der dalgangene i flere fylker i større grad kan komme i fokus tilknyttet bergkunst.

13.1. Målsettingen med masteroppgave om gropristninger i Numedal.

Målsettingen med denne oppgaven har vært å foreta en kontekstuell tilnærming til bergkunst i regionen Numedal. Mitt fokus har vært å diskutere gropristninger i en innlandsdal, i et avgrenset landskap mellom kyst og fjell. Jeg har hatt hovedfokus på hvilke struktureringslementer i landskapet som kan ha påvirket valg av gropsteder.

I oppsummeringen vil jeg forsøke å svare på problemstillingen tilknyttet om groptegnets mangesidighet, funksjon og mening. Ved å analysere ristningenes nære omgivelser og deres landskapskontekst i et avgrenset landskap, har jeg kommet på sporet av noen elementer jeg mener kan ha påvirket grophuggernes valg. Jeg har kommet frem til noen mulige landskapselementer og jeg har fått ny kunnskap om groptegnets utforming fra groptegn, prikksvermer, gropsvermer til enkeltgroper. Jeg har sett hvor ulikt groper kan opptre i relasjon til andre motiver og bergflaten de er hugget på. Gjennom undersøkelsen av indeks, ikon og symbol, har jeg erfart at gropene kan fungere i ulike meningssammenhenger. Mitt materiale viser at det finnes områder med kun groper i Flesberg i Numedal. Analysen viser en tendens mot at stedene er mer ekskluderende og skjult i landskapet. Utforming og plassering gjør at de fire gropsteiner og gropristninger, fremstår som lukket, gjemt og private, i motsetning til alle de tre blandede ristninger som fremstår som inkluderende med større grad av innsyn og utsyn. Et mål har vært å undersøke om det finnes mangesidighet ved gropristningenes funksjon og mening som viser generelle likhetstrekk i forhold til gropforskning i Norden.. For å kunne danne meg et bilde av lokalitetenes likheter og ulikheter i forhold til andre gropristninger og områder, har jeg lagt vekt på forskningstradisjoner og litteraturstudier. Jeg har ønsket å sette groplokalitetene, de blandede og gropsteinene inn i en arkeologisk sammenheng utenfor Numedal. Å arbeide med empirisk materiale som få har ment noe om, er et krevende prosjekt. Jeg har derfor søkt etter forskning som kan kaste lys over et lite diskutert materiale.

Oppsummeringene som legges frem, vil ikke innebære bombastiske konklusjoner. Å komme frem til funksjon og mening, vil kreve ytterligere undersøkelser som går langt ut over denne masteroppgavens rammer og ressurser. I slutfasen ser jeg at undersøkelsen i Numedal, bør følges opp av nye undersøkelser tilknyttet de omtalte lokalitetene, til mønstre i forhold til konsentrasjoner av gjenstandsfunn fra SN frem til JA og andre relevante forskningsarbeider i regionen. Manger spørsmål er ubesvart og vil kreve andre tilnærminger enn en visuell landskapsanalyse. Lokalhistoriske kilder byr på en del utfordringer og det krever selektiv utvelgelse for å spore mulige forskningshistoriske kilder som kan bidra til å kaste nytt lys over tema. Med de begrensede ressursene jeg har hatt til rådighet, kommer jeg kun med noen forsiktige tendenser etter gjennomgang av motiver, komposisjon, arkitektur, plassering og romlige kvaliteter.

Det finnes noen mulige likhetstrekk og forskjeller i det analyserte materialet. Ved å skille ut motiver (Tabell 2) har jeg forsøkt å komme på sporet av mulige tradisjoner mitt materiale kan ha forbindelser til i eksisterende bergkunsthistorisk forskning. Her er gropenes mulige tilknytning til Mandts(1991:32) gruppe abstrakt - geometriske motivene som buelinjene, groptegn, rektangelet og kretstegn.

13.2. Sammenhenger og trekk ved lokalitetene K1 – 11.

Analysen utført i kapittel 11 og 12, viser noen tendenser. Tabell 1 viser at lokalitetene ligger i et spenn fra 39 til 600 m.o.h. Åtte av elleve, ligger mellom 227 – 589 m.o.h. De finnes i midtnivået i dalgangen, det er foreløpig ikke funnet ristninger i høyereliggende soner i Numedal. Underordnet rom 3, 5, 6 -1 og 6-2, er rom med kun groper, hvor det er fra 4 km. til flere mil til blandede ristninger. Området strekker seg fra Knutefjell i S til Toensetra ved Vindorn i Svene til noen mil opp dalgangen til Stuvstadgrenda og Lyngdal i Flesberg. Alle fire underordnede rom, fremstår som lukket, selv om rom 3 og 5 ligger enten på vippen på en bergnabb eller på et større berg. Rommene er små, ligger i terreng med liten grad av fattbarhet og henvender seg i stor grad til nære elementer som bekk, en myr, en heller, ei hule og eller bogastelle. Det er lite innsyn til rommene og gropene fremstår som selvstendige symboler. Disse kan være del av det flere forskere kaller opprinnelige ristninger hugget allerede i SN. Men bildet er sammensatt fordi gropristninger utenfor det nevnte område. På en blandet ristning, K5, på gropristninger som K2, K3, er gropene hugget enkeltvis eller ”strødd” ut og henvender seg ikke til andre groper eller figurer. Man ser ikke gropene uten å lete og de fremstår som ekskluderende og skjult av nære landskapselementer.

13.3. Motiver i området

Tabell 2 (9.2.1), viser at det er 12 motiver representert i undersøkelsen. Det er groper, groptegn, gropsvermer, skip, fotsåler, fotspor med tær, hånd, slange eller bølgelinjer, kretstegn, mulig sjaman, mulig vogn eller dobbeltsåler og rektangel. På åtte av de elleve lokaliteter, er det kun groper og groptegn. I tillegg kommer ubestemmelige figurer og bokstavrekker på K4, som jeg har valgt bort i forhold til gropristninger som er tema i problemstillingen.

13.3.1. Tendenser i forhold til gropenes plassering og henvendelser i komposisjoner.

Tabell 5, i kapittel 12. 10.3, viser at det finnes en mulig sammenheng mellom groper som indeks, ikon og symbol og stedets grad av offentlige eller private karakter, gjort rede for i kapittel 11. Med tabell 5, var målet å avdekke ulike måter groper opptrer i komposisjoner eller ei på bergflaten. Hvis vi først ser på motivkretsene, har 4 ristninger K1,K4,K6,K8, groper som enten er del av andre figurer, groptegn og gropvariasjoner som knytter de til motivkretser som geometrisk kretstegn. De skiller seg ut ved å fungere som ikon som del av skip, i komposisjon med fotsåler og hånd, som del av kretstegn eller som pekere mot noe viktig utenfor gropa. De 9 groptegn på K4 og K6 og K8, synes også å ha fungert som ikoner eller indeks som peker mot figurers mening. De kan ha hatt en annen mening enn gropristninger og gropsteiner med kun groper som eneste symboler. K 1,4,6,8 har høy grad av innsyn, utsyn ut over nærrømmet redegjort for i kapittel 11. og kan muligens tilhøre elitens tradisjoner slik Østmo hevder om K1 i Hvitvingfoss. K 4, felt 1,2, og K 7, har groper som inngår i formasjoner med andre groper enten i mønster eller samlet i formasjoner. Samlet viser undersøkelsen stor variasjon i gropen som tegn med formkvaliteter som gjør groptegnet godt egnet til både å opptre som indeks, ikon og symbol.

13.4. Tendenser tilknyttet tabell 4.

For å analysere gropstedene som mulige del av territoriale, regionale eller lokale utvekslings eller kultplasser, har jeg undersøkt grader av eksponering i landskapet. Tabell 4 (11.5.1) viser at alle de blandede ristningene, har høy grad av elementer som tilsier offentlig innsyn og eksponering ut over rommet. Analysen av de seks underordnede rom, viser at utvalgte elementer i landskapet på avgjørende måte, kan ha påvirket valg av gropsted for å oppnå bestemte funksjoner. På flertallet av gropstedene, er det påfallende hvordan steinene og landskapets skaper kjennetegn, gjennom binære opposisjoner som forsterket markante elementer i landskapet som omtalt i 8.1.1 og 8.3. Markeringer og orienteringsfunksjoner kan

være del av samfunnsstrukturer gjort rede for i Østmos modell i I.3.2.(Fig. 4) og egen modell i I.3.3 (Fig. 5).

Tabell 4. har jeg laget for å undersøke de tolkningsforslagene jeg har nevnt i 6.2.2 og 6.4. Det kan ikke påvises et tydelig skille mellom blandede og gropristninger i forhold til offentlig for større grupper, mens gropristningene er lokalplasser. Materialet er for lite til å tilsi ulik funksjon for gropsteder og blandede ristninger i Numedal.. Tabell 4 (11.5.1) viser at av syv lokaliteter som er defineres som offentlige, er fire gropsteiner eller ristninger og tre blandede ristninger. I analysen synes det heller som det er selve landskapet og markante landemerker og kontrasterende elementer på stedet, som avgjør om stedet synes å ha kvaliteter som kultplassen eller utvekslingssted, for mange eller få. Gropsteinene K6, K8 og de fem steinen i kryssformasjon på K5, utgjør markante landskapselementer som forsterkes av stedets utbredelse og henvendelser ut over det nære rommet.

13.4.1. K4, Eid, Hvittingfoss – dateringsspørsmålet.

I forhold til rommets arkitektur og bergets komposisjon, viser analysen at K1,Eid i Hvittingfoss, har landskapselementer med særlige kvaliteter (se kapittel 12.2), som kan ha hatt avgjørende betydning for de rådende ideer. Kartet (Fig. 95) viser at eksponeringen er størst mot et havnebasseng i S og SV, mens de nære henvendelser fra skipene, groper, hånda og fotsålene rettes mot innsida av berget og fossen i NØ og N.

”Skålgropmotivet kan ha dukket opp i EBA, først integrert i figurristningene. Siden, kanskje i YBA utvikles skålgropene til et selvstendig helleristningsmotiv og gir grunnlag for en egen helleristningstradisjon som i hvert fall har eksistert inn i EJA om ikke enda lenger.” (Østmo 1990:124)

Østmo kobler lang brukstid på K1, til en helt spesiell betydning over et langt tidsrom på grunn av eidet, fossen og ferdsel langs Lågen. Den visuelle analysen av berget og formelementer, har avdekket særegne kvaliteter ved stedet. De fire groper, er integrert i motivene. Plassering av felt 1 og nedre skipet på felt 2 til EBA, per. 1. Felt 2 og 3 i YBA, kan gi et utgangspunkt for diskusjon om kronologi og tolkning av groplokaliteter i regionen.

13.5. Utvalgte landskapselementer som kan tilsi intensjonelle valg.

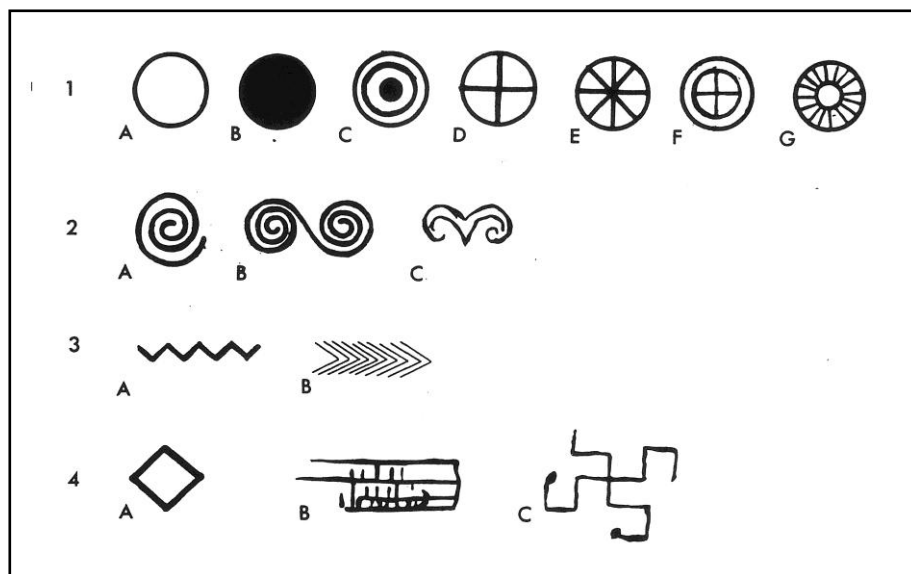
Jeg velger her å trekke frem to rom som eksempel. I underordnet rom 3 (Fig. 114, 115, 116, 117, 118), som består av et felt med to groper, 6 cm. fra hverandre, brer berget seg over et areal på 20 x 40 -50 m. Gropene er imidlertid, hugget på et lite avgrenset område i et hjørne, nærmest rammet inn. Måten berget er anvendt, med gropene ytterst på en tunge, mellom

sprekker, viser at gropene ikke er henvendt mot berget, eller til utsiktspunktet på toppen i S eller SV, men til terrenget i N mot våtmark og myr. Dette synes viktigere enn den markante bergryggen i S.

Underordnet rom 4, består av fire rom henvendt mot Lågen i V. I rett linje mot V, finnes et område av Lågen med fossestryk og stigninger, med svaberg og vik. I likhet med K1, utgjør fossen, elva og fossestrykene, et særtrekk av elementer i landskapet. K4.5.6.8 har utsyn over mot og siktlinje til elva og fossestryk. Som nevnt er element som foss, tilstrede både i Hvittingfoss og Kongsberg hvor åtte av elleve ristninger finnes. Fossestryk, foss, rennende vann, myr og elv, synes å være elementer i landskapet som finnes ved over halvparten av lokalitetene.

13.6. Motiver som er av særlig interesse i forhold til gropristninger.

I oppsummeringen 12.10.3 Tabell 5, kommer bredden i tegnets funksjon og mening i ulike kontekster og landskapsrom frem. Det største og mest omfattende K4, som består av 87 ristninger, derav 41 groper, en rekke gropsvermer og groper med streng og renne, kan ses som et skriverberg eller aktivitetsberg. Det består av fotsåler, kretstegn, knuseflater og groper, som kan ha vært del av samme groptradisjon som K1 i Hvittingfoss, datert fra per. 1 i EBA og YBA. Eller de kan tilhøre en eldre tradisjon og være hugget før billedristningene. I tillegg finnes det historiske inskripsjoner på berget, som tilhører sølvgruvediden (1742) og enda nyere fra 1912. Det finnes også ubestemmelige figurer, bokstavrekker og tegn som ikke inngår i analysen. Hvis man ser på delfelt 1, 2 og 3, fremstår delfelt 1. gruppe 1 og 2, omtalt i 12.5.5 (Fig. 123, 124, 125) som en særlig gruppe, klart avgrenset fra de andre delfeltene. Disse kan pga. henvendelsen til kretstegn, tilhøre dette tegnets meningsinnhold. K4 synes å ha flere tidsfaser representert, med store tidsspenn i funksjon, mening og tradisjon. Fotsålene med tverrstrøpp på delfelt 3, (Fig. 132, 133, 134, 135) ligner sålene på K1, felt 3. i Hvittingfoss som er datert til EBA. Delfelt 3 ligger på samme måte som delfelt 1, i kanten av K4 mot V og henvender seg ikke til andre motiv. Hoveddelen av de 41 gropene og groptegnene, fremstår som selvstendige symboler, (Fig. 128.129) og er spredt ut som et teppe av groper. Jeg går nå igjennom tre motivgrupper som er særlig fremtredende og kan kaste lys over gropristningenes tilknytning og mulig mening på K4.

Figur 155. viser Abstrakt – geometriske motiv (etter Mandt 1991:33) Siksakk eller bølgefigurer utgjør gruppe 3 A, mens rektangelfigurer inngår i gruppe 4 C: figurer med hjørner.

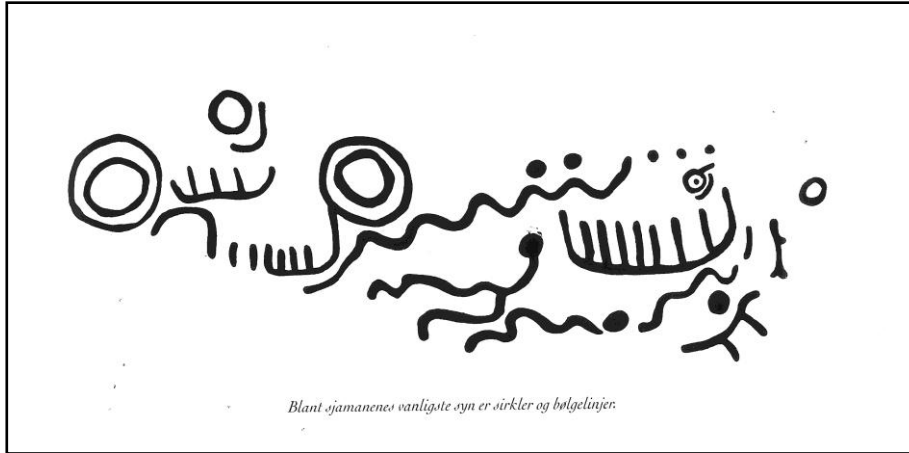
13.5.1. Kretstegn - et politisk tegn eller tegn for høy 7status eller rikdom

Kretstegnet på K4, delfelt 1, synes å være plassert som et samlingspunkt for gropene ytterst i NV. Kretstegn tilhører ifølge Sognnes (1999) en gruppe motiver som hjulkors, sirkler og konsentriske figurer som ofte opptrer sammen med groper og fotsåler. De omtales som ringfigurer, rektangulære rammefigurer eller geometriske figurer og finnes på Leirfall og Bjørngård. På Leirfall finnes geometriske figurer som ligner den uthugde sirkelfiguren på delfelt 1. Ni kretstegn finnes ellers i Buskerud omtalt av Østmo (1990:103). Østmo (1990:104) hevder at kretstegn i likhet med skip, kan tenkes å være politiske symboler eller symbol på rikdom og høy sosial status. Kretstegn, groper og skip i Buskerud, plasserer Østmo til EBA. Kretstegnene på K4 og K8, kan muligens ha hatt en særlig funksjon som politisk markering tilknyttet status og makt, de fremstår som markante plasser i landskapet. Kretstegnet tilsier at K8 og K4, delfelt 1 muligens kan ha vært en tradisjon i EBA.

13.6. Bue, siksakk eller bølgefigurer, sjamanisme og trancetilstand.

Buefigurene er ikke kjent i Buskerud, men finnes i bl.a. Trøndelag, på Leirfall og Bjørngård. De grupperes oftest sammen med geometriske figurer, kretstegn og groper. Gro Mandt har i klassifisering av motiver, kalt gruppen med ringfigurer, spiralfigurer, linjefigurer og hjørnefigurer abstrakte-geometriske motiv. Linjefigurene deler hun i siksakkfigurer og fiskebensmønstre. Sognnes (1999: 61) knytter buelinjene til sjamanisme og trancetilstand, til nevrologiske tilstander, som oppstår i hjernen, betegnet som fosfener. Disse danner enkle geometriske syner, som fremtrer som punkter og ringer, spiraler, parallelle linjer og bue og

sikksakkmønstre. Fosfensyner, gjengitt i bergkunst, er ifølge Sognnes, et allmennmenneskelig fenomen som finnes i alle verdensdeler. På Leirfall og Bjørngård finnes serier med bølgelinjer og buer. Buelinjer opptrer enten alene, ved sirkler, groper eller innenfor rektangelfigurer.

Figur 156 viser felt på Bjørngård i Trøndelag med motiv tolket som transelignende syn, tolket som del av sjamansime. (Illustrasjonen er hentet fra Sognnes 1999:61)

13.7. Rektangel, kretstegn og geometriske figurer.

Rektangelet er omtalt av Tom Haraldsen (1988:65) Han kjenner ikke til paralleller i norsk bergkunst. Han anså derfor rektangelet til å være del av nyere tids inskripsjoner. Sognnes (1999: 56) henviser til Bjørngård, hvor det er rektangulære rammefigurer i BAKontekst. I Varia nr. 62, 2007, (Varia 2007:49), diskuteres en gravrøys, i Østre Jong i Bærum, (id 90701) datert YBA per IV (1100 – 900 f.Kr.) I en steinpakning ved røysa, ble det funnet en rød sandsteinblokk med fotsåler med doble tverrstropper av samme type som på K1, felt 3 Hvittingfoss. Dateringen stemmer forholdsvis godt med Østmos dateringer av K1. På baksiden av steinen, var det risset i et rektangel i en risset teknikk. Dette funnet er interessant å koble til rektangelet på K4, delfelt 2. I Viking (2007:57 – 69) diskuteres Jonggraven med henvisning til andre rektangler i Trøndelag på Leirfall, III felt C. Runolog Jonas Nordby vurderte tegnene på baksiden av steinen som ikke av nyere tids. Brynsteinen (Østmo 1990:30) med rissede fotsåler fra Øvre Eiker, Buskerud, tolkes av Østmo til BA.

I 1988, var kun 7 groper avdekket på K4. Med kretstegn, et 50 talls groper, groptegn og gropsvermer og fotsåler, kan det være rom for å spørre om rissede rektangelfigurer kan være K4s eldre figurer. Mandt (1991:33) kaller rektangelfigurer abstrakt- geometriske motiver og plasserer de sammen med kretstegnene. "Figurer med hjørner", utgjør gr. 4 som består av firkanter, rammefigurer og hakekorslignende figurer.

13.8. Avsluttende kommentar om mangesidighet, mening og funksjon i tid og rom.

Jeg vil avslutte oppgaven med å fremheve at den kompleksitet gropristninger er del av, både i relasjon til landskapselementer, i tid og rom, i komposisjoner og kontekster de er del av. Den tilsynelatende homogene fornminnegruppen, viser seg ved nærmere undersøkelse å være svært mangesidig. Mandts perspektiver (2005: 193) og Sonja Innselsets konklusjon (2005:87-88) skal få avslutte min masteroppgave fordi de synliggjør det denne oppgaven viser: At gropfenomenet er like sammensatt og variert i form og uttrykk når det gjelder kronologi, topografi og bruksområde som bergkunst generelt. Hvilke rolle gropene i dalgangen Numedal kan ha hatt i ulike tidshorisonter, som del av orienteringspunkter eller bevegelseslinjer, som kultplasser og møtesteder mellom kyst, dalgang og fjell, har jeg ennå ikke klart for meg. Østmos modell, der han ser for seg ristningsstedene som del av sosiale og økonomiske kommunikasjonsnett, hvor handel, utveksling og varebytte mellom kyst og innland, kan ha vært ett element, kan være en mulig tolkning tilknyttet innlandsgroper. Da ses de som del av grop og figurristninger i BA, men at de fleste ble hugget i YBA eller JA. Gropstedene som ligger i produksjonsområdene, kobles til ressurser i innlandet. Man kan i fortsettelsen tenke seg andre ressurser som også kan ha vært del av utveklingsystemet.

Enhver tolkning tilknyttet groper, må preges av mangetydig, fordi vi ikke vet hva slags ritualer som utspant seg ved gropristingene. Kanskje representerer lokalitetene langs Numedalslågen, flere tidsrom og ulike tradisjoner i ulike kontekster tilknyttet de eldste ristninger i SN, i ulike motivsammenhenger i EBA, YBA og graver i JA. Dette er en erkjennelse jeg deler med Gro Mandt(2005:193) og Sonja Innselset(2005:87) når de beskriver gropmateriale i indre Sogn og Valdres. I området, ser Innselset gropene som del av en mye eldre tradisjon enn stølsbruket i JA. Hvor gammel groptradisjonen, er et diskusjonstema som ikke er avklart og her strides de lærde. I undersøkelsesområdet er Østmos datering av K1, felt 1 og 3, der groper integrert i fotsåler og skipssymbol, datert til per. 1 EBA (jevnfør 12.2.3 og 12.2.4). Østmos syn er at gropene dukket først opp i EBA, først integrert i figurristninger og at de i YBA utviklet seg til selvstendige motiver som etter hans syn gir grunnlag for en egen groptradisjon inn i EJA. Dette står i et motsetningsforhold til det syn Innselset foreslår når hun argumenter for at groptradisjonen kom til Vestlandet og Valdres med de første februkere på slutten av YSTA. Hun sier i tillegg at det er ingen tvil om at gropa som symbol også var virksom i EJA. I mange tilfeller tilknyttet graver med rikt gods. Innselset hevder at skålgroper på fallossteiner og enkelte bautasteiner underbygger at symbolet fortsatt var virksomt i EJA.

Som Mandt påpeker, var det kanskje ikke motivet i det hele tatt, men selve handlingen som var viktig. Et perspektiv også Sognnes nevner i forhold til bankelyd og gjentakelse av rituelle handlinger. Mandt nevner tre tidsrom gropene på Vestlandet var virksomme; enten som del av februkpionernes strukturering av landskapet i YSTA, som del av fjordbuerens i BA eller som del av stølsbruk i JA og MA. I Numedal synes det å være mange kontekstuelle sammenhenger og flere horisonter over et langt tidsrom fra SN til JA, som groper kan være del av. Med flere analyser fra andre innlanddaler med gropristninger i andre dalganger i østlandsfylker, kan muligens et sammenlignbart materiale for Øst-Norge tre frem.

Kapittel 14 - Litteraturliste

- Amundsen, H. 2005: *Kulturtradisjoner, kulturmøter og etniske relasjoner i Hedmark i neolitikum og bronsealder*. I Goldhamn, J. Mellan sten och järn. Rapport från den 9de nordiska bronsålders symposiet. Gotarc serie C. Arkeologiska Skrifter no 59. Göteborg.
- Andersson, L. & Persson, M. 2005: *Gården Torp – en landskapshistorisk analys*. I (red.) Bengtsson, L. & Gustafsson, A. & Strid, L. 2005 Tanumprosjektet – arkeologiska undersökningar 1998 – 2004. Göteborg. Gotarc. Serie D, Arkeologiska rapporter no. 57.
- Barthes, R. 1953, norsk utgave 1996, 3 opplag 2005: *Litteraturens nullpunkt*. Oslo. Cappelen Akademiske Forlag.
- Barthes, R. 1999: *I tegnenes vold. Om de tomme tegns etikk*. København. Rævens sorte bibliotek.
- Bekmose, J. 2000: *Bjerkkunst i Danmark*. I (red.) Edgren, T. & Taskinen, H. Ristad och målad – aspekter på nordisk bergkonst. Vammala. Museiverket/ Nordiske ministerrådet.
- Bengtsson, L. 2003: *Skålgropar och bilder*. I Bilder vid vatten. Arkeologiske skrifter nr. 51. Göteborg. Göteborgs Universitet.
- Bengtsson, L. 2005: *Arkeologiska undersökningar ved Raä 446:2 och 446:3 i Tossene socken 2002-2003*. En teknisk rapport. I (red.) Bengtsson, L. & Gustafsson, A. & Strid, L. 2005 Tanumprosjektet – arkeologiska undersökningar 1998 – 2004. Göteborg. Gotarc. Serie D, Arkeologiska rapporter no. 57.
- Bengtsson, L. Gusafsson A. 2005: *Teknisk rapport över utförd arkeologisk utgrävning i anslutning till Raä 232, Tanum socken. Bohuslän*. I (red.) Bengtsson, L. & Gustafsson, A. & Strid, L. 2005 Tanumprosjektet – arkeologiska undersökningar 1998 – 2004. Göteborg. Gotarc. Serie D, Arkeologiska rapporter no. 57.
- Bengtsson, N. 1999: *Att använda religionshistoriska metoder för förståelse av bronsålderns kult*. I Kultyttringar under bronsåldern med fokusering på den kvinnliga kultutövaren – vultigören. Uppsala. Institut för arkeologi och antikk historia.
- Berg, B. J. & Sælebakken, P. H 1997: *Sølvverksminner i Knutefjell – en vandring i fortiden*. Kongsberg. Norsk Bergverksmuseum.
- Bertilsson, C. 2000: *Hällrist – en presentasjon av Riksantikvarieämbertets digitala hällristningsdokumentasjonprogram*. I (red.) Edgren, T. & Taskinen, H. Ristad och målad – aspekter på nordisk bergkonst. Vammala. Museiverket/ Nordiske ministerrådet.

- Bertilsson, U. 1989: *Hällristningar och bygden*. I (red.) Janson, S. et al. Hällristningar och hällmålningar i Sverige. Stockholm. Bokförlaget Forum.
- Bertilsson, U. 2000: *Nordisk bergkonst – ett gemensamt uppdrag*. I (red.) Edgren, T. & Taskinen, H. Ristad och målad – aspekter på nordisk bergkonst. Vammala. Museisverket / Nordiske ministerrådet.
- Bertilsson, U. C. 2006: *Excavations at the Rock Carvings – at Torp in Skredsvik in Bohuslän, Sweden, in the early 1990's*. I Adoranten (red.) Milstreu, G og Prøhl, H. Scandinavian Society for Prehistoric Art. Sverige. Tanum hällristningsmuseum Underlös.
- Broström, S-G. 2005: *Några nyfynd av hällristningar i södra Sverige*. I del 2 (red.) Goldhamn, J. Mellan sten och järn. Göteborg. Rapport från den 9de nordiska bronsålders symposiet.
- Bøe, J. 1944: *Høggjellsristninger i Luster og Sogn*. s. 169-181. I *Viking*. Bind VIII. Oslo Norsk Arkeologisk Selskap.
- Coles, J. 1999: *The dancer in the Rock: record and analysis at Järrestad, Sweden*. s. 167 – 187. I *Proceedings of the Prehistoric Society* 65.
- Derrida, J. 2006: *Dekonstruksjon*. I *Differance*. Oslo. Spartacus forlag.
- Ebbesen, K. 1993: *Stendysser og jættestuer*. Viborg. Odense Universitetsforlag.
- Ehrensburg, M. 1989: *Woman in prehistory*. British Museum. Publications Ltd. Sommerset. Storbritannia.
- Eriksen, E. 2006: *Kosmologi i bronsealderen – en analyse av sørvestlige Sandeffjord*. I (red.) Prescott, C. Kjønnsideologi og kosmografi i den østnorske bronsealder. Oslo arkeologiske serie nr 6. Oslo. Unipub forlag.
- Fari, C. 2006: *En sammenligning mellom symbolets uttrykk i den nordiske bronsealderens helleristningstradisjon og myteverdenen i det østlige middelhavsområde*. I (red.) Prescott, Chr. Myter og religion i bronsealderen – studier med utgangspunkt i helleristninger, graver og depoter i Sør - Norge og Bohuslän. Oslo Arkeologiske Serie nr 5. Unipub forlag
- Figenschou Simonsen, M. & Vogt, D. 2005: *Fotsåleristninger i gravkontekst. Jong – et nytt funn fra Øst - Norge*. I del 2 (red.) Goldhahn, J. Mellan sten och järn. Rapport från den 9de nordiska bronsålders symposiet. Göteborg 2003.
- Flatin, T. 1914: *Amtets historie indtil 1814 Buskeruds Amts Jubileumsskrift*. Drammen. Harald Lyche & Cos Trykkeri.
- Flatin, T. 1917: *Flesberg – fraa dei eldste tidir til no*. Bind 1 og 3 den eldste tid. Kristiania. Olaf Nordlis Forlag.
- Fredell, Å. 2003: *Bildbroar – Figurativ bildkommunikation av ideologi och kosmologi under sydkandinavisk bronsålder och førromersk järnålder*. Institutt för arkeologi. Gotarc, Serie B, Gotenburg Archaeological Thesis. No. 25. Göteborgs Universitet.
- Fuglestad, I. 2001: *Pionerbosetningens fenomenologi. Sørvest-Norge og Nord-Europa 10 200/10 000 – 9 500 BP*. Upublisert avhandling til dr. art.- graden. Universitetet i Bergen.
- Fønnebø, B. 2007: *Nye skålgropfunn i Lyngdal Kongsberg og Hvitvingfoss* s. 126 – 132. I (red.) Helleberg, O. A. & Kristoffersen, D. Langs Lågen 2007 29 årgang. Telemark. Langs Lågen Da.
- Fønnebø, R. 1988: *Langs Nordmannsslepene over Hardangervidda – Hvor gamle er slepene?* Oslo. Universitetsforlaget.
- Gansum, T. 1994: *Kulturminneregistrering, inntegning av gravfelt*, Rom 108/2, Lie 107/1, Slagen. Tønsberg kommune. Rapport. Vestfold Fylkeskommune.
- Gansum T. 1995: *Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og storhaugene i Vestfold – lokale eller regionale symboler*. Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi. Oslo. Universitetet i Oslo.

- Gansum, T. 1996: *Strukturasjonsteori – om arkeologers behov for handlingsteori*. s. 33 - 51. Oslo. META.
- Gansum, T & Jerpåsen, B. G. & Keller, C. 1997: *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*. Kap 1 – 7. AmS. Varia 28. Stavanger. Arkeologiske Museum i Stavanger.
- Glob, P. V. 1969: *Helleristninger i Danmark*. Jysk arkæologisk selskabs skrifter. Bind VII. København. Jysk Arkæologisk Selskab.
- Glørstad, H. 2006: *Neolittisk renessanse*. I Eksterne relasjoner og intern strukturasjon. Oslo arkeologiske serie nr 4. Oslo. Unipub forlag.
- Goldhahn, J. 2005: *Slasta revisited – en essä om behovet av subjektivt tolkande dokument*. I Goldhahn, J. (red.) Mellan sten och järn. Del II: Rapport från det 9de nordiska bronsålderssymposiet. Göteborg. Gotarc. Serie C. Arkeologiska Skrifter No 59.
- Groseth, L. 1999: *Funn, landskap og rom*. I Å finne sted – Økonomiske og rituelle landskap i Telemark i sen-neolittikum og bronsealder. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Haraldsen, T. H. 1988: *Skålgroper og andre ristninger – Gamlegrendåsen på Kongsberg* s. 64 - 71. I Langs Lågen – lokalhistorisk tidskrift. 9. årgang. Kongsberg. Langs Lågen Da.
- Haraway, D. 1982: *Betatt av viten – bruksanvisninger til Donna Haraway* s. 120 - 144. I (red.) Rustad, M. L. Kunnskap som delvise forbindelser. Spartacus forlag.
- Hastrup, K. 1992: *Viljen til viten – en humanistisk grundbog*. København. Gyldendal Nordisk Forlag.
- Heibreen, T. & Ystgaard, I. 2007: *Arkeologiske undersøkelser 2001 – 2002*. 13. Jong Østre 50/71 *Gravrøys med helleristning* s. 48 – 49. Varia 62. Fornminneseksjonen. Kulturhistorisk Museum Oslo.
- Henriksen, V. & Indrelid, S. 1979: *Vidda og mennesket – Om å løse gåter*. s.46-68. I (red.) Nyquist, F. P. Hardangervidda. Oslo Grøndahl og Søn Forlag
- Hesjedal, A. 1990: *Helleristninger som tegn og tekst*. Magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Hinsch, E. 1955: *Traktbegerkultur – Megalittkultur – en studie av øst- Norges eldste neolitiske grupper*. Årbok 1951 -53. Oslo. Universitetets Oldsaksamling.
- Hobberstad, L. C. & Roland, H. 2003: *Regulering av Numedalslågen. Rapport fra arkeologiske registreringer i Pålbufjorden 2002*. Drammen. Utgitt av Buskerud Fylkeskommune
- Holberg, E. 2000: *Klokkebegerkulturens symboler – senneolitikum i Rogaland og Nordland sør for polarsirkelen*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Arkeologisk institutt, UiB
- Hougen, B. 1943: *Numedal i oldtiden*. I Norske bygder, Bind VI Numedal. Bergen. John Griegs Forlag.
- Hougen, B. 1947 *Fra seter til gård – studie av norsk bosetningshistorie*. University of California.
- Indrelid, S. 1992: *Fangstfolk og bønder i fjellet – Bidrag til Hardangerviddas førhistorie 8500 – 2500 år før nåtid.*, Ny rekke, nr 17. Universitets Olds. Skrifter. Oslo.
- Ingstad, A. S. 1971: *En norrøn bokplass*. Newfoundland. I Viking. Oslo. Norsk arkeologisk selskap
- Innselset, S. 1995: *Skålgropistingar – ein analyse av helleristningane i Valdres – distribusjon, kontekst og tid*. Hovedfagsoppgåve i arkeologi med vekt på Norden. Bergen. UiB
- Innselset, S. 2005: *Skålgroper i Valdres og indre sogn, - ikkje berre ”stølsristningar”* I (red.) Bergsvik K. A. og Engevik, A. Fra funn til samfunn – Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen. UBAS Nordisk Arkeologiske Skrifter. Bergen. Universitetet i Bergen.

- Isachsen, F. 1944: *Natur og gamle veier i Numedal – Norske bygder*. Bergen. John Griegs forlag.
- Jensen, J. 2002: *Danmarks Oldtid – bronzealder 2000 – 500 f. Kr.* København. Gyldendalske Boghandel. Nordisk forlag.
- Johansen, L. 2008: *Rapport fra registrering av automatisk fredede kulturminner i forbindelse med regulering av Krusebyen* 06.2008 i Vestly kommune. Akershus fylkeskommune.
- Johansen, Ø. 1981: *Metallfunnene i østnorsk bronsealder - Kulturtilknytning og forutsetninger for en marginalekspansjon*. Oslo. Ny rekke nr. 4. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter.
- Jarnæs, J. 1982: *Solkalender etter tyske bergfolk på 1500 tallet?* s. 62 - 67. I Langs Lågen. 6 årgang. Kongsberg. Langs Lågen Da.
- Jarnæs, J. 1985: *Gamlegrendåsen i Kongsberg unik også i landsmålestokk med flere tusen år gamle funn – kulturminner tilbake til bronsealderen?* s. 178 – 181. I Langs Lågen 7 årgang. Kongsberg. Langs Lågen Da.
- Kaul, F. 2004: *Bronzealderens religion – studie av nordisk bronzealders ikonografi*. København. Det kongelige nordiske oldskrift selskab.
- Kaul, F. 2006: *Udgravninger ved helleristninger – Oversigt, diskution, perspektiver og Flere udgravninger ved helleristninger på Bornholm*, en kort oversigt. I Adoranten, 2006. (red.) Milstreu, G og Prøhl, H. Scandinavian Society for Prehistoric Art. Sverige. Tanum hällristningsmuseum Underlös.
- Kristiansen, K. 1986: (red.) *Arkæologisk leksikon*. København. Politikens Forlag.
- Larsen, A. K. 2007: *En enklere metode – veiledning i samfunnsvitenskaplig forskningsmetode*. Bergen. Fagbokforlaget
- Lillehammer, A. 1994: *Fra jeger til bonde – inntil 800 e. kr.* Aschehoug Norges Historie. Bind I. Oslo. H Aschehoug &Co
- Lund, T. & Haugen, R. 2006: *Forskningsprosessen*. Oslo. Unipub forlag.
- Lund, T. & Dalaker 2006: *Gamlegrendåsen. Knuteffell* s. 55-71. I Fotturer i Kongsberg-distriktet. Forlaget Langs Lågen
- Lunde, A. 1973: *Tida fram til 1030. Sandsvær blir ryddet*. I bind 1 Sandsværs bygdehistorie. . Sandsvær bygdebokkomite.
- Lødøen T. 2005: *Veitderistningane på Austlandet* s 261 – 277. I Mandt, G & Lødøen, T Bergkunst, helleristningar i Noreg. Oslo. Det norske samlaget
- Løken, T. 1977: *Mølen – et arkeologisk dateringsproblem og en historisk identifikasjonsmulighet* i Uni. Oldsaksamling. Årbok 1975/76
- Malmer, M. 1989: *Bergkonstens mening och innehåll* (red.) Jonsson, S. Hällristningar och hållmålningar i Sverige. Stockholm. Bokförlaget Forum.
- Mandt, G. 1991: *Vestnorske ristninger i tid og rom*. Kronologiske, korologiske og kontekstuelle studier. Bind 1 og 2. Bergen. Universitetet i Bergen.
- Mandt, G. 2005: *Skålgropene i Valdres, Sogn og Hardanger – spor etter det eldste februket?* s.183 -193. I Mandt, G & Lødøen, T Bergkunst, helleristningar i Noreg. - Oslo. Det norske samlaget.
- Mandt, G. & Lødøen, T. 2005: *Bilete i berg – gåte og utfordring*. s 9 -19. I Bergkunst, helleristningar i Noreg. - Oslo. Det norske samlaget
- Michaelsen, K. K. 2003: *Fortidsminder på Fyn. S. - Skålstenen, den religiøse link*. Odense Bys Museer.
- Olsen, B. 1997: *Teorier om samfunn og endring*. I Fra ting til tekst – Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning. Oslo. Universitetsforlaget.
- Peirce, C. S. 1994: *Semiotik og pragmatisme, samfunnet*. Oslo. Det norske Samlaget

- Prescott, C. & Walderhaug, E. 1995: *The last Frontier? Processes of indo- Europeanization in northern Europe: The Norwegian case*. The journal nr 23. Bergen. Universitetet i Bergen.
- Prescott, C. & Walderhaug, E. 1995. *The Last Frontier? Processes of Indo-Europeanization in Northern Europe*. The Norwegian Case. The Journal of Indo-European Studies 3 & 4, 357-280.
- Rasch - Engh, R. 1977: *Buskeruds historie s. 90 – 96*. I (red.) Throndsen, L. Buskerud, Bygd og by i Norge. Oslo. Gyldendal Norske Forlag.
- Reitan, G. 2005: *Neolitikum i Buskerud. Skikk, bruk og erverv i et langtidsperspektiv*. Hovedfagsoppgave. UiO
- Rygh, O. 1873: *Om helleristninger i Norge*. Videnskaaplig Selskab. Forhandlinger s 455-470. Christiania
- Rygh, O. 1885, nyutgave 1999: *Norske oldsager*. Trondheim. Tapir Forlag
- Sigmond, E. 2008: *Torvmysteriet på Hardangervidda s 28-31*. GEO magasin for geomiljøet. Trondheim. GEO Publishing AS.
- Skogstrand, L. 2004: *I krig og evighet? – Kjønnsideologiske forestillinger i yngre bronsealder og eldre førromersk jernalder belyst gjennom graver og helleristninger i Østfold*. Hovedoppgave i nordisk arkeologi. UiO.
- Sognnes, K. 1999: *Det levende berget. Bergbilder og Motivene; Groper s. 55* Trondheim. Tapir Forlag.
- Stræde, J. 2004: *Når stenene fortæller – Fra istidssten til Blågårds plads*. Herning. DK. Poul Kristensens Forlag.
- Sveen, A. 1996: *Helleristninger*. Jiepmaluokta Hjemmeluft, Alta. Vadsø. Alta Museum i samarbeid med Norsk Kulturråd og Finnmark Kommune.
- Syvertsen, K. I. J. 2003: *Ristninger i graver – graver med ristninger*. Om ristningers mening i gravminner og gravritualer. En analyse av materiale fra Rogaland.
- Sørensen, P. Ø. 2006: *Arkæologiske udgravninger – ved de bornholmske helleristningsklipper Madsebakken og LI. Strandbygård*. I Adoranten. 2006. I (red.) Milstreu, G & Prøhl, H. Scandinavian Society for Prehistoric Art. Sverige Tanum Hällristningsmuseum Underlös.
- Tilley, Chr. 1994: *A phenomenology of landscape Places, paths and monuments*. Oxford. Berg Publisher.
- Tråen, E. 2001: *Lågens tidlige historie*. I (red.) E. Tråen, Livet langs Numedalslågen. Hof. Villmarksfoto og Bokprosjekt Lågen
- Varberg, J. 2005: *Flint og metal – mellem stenalder og bronsalder i Sydkandinavien*. Aarhus universitet. I (red.) Goldhamn J. Mellan sten och järn. Göteborg 2003. Rapport från den 9de nordiska bronsålders symposiet.
- Vogt, D. 1998: *Dekonstruksjon – rekonstruksjon Helleristninger og landskap i Østfold*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. UiT.
- Vogt, D. 2000: *Helleristninger i Onsøy*. Fredrikstad kommune. Østfold. Varia 50. Oslo. Universitetets Kulturhistoriske Museum.
- Vogt, D. 2002: *Urban graffiti – visuelle politiske strategier i det offentlige rom – en analogi*. I UKM – en mangfoldig forskningsinstitusjon, Hofseth, H. E. (red.) Skrifter nr 2. Oslo Universitet Kulturhistoriske Museum
- Vogt, D. 2006: *Helleristninger i Skien*. Skien. Designtrykk AS
- Vogt, D. 2006: *Helleristninger i Østfold og Bohuslän*. En analyse av det økonomiske og politiske landskap. Doktoravhandling. Det humanetiske fakultet. UiO.
- Vogt, D. 2007: *Fotsåler i en grav fra Jong – perspektiver på ristningssymboler og gravritualer*. I Viking. Oslo. Norsk Arkeologisk Selskap
- Winger, S. 1993: Flesbergs bygdebøker bind 3 s 487 – 489. utgitt av Flesberg Kommune.

- Wold, M. 2005: *Å skrive om bronsealderreligion*. I del 2 (red.) Goldhamn, J. Mellan sten och järn. Rapport från den 9de nordiska bronsålders symposiet. Göteborg 2003.
- Østmo, E. 1990: *Helleristninger av sørsandinaviske former på det indre Østlandet*. Fylkene Buskerud, Akershus, Oslo, Oppland og Hedmark. Ny rekke nr 12. Oslo Universitets oldsaksamling.
- Østmo, E. 1992: *Helleristninger i et utkantstrøk*. Bidrag til skipshistorien fra nye jernalderristninger på Dalbo i Bærum. Varia 24. Oslo. Universitetets Oldsaksamling.
- Østmo, E. & Vedeler, M. 2006: *Helleristningene på Gjettum i Bærum*. S 235 – 256. I R Barndon, S M Innselset, K.K Kristiansen og T K. Løddøenred Samfunn, symbol og identitet – festskrift til Gro Mandt på 70 årsdagen. UBAS. Nordisk. Arkeologiske Skrifter 3. Universitetet i Bergen.

Muntlige opplysninger:

Einar Østmo; om dagens distribusjon av blandende ristninger av sørsandinaviske former i Buskerud. Oktober 2008

Lasse Bengtsson; samtaler under befaringer på felt, bla. feltarbeid i Tossene 2004, 2006

Ulf Bertilsson; samtaler og forelesninger under feltkurs i Underlør i 2001, 2002, 2003

Sonja Innselset; om gropbegrepet, terminologi, kategorier, distribusjon. Høsten 2008

Gro Mandt; om tolkning av gropristninger kontra blandede. Høsten 2008.

Appendiks A og B.

Introduksjon til katalogen, figurer, kart og tabeller.

Lokalitetene er ordnet i katalog bygget på Askeladdens ID system. Katalogen omfatter kun ristninger i Flesberg og Kongsberg kommune. ID 100048 skiller seg ut med et komplisert ristningsberg med 87 ristninger som er kalkert, men ikke nedfotografert derfor vil figurnummer stå i parentes tilknyttet de 5 feltene for mulig kontroll i forhold til kalkeringen oppbevart i Buskerud Fylkeskommune.

Nummereringen i appendiksen følger ID nr. i Askeladden ordnet fra Hvitvingfoss i SØ til Flesberg i NV. Appendiksen bygger på terminologi redegjort for i 3.1, 3.2, 3.3.

K 1 – 11 henspeiler på et valgt system for oppgavens undersøkelse vist i Figur 54.

Appendiks B Diverse lister viser tabeller anvendt i undersøkelsen samt figurliste over foto, kart og modeller. Etterfølges av Figur 53 som viser kart over tidligere kjente ristninger (Østmo 1990) og nye av sørlige former i 2007 og 2008 i Buskerud.

I Appendiks B vises til sist plansjer over K 1, Hvitvingfoss 1 – 4, K 4 Langekjenn 1 – 5, K 5 Eilif Guttorsen 1 – 2

Forkortelser

K 1 – 11 = Kongsberg lokalitet 1 til 11.

Numedalslågen eller Lågenvassdraget = Lågen (kortversjon)

Appendiks A. Oversikt over appendiksens oppbygning.

1. K nr.	Valgte nr. for undersøkelsen
2. ID nr.	Askeladdens nummersystem
3. Gårdsnavn gnr./ bnr.	Navn på gården, gårds og bruksnummer.
4. Kommune	Hvilke kommune lokaliteten ligger i
5. H. o. h.	Høyde over havet.
6. Type bergkunst	Gropristning, gropstein eller blandet ristning
7. Lokalitet	Antall avgrenset område eller enheter
8. Felt	Antall felt eventuelt delfelt
9. Felt 1,2,3 osv.	Antall groper og motiver
10. Enkeltninner	Antall og hva slags: hule, heller, røys osv.
11. Beliggenhet	Plassering i forhold til nærmeste bygninger, avstand til andre nærliggende lokalitetene og Lågen
12. Orientering	Retning på bergnabben, svaberget, eller gropstein
13. Utbredelse	Det enhetlige anleggets utbredelse
14. Litteratur og historikk	Rapporter, bøker, bygde - eller årbøker.

Appendiks A. Katalog over bergkunst i Kongsberg og Flesberg kommune.

1. K 1

ID 76831_Gnr. 1, bnr. 1. Eid

Hvittingfoss. Kongsberg kommune. 39 m.o.h.

Blandet ristning; 1 lokalitet

4 felt; 4 groper, 4 skip, 4 fotsåler, 5 føtter med tær, 1 hånd.

Felt 1: Skip 1: 1 tofuret skip, lengde 50 cm. uthugget skrog, 2 groper 1,5 cm. diameter og 3mm. dype mellom kjøll og relingslinje, 8 mannstreker 5 cm. høye.

Felt 2: Skip 1: 1 tofuret skip, lengde 63 cm. 2 buede parallelle kjøllinjer. Skip 2 enfuret, lengde 93 cm. skadet i S, rett kjøllinje, todelt stevn, 13 mannstreker 3 cm.

høye. Skip 3: enfuret, lengde 42 cm. skadet i S, særegen todelt kjøll med tverrgren, 5 mannstreker 3 cm. høye.

Felt 3: 4 fotsåler, delt i 2 par med tverrstropp. 28 og 29 cm. lange, 12 – 14 cm. brede. 1 hånd, uthugget håndflate 20x19cm. med 5 sprikende fingre lengde 6 – 8 cm. 2 groper: begge 3 cm. diameter og 0,5 cm. dype. Grop 1: 6 cm. S for hånda, grop 2: 6 cm. N Ø for såleparet i NV.

Felt 4: 5 fotspor, 4 med 5 tær i 2 par, lengde 24 – 26cm. bredee 7 – 8 cm. i hel, økende til 11 -12 cm. ved tær. Tærne er 5 cm. lange, 2 skadet. På blokk 65 x 63 cm. frasprenget ristningsberget i 1907 i forbindelse med bygging av Vittingen AS. Oppbevares på Vittingen kulturhus. Hvittingfoss sentrum.

Beliggenhet: 50 m. SV for regulert foss og Ringerikekrafts anlegg i elva V for Lågen. SV for Hvittingfoss sentrum i Ytre Sandsvær.

Orientering: Ristningene ligger på en 40 x 15m. bergrygg orientert ØV på tvers av elva og dalgangen, bergets Ø tunge er orientert ut i en vik mot SØ

Utbredelse: Lokalitetens opprinnelige utbredelse er uklar pga. industriarbeid og bortsprenget deler av bergryggen hvor ristningene befinner seg. Lokalitetens utbredelse antas av Østmo å ha vært større.

Litteratur og historikk: Kalkert av E. Østmo i 1987. Omtalt i Årsberetninger O. Rygh (1882) og N. Nicolaysen (1896), Coll (1902), Skolem (1914), registrert og kalkert av E. Skjelsvik i 1963, Lunde (1973), Østmo, E (1990) *Helleristninger av sørskandinaviske former på det indre Østlandet. Fylkene Buskerud, Akershus, Oslo,*

Oppland og Hedmark s. 22 – 27. Universitets Oldsakssamlings Skrifter Ny rekke. Nr. 12. Oslo.

2. K2

ID 113044 Gnr. 12, bnr. 5 Gullihagen
Hvittingfoss. Kongsberg kommune. 138 m.o.h.
Gropristing; 1 lokalitet

1 felt; 2 groper, 5 usikre groper

Felt 1: 2 groper 6 -7 cm. i diameter, 2 cm. dype, 5 groper, ovale med renne, mulig naturdannelse.

Beliggenhet: Ristningene ligger på skrånende V side av 20 x 2,5 m. bergrygg. I innmark mellom to oppdyrkede jorder. 118 m. V for Gullihagens våningshus. 1,6 km. Ø for Lågen.

Orientering: Bergryggen er NS gående parallelt med dalgangen og elva.

Utbredelse: Avgrenset av bergflatens form og ender i rydningsrøys i S

Litteratur og historikk: Omtalt i B. Fønnebø (2007) *Nye skålgropfunn i Lyngdal, Hvittingfoss og Kongsberg* i Langs Lågen 29 årgang s. 126 – 132. Kongsberg Forlaget Langs Lågen DA.

Ny lokalitet, registrert i 2007. Buskerud Fylkeskommune.

3. K3

ID 113943 Gnr. 12 bnr. 5 Gullihagen
Hvittingfoss. Kongsberg kommune. 142 m.o.h.

Gropristing; 1 lokalitet

1 felt; 1 grop

Felt 1: 1 grop, diameter 7 cm. dybde 3 cm. 2 m. fra grunnen på horisontal 40 x 2,5 m. bergvegg.

Enkeltminner: rundrøys 2 x 2 m. med synlig fotkjede, rydningsrøys 5 x 3 m.

Beliggenhet: På loddrett bergvegg 230 m. SØ for våningshuset, i kant av bratte terrasselignede berghyller mot Lindstjernåsen i Ø, tett vegetasjon med løvskog, einer, hassel, 1,6 km. Ø for Lågen.

Orientering: Bergveggen er orientert NS gående parallelt med dalgangen og Lågen.

Utbredelse: Ristningsveggen ligger i Ø i kantsone på et enhetlig 20 x 15 m. svakt skrånende flate mot SV, avgrenset av 14 m. i V rundrøys i V, rydningsrøys 17 m. i V

Litteratur og historikk: Omtalt i B. Fønnebø (2007) *Nye skålgropfunn i Lyngdal, Hvitvingfoss og Kongsberg* i Langs Lågen 29 årgang s. 126 – 132. Kongsberg Forlaget Langs Lågen DA.

Ny lokalitet, registrert i 2007. Buskerud Fylkeskommune.

4. K4

**ID 100048 Gnr. 8570 bnr. 1 Langekjenn
Kongsberg kommune. 244 m.o.h.**

Blandet risting: 1 lokalitet

2 felt, 3 delfelt: 41 groper, 9 groptegn, 8 prikkhugde svermer, 1 kretstegn, 1 skip, 1 vogn eller sammenhengende sålepar, 14 ubestemmelige figurer, - 12 - 18 forvitrede forsåler.

Delfelt 1: 12 groper fra 6 – 8 cm. i diameter, dybde 1, 2 cm., 1 sirkelformet kretstegn 12 cm. i diameter, fullstendig uthugd, 1 groptegn diameter 3 cm. 1 cm. dyp, med 2 cm. dypt punkt i sentrum med 3 cm. streng. Kalkeringsnr. figur 80 - 87.

Delfelt 2: 29 groper 2 – 7 cm. i diameter, dybde 1 – 3 cm., 8 groptegn diameter 3 – 5 cm. dybde 0,5 – 2 cm., varierende med streng, bue eller hale, linje mellom to groper, 8 prikkhugde svermer, 7 gropsvermer; 15 – 30 prikkhugde punkter samlet i grupper, 1 skip, 13 ubestemmelige figurer, 6 bokstavrekker, 1 risset rektangel med diagonaler, (Figur 21), i felt med 56 figurer).

Delfelt 3: 12 – 18 overlappende fotsåler lengde 23 - 25cm. , enkeltvis og par, 6 med og uten tverrstrøpp lengde 20 – 36 cm. bredde 8 – 10 cm. innenfor 3. x 0,60 m. område i kantområde i SV. Kalkeringsnr. figur 56 – 62. 1 doble fotsåler eller vognfigur 15 x 35 cm. Kalkeringsnr. figur 48.

Felt 4: Kalkeringsnr. figur 65, nyere inskripsjon årstall 1742

Felt 5: Kalkeringsnr. figur 64, nyere inskripsjon årstall 1912

Beliggenhet: Ristningen ligger på gårdstun 2 m. N for inngangsparti til våningshus på gården Langekjenn.

Orientering: Svaberget er rektangelformet NS gående og ligger parallelt med dalgangen, 1 km. Ø for Lågen.

Utbredelse: Ristningene er avskilt med sprekker, torv og fordypninger på et 12 x 8 m. flatt rektangel svaberg.

Litteratur og historikk: A. E Christensen, E. Østmo og T. Haraldsen (1988) Rapport fra befaring 30.06.88. UiO. T Haraldsen (1988) *Skålgroper og andre ristninger* –

gamlegrendsåsen på Kongsberg s. 64 – 71. Kongsberg. Forlaget Langs Lågen. Østmo, E (1990) *Helleristninger av sørskandinaviske former på det indre Østlandet. Fylkene Buskerud, Akershus, Oslo, Oppland og Hedmark.* s 22 – 27. Universitets Oldsakssamlings Skrifter Ny rekke. Nr. 12. Oslo. s. 79, I Karlberg (1994) *Rapport fra arkeologiske undersøkelser. Riksantikvaren.* Omtalt som ren skålgroplokalitet i Innselset, S. (1995). Kalkert og registrert i 2007 av B Fønnebø som blandet ristning. Kalkering av 5 delfelt og frottager 12 x 8 m. er arkivert i Buskerud Fylkeskommune.

5. K5

ID 112992 Gnr. 8583 bnr. 123 Eilif Guttormsens vei 12.

Kongsberg kommune. 230 m.o.h.

Blandet ristning: 1 lokalitet

2 felt: 4 groper, 3 buktende linjefigurer

Felt 1: 4 groper, 2 groper diameter 2 cm, dybde 0,5 cm., 1 grop diameter 7 cm. dybde 2,5 cm. 1 grop skjult av sandkasse, på bergets Ø side, 2 m. fra husets inngangsparti.

Felt 2: Figur 1. Mellom de to steinene i Ø og midtsteinen følger NS linje, 50 cm. sikksakkformet linje med 2 avsluttende linjer i S. Figur 2 og 3: 20 cm. buede linjer, speilvendt mot hverandre med splittet ende, danner en samlet figur.

Enkeltminne: 5 steiner, høyde 40, bredde 40 m. i krets eller kryssformasjon i N

Beliggenhet: Svaberg i opparbeidet hageanlegg mellom hovedhus i Ø og Eilif Guttormsensvei 12 i V.

Orientering: Svaberg er sydvendt, orientert NS gående parallelt i dalgangen, 550 m. Ø for Lågen.

Utbredelse: ristningene ligger på et 20 x 40 m. flatt svaberg på høydedrag i terrenget.

Litteratur og historikk: Steinformasjonen er omtalt i I. Karlberg (1994) *Rapport fra arkeologiske undersøkelser. Riksantikvaren.* J Jarnæs(1982) *Solkalender etter tyske bergfolk på 1500 tallet?* s.63 -67 Forlaget Langs Lågen DA. Omtalt i B. Fønnebø (2007) *Nye skålgropfunn i Lyngdal, Hvitvingfoss og Kongsberg* i Langs Lågen 29 årgang s. 126 – 132. Kongsberg Forlaget Langs Lågen DA. Befaring B Fønnebø og E Østmo 2007.

Nylokalitet. Registrert 2007. Buskerud Fylkeskommune.

6. K6

ID 113047 Gnr. 8586 bnr. 1 Tislegård. Glogersteinen.

Kongsberg kommune 277 m.o.h.

Gropstein; 1 lokalitet

1 felt. 1 grop. 1 grop tegn

Felt 1: grop 1, diameter 7 cm. dybde 2 cm. grop 2: diameter 6 cm. og dybde 2 cm. med buet linje 10 cm. ut mot steinens kant i Ø

Enkeltminne: 1 heller 70 m. i SØ, 1 rundrøys 35 m. i SØ, 1 avlang røys 35 m. i Ø, 1 steinformasjon eller gard 40 m. i S danner en bue i SV.

Beliggenhet: På rektangulær flyttblokk 2,50 x 35 – 70 m.

Orientering: Steinblokk ligger i NS gående retning på svaberg i S

Utbredelse: Steinblokk i N, svaberg, røyser og heller utgjør et 70 x 40 m. skrående område med tre større svaberg ned mot heller i SØ.

Litteratur og historikk: Ingen kjent historikk eller litteratur. Befaring B. Fønnebø og E. Østmo i 2007.

Ny lokalitet. Registrert i 2007 Buskerud Fylkeskommune.

7. K7

ID 117743 Tislegård. Kjerringsteinen.

Kongsberg kommune 227 m.o.h.

Gropstein; 1 lokalitet

1 felt; 1 grop.

Felt 1: 1 oval grop eller kretstegn, 18 x 9 cm. med 2 cm. renne ut mot steinens kant.

Enkeltminne: V for steinen 1,50 x 4,5 m. fordypning i landskapet og videre ned til steingard i forlengelsen mot S, 800 m. fra Langekjenn K 4 (ID 100048)

Beliggenhet: På 50 x 30 cm. toppflate på 2x 1 (50cm) m. høyreist stein, 8 m. Ø for 20 m. steingard / fegate og 67 m. til steingard i SØ (ID 99948) som fortsetter 770 m. mot S, 25 m. fra rv. 134. 820 m Ø for Lågen.

Orientering: steinen er buet mot Ø, symmetrisk på skrånende S vendt svaberg.

Utbredelse: steinen står oppstøttet med mindre steiner ved roten, på en 17x10 m. NS gående skrående flate med kraftige vekslende sorte og hvite felter i berget som peker mot steinen, fra steinen går en 4,5 m. fordypning ned til en mindre 40x40 cm. stein i V.

Litteratur og historikk: Gropsteinen ligger 5 m. Ø for ID 99948 beskrevet i I. Holm (2006) Rapport fra kulturhistorisk befaring. Gamlegrendåsen N. Saksnr. 06/473.

Ny lokalitet registrert i 2007. Buskerud Fylkeskommune.

8. K8

ID 117707 Gnr. 651 Bnr. 1 Hedenstad. Granatdammen.

Kongsberg kommune. 589 m.o.h.

Gropristning; 1 lokalitet

1 felt: 2 groper.

Felt 1: grop 1, diameter 7 cm. 2 cm. dyp grop 2 diameter 5 cm. 2 cm. dyp.

Beliggenhet: På N spiss av på en bergtunge ut i skogsvei, 3,2 km. V for Lågen.

Orientering: NS gående stigende i terrenget på bergrygg 40 x 15 m. Ø for Granatdammen, 1 km. fra Sachsen i Sølvverkets verneområde/Statsskog.

Utbredelse: Grop 1 ligger 6 cm. N for grop 2 på 2 x 3 m bergtunge på skrående 40 m. bergrygg stigende mot Granatdammen

Litteratur og historikk: Lokaliteten påvist av geolog Christer Hoel.

Ny lokalitet, registrert i 2008. Buskerud Fylkeskommune.

9. K9

ID 116745 Gnr. 141 bnr. 1 Toensetra

Flesberg kommune. 558 m.o.h.

Gropristning; 1 lokalitet

1 felt: 4 groper

Felt 1: Grop1, diameter 9 cm, 2 cm. dyp, 3 groper diameter 4 cm.0,5cm.dyp.

Beliggenhet: I ytterkant på setervoll, 2 m. Ø for seterbu, 30 m. 3 km. fra Rv. 134 på skogsvei til Vindorn gruver, 3,7 km. V for Lågen.

Orientering: på NS gående bergknaus, følger kantsone av setervoll

Utbredelse: på Ø kant 1 x 20 m. smal bergflate avgrenset av bratt skrående terreng mot Ø og seterbu i V.

Litteratur og historikk: Ny lokalitet registrert i 2008, Omtalt av Sigurd Winger (1993) som skålgrop under gården Toen i Flesbergs bygdebok Bind 3. Grunneier opplyser at han ble gjort oppmerksom på ristningen i 2005 av fylkeskonservator Håkon Liveland ved Lågendalsmuseet. Kongsberg.

Ny lokalitet. Registrert i 2007 Buskerud Fylkeskommune.

10. K10

ID 79714 Gnr. 71 bnr. 1 Søre Låg. Dønnsteinen.

Flesberg kommune 400 m.o.h.

Gropstein: 1 lokalitet

1 felt, 19 groper

Felt 1: 19 groper på jordfast kvadratisk stein høyde 1,7 x bredde 1,8 m. Gropene ligger med en avstand på 1 – 2 cm. på en nærmest firkantet flat overside på en kvadratisk stein. Varierende fra 4 – 9 cm. i diameter og dybde 1 – 4 cm.

Beliggenhet: 30 m. V for Lyngdalsvn. 5 km. Ø for Lågen.

Orientering NS gående på mosedekket bergrygg som en avgrenset høyde i terrenget

Utbredelse Midt på 40 m. avgrenset med myr og bekk 10 m. i V, 4 blokksteiner og stup ned mot myr i S

Litteratur og historikk: Registrert i 1980 av L.J Fjellanger og K Stene. Omtalt som Dønnsteinen av Sigurd Winger 81993) i Flesbergs bygdebok, bind 3 s. 487 – 489.

Befaring 15.10. 2007 B. Fønnebø, E Østmo.

Registrert i 1980 og nyregistrert i 2007 Buskerud Fylkeskommune.

11. K11

ID 117783 Gnr 49 bnr. 2 Nordre Stuvstad.

Flesberg kommune. 510 m.o.h.

Gropstein: 1 lokalitet

1 felt: 2 groper

Felt 1: 2 groper, begge 6 cm. diameter, 2 cm. dype

Enkeltminner: 25 m til heller 1 i Ø, 216 m til heller 2 i N, 228 m til hule og 1 bogastelle beliggende på gården Søre Buin Gnr. 48 bnr.1 i NØ

Beliggenhet: på 2 m. høy, 2,5 x 2 m. rektangelformet steinblokk med naturdannelser som renner, feltet og riller, 8 naturdannede groper og 2 prikkhugde groper.

Orientering: 50 m. Ø for våningshus på gården Nordre Stuvstad i Stuvstadgrenda 3 km. Ø for Lågen.

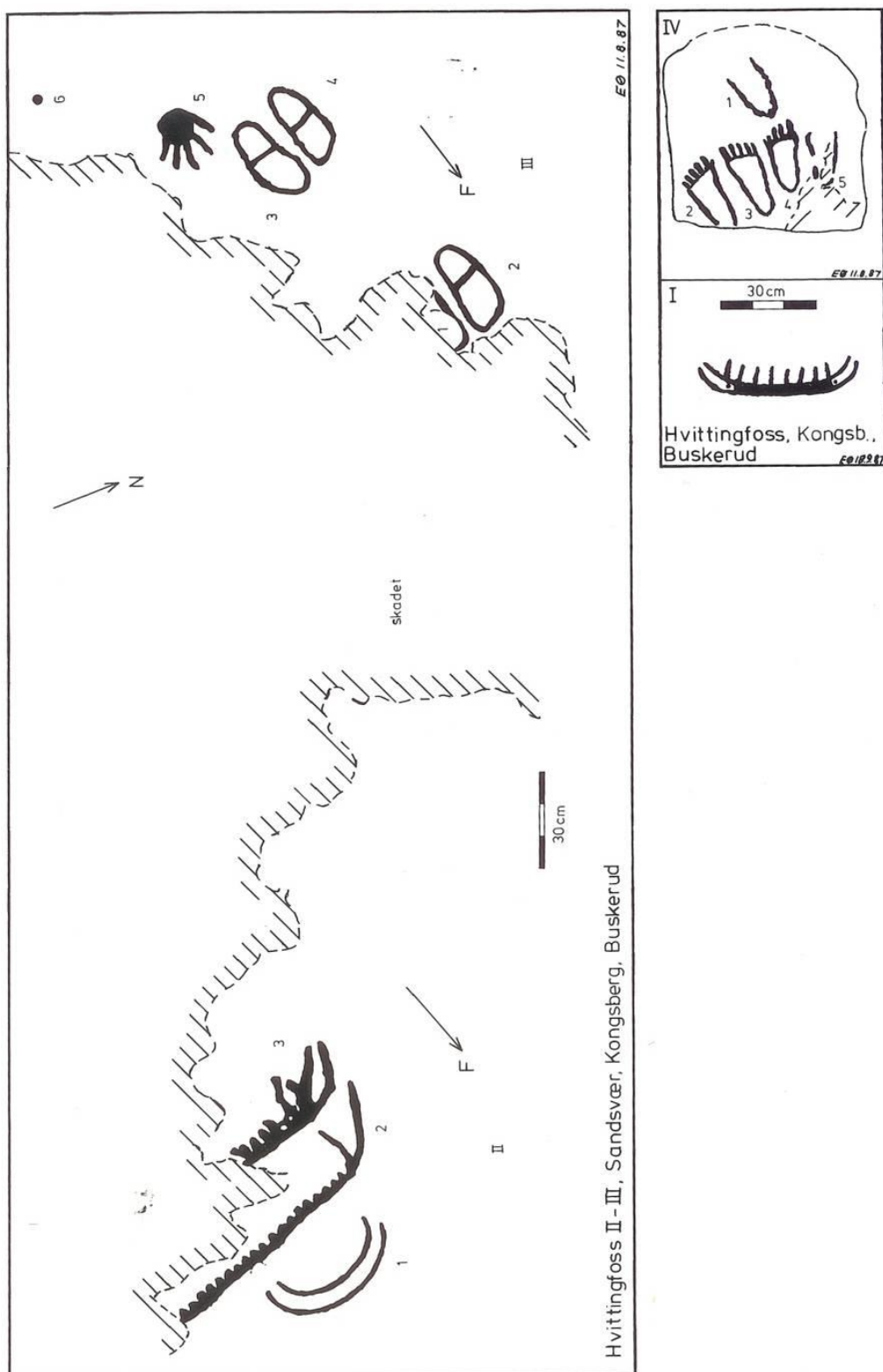
Utbredelse: 25 m. Ø for gropsteinen ligger heller nr 1.

Litteratur og historikk:

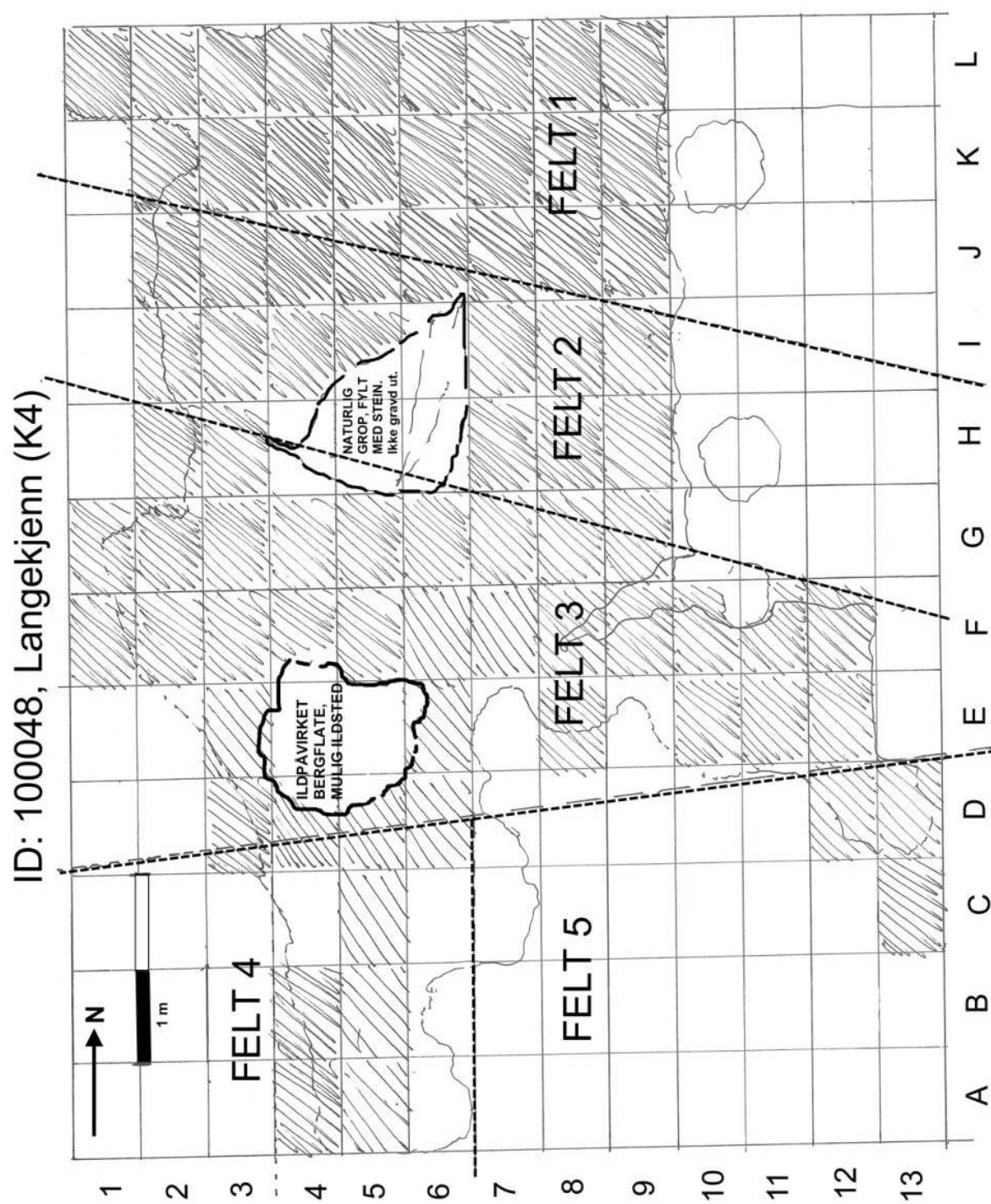
Ny lokalitet. Registrert i 2007. Buskerud Fylkeskommune.

Appendiks B. Plansjer

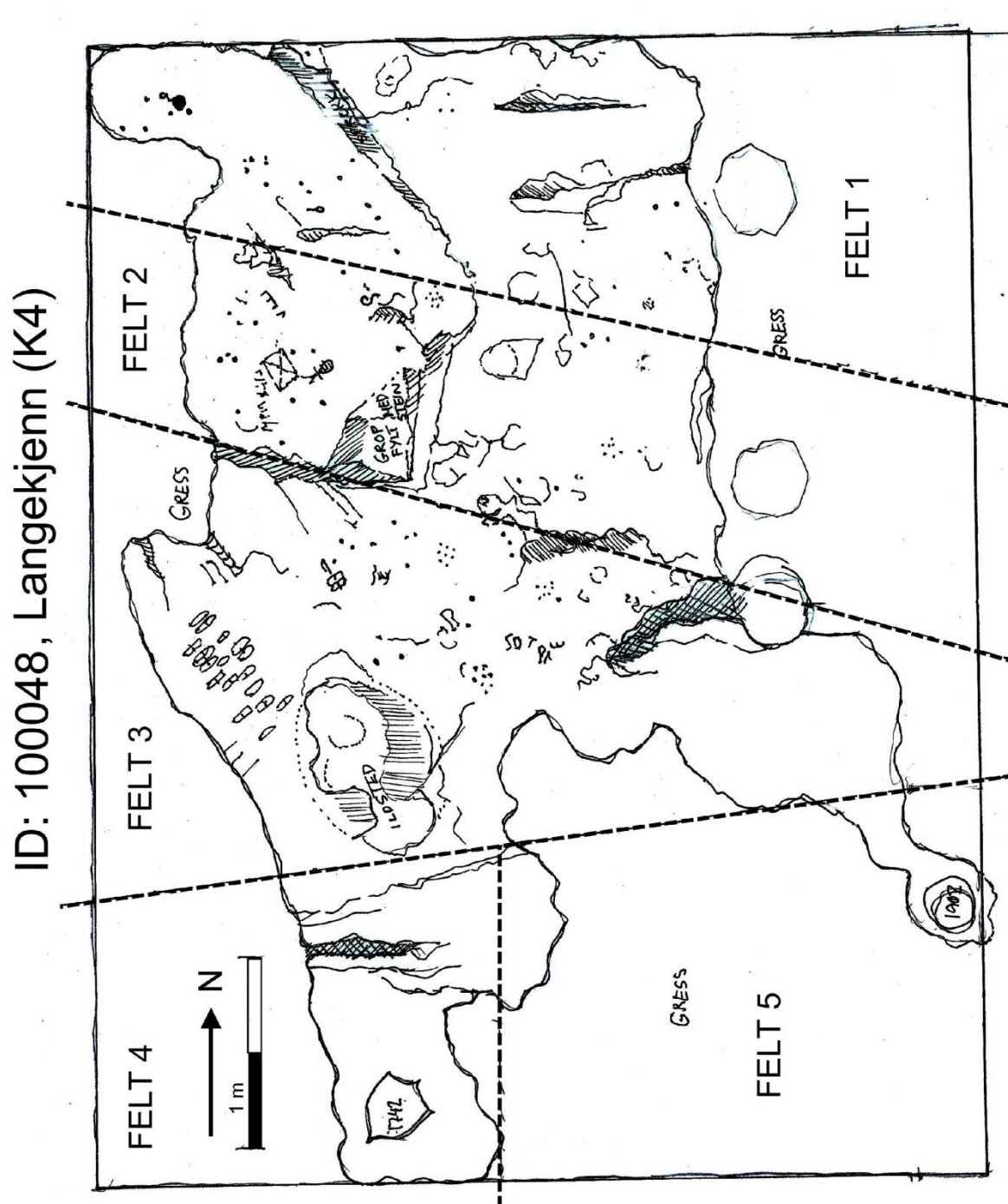
Plansje 1 Hvittingfoss 1 – 4, definert som I - IV(Østmo1990)

Plansje 2 Langekjenn Felt 1 – 5 er kalkert i 70 x 100 cm. ruter.

Plansje 3 Langekjenn felt 1 – 5

GROPRISTNINGER I NUMEDAL Bente Fønnebø. Høst 2008.

Rettelser bilde / figurhenvisninger i tekst:

12.1

Rett henvisning s.68 linje 11 er Fig. 47, og linje 12, er Fig.49, linje 25, er Fig. 49.

12.2.5

Rett henvisning s 73 linje 4 Såleparene som vises på Fig. 93, 94.

13.5

Rett henvisning til Underordnet rom 3, s. 101, er Fig. 105, 106, 107, 108.

13.6

Rett henvisninger til delfelt 1,2, er Fig. 113, 114, 115, 116 og til delfelt 3 Fig. 120, 121, 122, 123.

Rett henvisning siste linje er Fig. 117, 118.

12.5.4 , 12.5.5

Rett henvisning, s 82, linje 4, og s. 83, linje 5 er (se plansje 2 og 3 Appendiks B).

Rettelser litteraturlisten: Følgende bøker som det henvises til i teksten, er falt ut:

Nordbladh, J 1980: *Glyfer och rum*. Kring hållristningar i Kvile. Akademisk avhandl. Institutt för arkeologi. Göteborg. Göteborgs universitet.

Marstrander, S 1963. *Østfolds jordbruksristninger*. Skjeberg. Bind 2. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B. Skrifter 53. Oslo.

Prescott, C 1988: *Arkeologiske undersøkelser i Aurland – Sogn og fjordane*. Bergen. UiB.

Prescott, C 1992: *Omkring den tidlige pastoralisme i Sogn*. Tromsø. Universitetet i Tromsø.

Walderhaug, E. M. 1994: *Ansiktet er av stein*. Ausevik i Flora –en analyse av bergkunst og kontekst. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Følgende er falt ut i teksten / trykkfeil:

9.1. s. 43 linje 11. ”Østmo skiller seg fra de to ved at han ser gropene som et BAfenomen”

10.1. s. 49 linje 7: den **andre** renner ut i Drammensfjorden.....

11.4.2. s. 64. Siste setning skal fjernes.

12.2.7 s. 74. Siste setning falt ut: Gropene fremstår ikke som selvstendige symboler uavhengig av de andre figurene, men er tett relatert til figurene. Selve gropenes tilknytning til figurene, viser eksempler på to funksjoner, som ikon og indeks (GOB).

12.4.3 s. 79, Gropene fremstår som selvstendige symboler (GOF).

12.5.2 s. 81, linje 4 ...utsyn over rommet med høy grad av **inkludering**.

12.5.12 s 86, linje 4 (GOK/GOF).

12.8.3 s 90, linje 5 falt ut: Kretstegnet kan tolkes som et groptegn med renne (GOF), men størrelsen og den uthugde formen tilsier mer et kretstegn enn en grop. Tolket som kretstegn, kan K8 ses som et ikon (GOB)

12.10.1.1 s. 93, linje 1, rettes til: Steinens beliggenhet og linje 2 steinen er valgt, linje 4: rundt.

13.1 s. 105. Hvordan de særegne geologiske kvaliteter og ressurser, er utnyttet eller har forbindelser til lokalitetene, er også et område som det ikke har vært plass til å forfølge, men som kan vise seg å være del av de ressurser i dalgangen som har tilknytning til sosiale, rituelle og økonomiske forhold.

Rettet tabell 5

Tabell 5 oppsummerer fordeling på klassifiseringen indeks, symbol og ikon (GOB, GOF, GOK (12.1.1), og viser fordeling offentlig og privat (O/P).

Tabell 5

Knr. og rom	indeks,ikon, sym	Antall groper	O/P	GOB/GOF/GOK
Hvittingfoss				
Rom 1, K 1-1	Ikon	2	O	GOB
K 1-2	Indeks	2	O	GOB
Rom 2, K 2, K 3	Symbol	3	O	GOK/GOF
Kongsberg				
Rom 3, K 7	Symbol	2	P	GOF
Rom 4, K 4				
Delfelt 2	Ikon	6	O	GOB
Delfelt 1 - 2	Indeks	9	O	GOB
Delfelt 1 - 3	Symbol	36	O	GOK/GOF
Rom 4, K 5	Symbol	4	O	GOK
Rom 4, K 6	Ikon	1	O	GOF
	Symbol	1	O	GOK
Rom 4, K 8	Symbol/Ikon	1	O	GOF/GOB
Flesberg,				
Rom 5, K 9	Symbol	4	P	GOF
Rom 6- 1, K 10	Symbol	19	P	GOF
Rom 6-2, K 11	Symbol	2	P	GOF

Tabell 5 viser at undersøkelsesområdet er representert med alle tre tegngrupper ikon, indeks og symbol. Gropene fungerer som del av ikon eller som pekere mot figur på K1-1, K1-2, K4-2 og K8. Som indeks opptrer de på K1-2 og K4-1 og K4 - 2. Noen groper kan tolkes som både indeks og symbol, og viser tegnets tvetydighet. Flertallet av gropene, både de som opptrer i kantsoner på blandede (K5), på gropristninger med groptegn (K6) og på gropsteinene (K 10,11), fremstår som selvstendige symboler (GOF / GOK), Fire av dem: K7, K 9,K10,K11 i Kongsberg, Rom 3 og Rom 5 og 6 i Flesberg, ligger i områder uten blandede ristninger, og er definert som private (se 11.5.1, Tabell 4).